

T.C.

GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

DOKUZUNCU SINIF ÖĞRENCİLERİNİN
SANAL ZORBALIK DÜZEYLERİ İLE
EMPATİK EĞİLİM DÜZEYLERİ
ARASINDAKİ İLİŞKİ

Hazırlayan
Süleyman ÇİFÇİ

Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı
Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

1. Danışman: Yrd. Doç. Dr. Rukiye ŞAHİN
2. Danışman: Prof. Dr. Mustafa BALOĞLU

DOKUZUNCU SINIF ÖĞRENCİLERİNİN SANAL ZORBALIK DÜZEYLERİ İLE EMPATİK EĞİLİM DÜZEYLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİ

Tezin Kabul Ediliş Tarihi: 07/07/2010

Jüri Üyeleri (Unvan, Adı, Soyadı)

Başkan: Doç. Dr. Recep KOÇAK

Üye: Prof. Dr. Mustafa BALOĞLU (2. Danışman)

Üye: Yrd. Doç. Dr. Rukiye ŞAHİN (Danışman)

Üye: Yrd. Doç. Dr. Tahsin İLHAN

Üye: Yrd. Doç. Dr. İsa TAK

İmzası

.....
.....
.....
.....
.....

Bu tez, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun 29/06/2010 tarih ve 24 Sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Enstitü Müdürü: Prof. Dr. Mustafa Baloğlu

.....
.....
.....

T.C.

GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

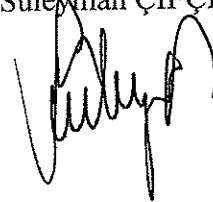
Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik ilkelere uygun olarak toplanıp sunulduğunu, bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçlara atıf yaptığımı ve kaynağını gösterdiğimi beyan ederim.

(07/07/2010)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin

Adı ve Soyadı

Süleyman ÇİFÇİ

TEŞEKKÜRLER

Araştırmam boyunca desteğini esirgemeyen, her konuda görüşlerinden yararlandığım ve yardım aldığım, insancıl tavırları ile beni motive eden, sabrına ve anlayışına hayran olduğum, güzel insan, sayın hocam Yrd. Doç. Dr. Rukiye Şahin'e sonsuz kere teşekkür ediyorum.

Bu araştırmanın gerçekleştirilmesinde olumlu geri bildirimler vererek teze katkıda bulunan kıymetli hocalarım Prof. Dr. Mustafa Baloğlu'na, Doç. Dr. Recep Koçak'a, Yrd. Doç. Dr. Tahsin İlhan'a ve Yrd. Doç. Dr. İsa Tak'a Teşekkür ederim.

Çalışmam boyunca bana sabır ve anlayış gösteren, her konuda destek veren, teşvik eden, başta eşim Feryal ÇİFÇİ olmak üzere tüm aileme teşekkürlerimi sunuyorum.

Araştırma süresince ellerinden geldiği kadar bana yardımcı olmaya çalışan, destek veren, çalıştığım kurumlardaki tüm öğretmen arkadaşlara ve idarecilere, yüksek lisans eğitimim boyunca yanımda olarak yardımlarını esirgemeyen yol arkadaşım, değerli dostum

Lokman GÜRGEN'e teşekkürü bir borç bilirim.

Rahmetle andığım babam Osman ÇİFÇİ anısına

ÖZET

9. SINIF ÖĞRENCİLERİNİN SANAL ZORBALIK DÜZEYLERİ İLE EMPATİK EĞİLİM DÜZEYLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİ

Süleyman ÇİFÇİ

Yüksek Lisans Tezi, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı

1. Danışman: Yrd. Doç. Dr. Rukiye ŞAHİN

2. Danışman: Prof. Dr. Mustafa BALOĞLU

Haziran 2010, 160 Sayfa

Bu çalışmanın lise öğrencilerine yönelik “ sanal zorbalık ölçeği” geliştirmek ve 9. sınıf öğrencilerinin sanal zorbalık ve empatik eğilim düzeyleri arasındaki ilişki olup olmadığını incelemek olmak üzere iki temel amacı vardır.

Araştırmanın evreni, liselerde 2009–2010 öğretim yılında öğrenim gören öğrencilerden oluşmaktadır. Araştırmanın örneklemi Tokat il merkezindeki toplam 9 lisede öğrenim gören ve çalışmaya gönüllü olarak katılan 474 lise öğrencisinden oluşmaktadır. Araştırmada veri toplama aracı olarak Empatik Eğilim Ölçeği kısa formu (Gökler, 2007) ve bu araştırma için geliştirilen Sanal Zorbalık Ölçeği kullanılmıştır.

Araştırmada veriler, veri toplama araçlarının örneklem grubundaki lise 9. sınıf öğrencilerine 2009–2010 öğretim yılında araştırmacı tarafından uygulanması yoluyla elde edilmiştir. 9. sınıf öğrencilerin sanal zorbalık ve empatik eğilimleri arasındaki ilişkinin incelendiği araştırmada yapılan *Kormogorov-Smirnov Testi* sonucunda ölçekten elde edilen puanların normal dağılım göstermediği belirlenip öğrencilerin sanal zorbalık düzeylerinin ve empatik eğilim puanlarının; çeşitli değişkenlere göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için *Mann Whitney-U testi* ve *Kruskal Wallis-H testi* kullanılmıştır.

Araştırma sonuçlarına göre, 9. sınıf öğrencilerinin sanal zorbalık düzeyleri ile empatik eğilimleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki saptanmamıştır.

Anahtar Sözcükler: Sanal Zorbalık, Empatik Eğilim,

ABSTRACT**THE RELATIONSHIP BETWEEN CYBERBULLYING AND EMPATHETIC
INCLINATION LEVEL OF 9th GRADE STUDENTS****Süleyman ÇİFÇİ****Master Thesis, Department of Educational Sciences****Advisor: Yrd. Doç. Dr. Rukiye ŞAHİN****Co-advisor: Prof. Dr. Mustafa BALOĞLU****June 2010, 160 Pages**

This study has two main purposes. One of them is to develop a “cyber bullying scale” and the other purpose is to examine whether or not there is a relationship between cyber bullying and empathetic inclination levels of 9th grade students.

The universe of the research consists of the students who are being educated at high schools in 2009–2010 educational period. The sample of the research consists of 474 voluntary high school students from nine high schools in the central of Tokat. In this research, “Empathetic Inclination Scale” short form (Gökler, 2007) and “Cyber Bullying Scale” which has been developed for this research were used to collect data.

The data in the research has obtained by applying the data gathering process to 9th grade high school students in the sampling group by the researcher in 2009-2010 educational period. At the result of the Kormogorov-Smirnov Test that was done in the research aimed to examine the relationship between cyberbullying and empathetic inclination level of 9th grade students, revealed that the data was not showed a normal distribution. As a result, Mann Whitney-U and Kruskal Wallis-H tests were used to determine whether or not the cyberbullying levels and the emphatetic inclination levels of the students differentiate regarding various variables.

According to the research results, there wasn't a significant relationship between the cyberbullying levels and the empathetic inclinations of 9th grade students.

Key Words: Cyberbullying, Empathetic Inclination.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ETİK SÖZLEŞME.....	i
TEŞEKKÜR.....	ii
İTHAF (ADAMA)	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
TABLolar LİSTESİ.....	ix
EKLER LİSTESİ.....	xi

BÖLÜM I.

GİRİŞ.....	1
1.1. Problemin Durumu.....	1
1.2. Problem Cümlesi.....	5
1.2.1. Alt Problemler.....	5
1.3 Araştırmanın Önemi	6
1.4 Sayıltı	7
1.5 Sınırlılıklar	8
1.6 Tanımlar.....	8

BÖLÜM II.

İGİLİ LİTERATÜR.....	9
2.1. Şiddet Kavramı.....	9
2.2. Saldırganlık Kavramı.....	14
2.3. Zorbalık Kavramı.....	20
2.4. Şiddet, Saldırganlık ve Zorbalığın Temelleri.....	23
2.5. Sanal Zorbalık Kavramı.....	25
2.5.1. Sanal Zorbalıkla Klasik Zorbalık Ayrımı.....	29
2.5.2. Sanal Zorbalığın Yaygınlığı.....	34
2.5.3. Sanal Zorbalık ve Cinsiyet.....	35
2.5.4. Sanal Zorbalık Türleri.....	35
2.5.4.1. Çevrimdışı Suç İşlemek İçin Çevrimiçi Bağlantı.....	36
2.5.4.2. Sanal Takipçilik.....	36
2.5.4.2.1. Sanal Takipçilik ile Çevrimdışı Takipçilik (Takipçi Tacizcilik) Arasındaki Farklar.....	43
2.5.4.2.2. Sanal Takipçilik ile Sanal Taciz Arasındaki Farklar....	47
2.5.4.2.3. Sanal Takipçiliğin Yaygınlığı.....	48
2.5.4.2.4. Sanal Takipçilerin ve Kurbanlarının Özellikleri.....	49
2.5.4.3. Sanal Taciz.....	52
2.5.4.3.1. Sanal Tacizin Nedenleri.....	60
2.5.4.3.2. Sanal Tacizin Yaygınlığı.....	61
2.5.4.3.3. Sanal Tacizcilerin ve Kurbanlarının Özellikleri.....	61
2.5.4.4. İfadeleri Aşağılama.....	62
2.5.5. Sanal Zorbalık, Bilgisayar ve İnternet İlişkisi.....	62

2.5.6. İlgili Araştırmalar.....	65
2.5.6.1. Yurtdışında Yapılan Araştırmalar.....	65
2.5.6.2. Türkiye’de Yapılan Araştırmalar.....	67
2.6. Empati Kavramı.....	69
2.6.1. Empati’nin Tanımı ve Tarihçesi.....	69
2.6.2. Empati Kurmada Etkili Olan Dinamikler.....	73
2.6.3. Empati Bileşenleri.....	73
2.6.4. Empati Kurulması Süreci.....	74
2.6.5. Aşamalı Empati Sınıflaması	75
2.6.5.1. Onlar Basamağı.....	75
2.6.5.2. Bene Basamağı.....	76
2.6.5.3. Sen Basamağı.....	76
2.6.6. Empati ile Anababa, Yetişkin ve Çocuk Ben Durumlarının İlişkisi.....	76
2.6.6.1. Yetişkin Benlik Durumu ve Empati.....	76
2.6.6.2. Çocuk Benlik Durumu ve Empati.....	77
2.6.6.3. Anababa Benlik Durumu ve Empati.....	77
2.6.6.4. Empati Mekanizması.....	77
2.6.7. Empati ile Benzer Kavramların Karşılaştırılması.....	78
2.6.7.1. Empati ve Sempatı.....	78
2.6.7.2. Empati ve Özdeşleşme.....	79
2.6.7.3. Empati ve İçtenlik.....	80
2.6.7.4. Empati ve Sezgisel Tanı.....	80
2.6.8. Günlük Yaşamda Empatinin Önemi ve Empati ile İlişkili Değişkenler.....	81
2.6.9. Empati, Saldırganlık ve Zorbalık.....	83
2.6.10. İlgili Araştırmalar.....	85

BÖLÜM III.

ARAŞTIRMA YÖNTEMİ VE VERİ KAYNAKLARI.....	90
3.1. Evren ve Örneklem.....	90
3.2. Veri Toplama Araçları.....	91
3.2.1. Sanal Zorbalık Ölçeği.....	91
3.2.2. Empatik Eğilim Ölçeği.....	94
3.3. İşlem.....	95

BÖLÜM IV.

BULGULAR VE YORUM.....	97
4.1. Öğrencilerin Sanal Zorbalık Düzeylerine ve Empatik Eğilimlerine İlişkin Tanımlayıcı İstatistikî Bulguları.....	97

4.2. Öğrencilerin Sanal Zorbalık Düzeylerine ve Empatik Eğilimlerine İlişkin Puanlarının Öğrencilerin Demografik Değişkenlerine Göre Değerlendirilmesine İlişkin Bulgular.....	97
4.3. Öğrencilerin Sanal Zorbalık Düzeylerine ve Empatik Eğilimlerine İlişkin Puanları Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesine İlişkin Bulgular.....	111

BÖLÜM V

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER.....	112
5.1. Sonuçlar ve Tartışma.....	112
5.2. Öneriler.....	117
KAYNAKÇA.....	118
EKLER.....	140
ÖZGEÇMİŞ.....	143

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 2.1: Klasik Zorbalık İle Sanal Zorbalık Arasındaki Farklar.....	30
Tablo 2.2: Sanal Takipçilik İle Çevrimdışı Takipçilik Arasındaki Farklar.....	43
Tablo 2.3: Psikopatik Kişilikli Takipçiler ile Psikotik Kişilikli Takipçiler Ayrımı	51
Tablo 3.1: Örneklem Grubunu Oluşturan Öğrencilerin Demografik Bilgilerine Ait Frekans ve Yüzde Dağılımları.....	90
Tablo 3.2: Ölçeğin Faktör Yükleri, Açıkladıkları Varyans Yüzdeleri ve Öz Değerleri....	93
Tablo 3.3: Ölçek Boyutlarının Madde Sayıları ve Güvenirlik Kat Sayıları.....	93
Tablo 3.4: Ölçeklerden Elde Edilen Puanların Normal Dağılım Gösterip Göstermediğini Belirlemek Amacıyla Yapılan Tek Örneklem Kolmogorov-Smirnov Testi Sonuçları.....	96
Tablo 4.1: 9. Sınıf Öğrencilerinin Sanal Zorbalık Düzeyleri ve Empatik Eğilimlerine İlişkin Frekans, Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Değerleri.....	97
Tablo 4.2: 9. Sınıf Öğrencilerinin Sanal Zorbalık Düzeyleri ve Empatik Eğilimlerine İlişkin Puanlarının Öğrencilerin Cinsiyet Değişkenine Göre Mann Whitney-U Testi Sonuçları.....	98
Tablo 4.3: 9. Sınıf Öğrencilerinin Sanal Zorbalık Düzeyleri ve Empatik Eğilimlerine İlişkin Puanlarının Öğrencilerin Okul Türü Değişkenine Göre Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları.....	98
Tablo 4.4: 9. Sınıf Öğrencilerinin Sanal Zorbalık Düzeyleri ve Empatik Eğilimlerine İlişkin Puanlarının Öğrencilerin Kardeş Sayısı Değişkenine Göre Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları.....	100
Tablo 4.5: 9. Sınıf Öğrencilerinin Sanal Zorbalık Düzeyleri ve Empatik Eğilimlerine İlişkin Puanlarının Öğrencilerin Anne Eğitim Düzeyi Değişkenine Göre Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları.....	101
Tablo 4.6: 9. Sınıf Öğrencilerinin Sanal Zorbalık Düzeyleri ve Empatik Eğilimlerine İlişkin Puanlarının Öğrencilerin Baba Eğitim Düzeyi Değişkenine Göre Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları.....	102
Tablo 4.7: 9. Sınıf Öğrencilerinin Sanal Zorbalık Düzeyleri ve Empatik Eğilimlerine İlişkin Puanlarının Öğrencilerin Ailelerinin Aylık Gelir Düzeyi Değişkenine Göre Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları.....	103

Tablo 4.8: 9. Sınıf Öğrencilerinin Sanal Zorbalık Düzeyleri ve Empatik Eğilimlerine İlişkin Puanlarının Öğrencilerin Anne Meslek Değişkenine Göre Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları.....	104
Tablo 4.9: 9. Sınıf Öğrencilerinin Sanal Zorbalık Düzeyleri ve Empatik Eğilimlerine İlişkin Puanlarının Öğrencilerin Baba Meslek Değişkenine Göre Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları.....	105
Tablo 4.10: 9. Sınıf Öğrencilerinin Sanal Zorbalık Düzeyleri ve Empatik Eğilimlerine İlişkin Puanlarının Öğrencilerin Anne-Babalarının Birlikteliği Değişkenine Göre Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları.....	106
Tablo 4.11: 9. Sınıf Öğrencilerinin Sanal Zorbalık Düzeyleri ve Empatik Eğilimlerine İlişkin Puanlarının Öğrencilerin Kaç Yıldır İnternet Kullanma Değişkenine Göre Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları	107
Tablo 4.12: 9. Sınıf Öğrencilerinin Sanal Zorbalık Düzeyleri ve Empatik Eğilimlerine İlişkin Puanlarının Öğrencilerin İnternete Erişim Sağladıkları Mekân Değişkenine Göre Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları.....	108
Tablo 4.13: 9. Sınıf Öğrencilerinin Sanal Zorbalık Düzeyleri ve Empatik Eğilimlerine İlişkin Puanlarının Öğrencilerin Günlük İnternet Kullanma Değişkenine Göre Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları.....	109
Tablo 4.14: 9. Sınıf Öğrencilerinin Sanal Zorbalık Düzeyleri ve Empatik Eğilimlerine İlişkin Puanlarının Öğrencilerin İnternet Kullanma Amaçları Değişkenine Göre Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları.....	110
Tablo 4.15: 9. Sınıf Öğrencilerinin Sanal Zorbalık Düzeyleri ve Empatik Eğilimlerine İlişkin Puanları Arasındaki İlişkiye İlişkin Pearson Korélasyon Analizi Sonuçları.....	111

Ekler Listesi

Ek-I: Sanal Zorbalık Ölçeği.....	140
Ek-II: Empatik Eğilim Ölçeği.....	141

BÖLÜM I

Bu bölümde araştırmanın problemi, amaçları, önemi, sınırlılıkları, tanımları ve varsayımları yer almaktadır.

GİRİŞ

1.1. Problemin Durumu

İnsanın varolmasıyla birlikte ortaya çıkmış olan şiddet, birçok bireysel ve toplumsal ögeyi kapsayan karmaşık bir yapıdır. Bu nedenle şiddeti tanımlamak ve bütün yönleriyle ortaya çıkarmak kolay değildir. Çok farklı biçimlerde ortaya çıkabilen şiddet, günümüzde gerek bireysel ve gerekse toplumsal boyutta sık sık karşı karşıya gelinebilecek bir olgudur (Kocacık, 2001).

Dünya Sağlık Örgütü (WHO) şiddeti, kişilerin yaralanması, ölümü, psikolojik olarak herhangi bir zarara veya kayba uğraması ile sonuçlanan ya da sonucunda yaralanma, ölüm, herhangi bir psikolojik zarar veya kayıp meydana gelmesi muhtemel olan, kişinin kendisine, herhangi bir başka kişiye, bir gruba veya topluluğa karşı fiziksel gücün tehdit veya fiili olarak kasıtlı kullanımı şeklinde tanımlanmıştır (WHO, 1996, akt. Dahlberg ve Krug, 2002).

Şiddet birçok ülkede, bütün ırk ve kültürler ile sosyal hayatın hemen her alanında görülebilen bir olgudur (Dahlberg ve Krug, 2002; Yurdakul, 1996). Her yıl dünyada bir milyondan fazla insan kişilerarası, kişi-içi ve toplu şiddet eylemleri yüzünden hayatının kaybetmekte, bu rakamın çok daha üstünde insan da şiddet yüzünden yaralanmaktadır (Dahlberg ve Krug, 2002). Dünya Sağlık Örgütü'nün 2002 yılında hazırlamış olduğu rapordan yola çıkılarak şiddet, saldırganlık ve zorbalık davranışlarının oldukça yaygın olduğu ve tehlikeli boyutlara ulaştığı söylenebilir.

Şiddet, saldırganlık ve zorbalık kavramları birbirleri ile karıştırılan kavramlardır. Şiddet, saldırganlık ve zorbalığı önleme çalışmalarından başarılı sonuçlar elde edebilmek için öncelikle bu kavramlar arasında ayrım yapmakta, benzerlik ve farklılıklarını ortaya koymakta yarar vardır. Psikanalistlere göre saldırganlık,

canlıların doğuştan getirdiği temel içgüdülerinden biridir (Gökler, 2007). Davranışçı ekolün temsilcilerine göre ise anti-sosyal davranış kategorisi altında değerlendirilebilecek olan saldırganlık, bir kişinin bilinçli bir şekilde herhangi bir kişiye veya nesneye zarar vermesidir (Ürkmez, 2004). En yalın tarifıyla saldırganlık, başkalarına zarar veren veya zarar verebilecek olan davranıştır (Yıldırım ve Çelebi, 1999).

Zorbalık ise; aralarında belirgin bir güç farkı bulunan iki kişiden daha güçlü olanın, kendisini savunamayacak durumdaki kişiye karşı kasıtlı olarak, tekrarlı bir şekilde saldırgan davranışlarda bulunmasıdır (Olweus, 1993). Daha güçlü bir kişi ya da bir grup kişi tarafından daha az gücü olan bir kişiye karşı yapılan fiziksel, psikolojik, sosyal ve sözel olarak tekrarlanan saldırılar zorbalık kavramı altında değerlendirilebilir (Newman, Horne ve Bartolomucci, 2000). Zorbalığı şiddetten ayıran en önemli unsurlar zorbalık yapan kişiyle kurban arasındaki güç farkı ve saldırgan davranışın kasıtlı olması ve tekrarlanmasıdır (Olweus, 1993).

Çevrimdışı dünyada çatışmalar, şiddet, saldırganlık ve zorbalık olarak nitelendirilebilecek davranışlar daha çok birbirleriyle ilişki içinde olan bireyler ya da gruplar arasında olmakta, saldırganlık ve şiddet eylemleri genellikle birbirlerini tanıyan, birey ya da gruplar arasında yaşanmaktadır (Kocacık, 2001). Bu durumun sebebi, çevrimdışı dünyadaki bireylerin yüz yüze iletişim kurmaları, bireyler ve toplumlar arasındaki iletişim ve kültürlenme sürecinin genellikle dostluk, komşuluk, ticaret ya da savaş ilişkileriyle gerçekleşmesidir. Ancak; özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ülkelerin sanayileşme yarışına girmeleri ve teknolojinin inanılmaz bir hızla gelişmesi ile birlikte kitle iletişim araçlarının, telefon, televizyon ve bilgisayar gibi teknoloji ürünlerinin yaygın bir şekilde kullanımı insanların iletişim kurma biçimlerini ve kültürlenme süreçlerini değiştirmiştir (Ataseven, 1991). Teknolojik gelişimin tabii sonucu olarak gelişen ve elektronikleşen iletişim araçları iletişime sürat ve kolaylık sağlamıştır. Teknolojik gelişmeler ve bunların ortaya koyduğu iletişim ve bilgi ağındaki ilerlemeler ulaşım ve iletişim alanında hızlı bir gelişmeyi doğurmuş, bu gelişmeler dünyayı adeta "küçük bir köy" haline dönüştürmüştür (Güven, 2008).

Teknolojinin baş döndürücü bir hızla gelişmesiyle bu araçlara bilgisayar da eklenmiş ve olanaklarıyla diğer kitle iletişim araçlarının önüne geçmiştir. Bilgisayar ağlarından oluşan ve dünyadaki kullanımı giderek yaygınlaşan internet gerek içeriği gerekse kullanım alanıyla diğer kitle iletişim araçlarına fark atmaktadır (Akarsu, 2001). “Yakın bir gelecekte kitlesel iletişimin büyük bir bölümü internet aracılığıyla gerçekleştirilecektir” diyen Akarsu’nun (2001) öngörüsü büyük ölçüde gerçekleşmiş, günümüzde kişiler arasındaki iletişim genellikle, başta internet olmak üzere elektronik iletişim araçları yoluyla gerçekleştirilir hale gelmiştir. İletişim teknolojilerinde ortaya çıkan gelişmelerin neticesinde insanlar fiziksel olarak bir arada olmasalar bile rahatlıkla birbirleri ile iletişim kurabilmektedirler. Bu durum ise şiddet, saldırganlık ve zorbalık davranışlarına yeni bir boyut kazandırmıştır. Şiddet ve saldırganlık dürtülerini elektronik iletişim araçları vasıtasıyla davranışa dönüştürmek, fiziksel olarak bir arada olunmasa da başka bir kişiye fiziksel ve psikolojik açıdan zarar verebilmek mümkündür. İşte tam bu noktada, sanal zorbalık kavramı ortaya çıkmaktadır.

Tüm dünyada, bilgisayar ve internet teknolojisindeki gelişmeler neticesinde hızla yaygınlaşan bu yeni zorbalık türü; elektronik iletişim araçları vasıtasıyla gerçekleştirilen zorbalık davranışı olarak tanımlanabilir (Li, 2006). Zorbalık hemen her yerde karşılaşılabilecek bir olgudur ve zorbalığın faili bellidir. Sanal zorbalığın ise failinin kimliğinin genellikle kurban tarafından bilinmemesi zorbalıkla arasındaki önemli farklardan biridir. Sanal alemde zorbalık davranışını gerçekleştirmek, başkalarına zarar vermek için insanlarla bir arada olmak gerekmemektedir. Dolayısıyla, diğer insanlara yakalanma riski daha azdır. Bu da sanal zorbalığın yaygınlaşmasını kolaylaştırmaktadır (Hardcastle, 2009). Sanal zorbalık özellikle çocukları ve ergenleri olumsuz yönden etkileyen ve giderek yayılan, üzerinde dikkatle durulması gereken bir problemdir (David-Ferdon ve Hertz, 2007).

İnsan sosyal bir varlıktır (Güçlü, 2001). Sosyal bir varlık olan insan, yaşamının her döneminde başkalarıyla ilişki kurmak zorundadır. Kurduğu bu ilişkilerde başarılı olabilmesi ise hem kendisini hem de başkalarını doğru olarak anlayabilmesine ve kabul etmesine bağlıdır. Bireylerin günlük yaşamlarında diğer bireylerin duygularına, düşüncelerine, hayat görüşlerine saygılı ve hoşgörülü olmayı öğrenmeleri demokratik bir toplum yaratabilmek açısından oldukça önemlidir. Bu

amaçla geliştirilen iletişim becerilerine sahip olmak bireyin ve toplumun yaşamına zenginlik ve saygınlık getirecek, ayrıca, toplumu oluşturan fertler arasında sağlıklı ilişkiler oluşmasını sağlayacaktır (Yüksel, 2004).

Sağlıklı kişilerarası ilişki kurabilme bilgi ve becerilerine sahip olmamak, kişilerarasında iletişim yoksunluğuna ya da iletişim kopukluğuna neden olmaktadır. İnsanın karşısındakilerle sağlıklı bir iletişim kurabilmesi ise gerekli iletişim becerilerine sahip olmasıyla olanaklıdır (Yüksel, 2004). Karşılıklı saygı, hoşgörü, saydamlık, gibi iletişim becerilerinin en önemlilerinden biri de empatidir. Empati, başka bir insanın duygu ve yaşantıları ile bunların anlamlarını doğru olarak algılama ve geri iletimde bulunabilme olarak tanımlanabilir (Ören ve Gençdoğan, 1998). Empati en önemli iletişim becerilerinin başında gelmektedir. Şiddet uygulayan, zorbalık ve sanal zorbalık yapan bireylerin empati becerilerinin düşük olduğu düşünülmektedir. Bununla birlikte, şiddet uygulayan kimselere uygulanan empati de dahil olmak üzere çeşitli iletişim becerilerini içeren eğitim programları da söz konusu kişilerin şiddet davranışı gerçekleştirmesinin önlenmesinde olumlu katkıları olduğu belirlenmiştir. Yapılan çeşitli araştırmaların sonuçlarına göre; empati kurma becerisi arttıkça şiddete olan eğilim azalmakta, sadece olumsuz duygu durumlarına karşı duyarlı olma değil, olumlu ve başarılı sonuçları da takdir etme ve başkalarının mutluluklarını paylaşma öğrenilmektedir (Filiz, 2009; Rehber, 2007; Sardoğan ve Kaygusuz, 2006; Şahin ve Akbaba, 2010) .

Sanal zorbalık özellikle gençler arasında giderek yaygınlaşan bir problemdir (Kowalski ve Limber, 2007; Li,2006). Türkiye’de gerçekleştirilen araştırmalar da gençler arasında sanal zorbalık davranışının yaygın bir şekilde görüldüğünü ortaya koymuştur (Arıcak ve diğerleri, 2008; Dilmaç, 2009; Topçu, 2008). Sanal zorbalığın azaltılması ve önlenmesi kapsamında gençlere başta empati olmak üzere iletişim becerilerinin kazandırılması faydalı sonuçlar alınmasını sağlayabilir.

1.2. Problem Cümlesi

9. sınıf öğrencilerinin sanal zorbalık düzeyleri ile empatik eğilim düzeyleri arasında bir ilişki var mıdır?

1.2.1. Alt Problemler

1. 9. sınıf öğrencilerinin sanal zorbalık düzeyleri ve empatik eğilimleri öğrencilerin cinsiyetlerine göre farklılaşmakta mıdır?

2. 9. sınıf öğrencilerinin sanal zorbalık düzeyleri ve empatik eğilimleri öğrencilerin öğrenim gördükleri okul türlerine göre farklılaşmakta mıdır?

3. 9.sınıf öğrencilerinin sanal zorbalık düzeyleri ve empatik eğilimleri öğrencilerin kardeş sayısına göre farklılaşmakta mıdır?

4. 9. sınıf öğrencilerinin sanal zorbalık düzeyleri ve empatik eğilimleri öğrencilerin anne eğitim düzeylerine göre farklılaşmakta mıdır?

5. 9. sınıf öğrencilerinin sanal zorbalık düzeyleri ve empatik eğilimleri öğrencilerin baba eğitim düzeylerine göre farklılaşmakta mıdır?

6. 9. sınıf öğrencilerinin sanal zorbalık düzeyleri ve empatik eğilimleri öğrencilerin ailelerinin aylık gelir düzeylerine göre farklılaşmakta mıdır?

7. 9. sınıf öğrencilerinin sanal zorbalık düzeyleri ve empatik eğilimleri öğrencilerin annelerinin mesleklerine göre farklılaşmakta mıdır?

8. 9. sınıf öğrencilerinin sanal zorbalık düzeyleri ve empatik eğilimleri öğrencilerin babalarının mesleklerine göre farklılaşmakta mıdır?

9. 9. sınıf öğrencilerinin sanal zorbalık düzeyleri ve empatik eğilimleri anne-baba birliktelik durumlarına göre farklılaşmakta mıdır?

10. 9. sınıf öğrencilerinin sanal zorbalık düzeyleri ve empatik eğilimleri öğrencilerin kaç yıldır internet kullandıklarına göre farklılaşmakta mıdır?

11. 9. sınıf öğrencilerinin sanal zorbalık düzeyleri ve empatik eğilimleri öğrencilerin internete erişim sağladıkları mekanlara göre farklılaşmakta mıdır?

12. 9. sınıf öğrencilerinin sanal zorbalık düzeyleri ve empatik eğilimleri öğrencilerin günlük internet kullanma sürelerine göre farklılaşmakta mıdır?

13. 9. sınıf öğrencilerinin sanal zorbalık düzeyleri ve empatik eğilimleri öğrencilerin internet kullanma amaçlarına göre farklılaşmakta mıdır?

1.3 Araştırmanın Önemi

Zorbalık kavramının tanımı incelendiğinde bir kişinin ya da grubun fiziksel, psikolojik, cinsel ve ekonomik yönden herhangi bir şekilde maddi ve/veya manevi zarara uğratılmasının zorbalık kavramı çatısı altında değerlendirildiği görülecektir. İnsanların bedenlerinde yaralanmaya, fiziksel yönden acı duymalarına neden olmak için karşı karşıya gelmek gerekebilir, ancak psikolojik ve ekonomik yönden başkalarına zarar vermek için fiziksel olarak bir arada olmak gerekli değildir.

Teknoloji alanındaki gelişmeler, elektronik iletişim araçlarının kullanımının artması ile birlikte insanlar birbirleri ile iletişim kurabilmek, etkileşimde bulunmak, haberleşmek için bir araya gelmek yerine elektronik iletişim araçlarını tercih etmeye başlamıştır. Haliyle; zorbalık sadece bir arada bulunan insanların birbirine karşı sergiledikleri olumsuz bir davranış olmaktan çıkmış elektronik iletişim araçları vasıtasıyla gerçekleşen bir davranış haline gelmiştir. Elektronik iletişim araçlarının sağladıkları imkanlar dolayısıyla bilgisayar, internet ve cep telefonu kullanılarak zorbalık davranışında bulunulması giderek yaygınlık kazanmaktadır. Özellikle ergenlik dönemindeki gençler arasında, kurban üzerinde fiziksel zararlardan çok psikolojik zararlara neden olan sanal zorbalığı uygulayan ve sanal zorbalık mağduru olanların sayısı tüm dünyada giderek artmaktadır.

Bu araştırma, ergenlik döneminde bulunan 9. sınıf öğrencilerinin sanal zorbalık davranışları ile empati düzeyleri arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarma amacını hedeflemiştir. Ergenlik dönemi bireyin enerjik olduğu, hem fiziksel olarak olgunlaştığı hem de diğer insanlarla iletişim kurma becerilerini kazandığı, kişiler arası ilişkilerinin geliştiği, arttığı ve değer kazandığı, kişilik kazanma arayışı içinde olduğu bir dönemdir. Ergenlik dönemindeki gelişim görevlerinin başarılı bir şekilde yerine getirilmesi yetişkinlik döneminde kişinin tüm yönleriyle sağlıklı bir birey olmasını, çevresiyle olumlu ilişkiler kurabilmesini sağlar (Bacanlı, 2004).

Ergenlik döneminde var olan enerji olumlu bir sinerjiye dönüştürülemediğinde bu enerji şiddete ve saldırganlığa dönüşmüş olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durumda sağlıklı, mutsuz bir toplumun ortaya çıkmasına yol açmaktadır (Alper-İlhan, 2008).

Zorbalık ve sanal zorbalık davranışları öğrenilen, önlenebilen ve kontrol altına alınabilen olgulardır. Bilgisayar ve cep telefonu gibi elektronik iletişim araçlarının çocuklar ve gençler arasında kullanımının artmasıyla birlikte tüm dünyada giderek yaygınlık kazanan sanal zorbalığın azaltılması ve önlenbilmesinde sanal zorbalık ile çevrimdışı dünyada sağlıklı iletişim kurabilmenin en önemli unsurlarından biri olan empatik eğilim gibi iletişim becerilerinin birbirleri ile ne derecede ilişkili olduklarının bilinmesi önemli görülmektedir.

Ergenlik dönemi içerisinde yer alan 9. sınıf öğrencilerinin sanal zorbalık davranışları ile empati düzeyleri arasındaki ilişki belirlendiği takdirde, öğrencilerin empati düzeylerini artırmaya yönelik olarak hazırlanacak eğitim programları yoluyla iletişim becerileri geliştirilerek, sanal zorbalık gibi saldırgan davranışlar sergileme yerine ergenlik dönemindeki enerjilerinin olumlu yönde kullanılması sağlanabilir. Araştırma bulguları sanal zorbalık davranışının tespiti, azaltılması ve önlenmesi çalışmalarına katkı sağlayabilir.

1.4 Sayıtlı

1. Ankete katılan Ortaöğretim 9. sınıf öğrencilerinin, soruları içtenlikle ve yansız olarak cevapladıkları varsayılmıştır.

1.5 Sınırlılıklar

Bu araştırma 2009–2010 eğitim-öğretim yılında Tokat il merkezinde yer alan Milli Eğitim Bakanlığına bağlı dokuz resmi ortaöğretim okullarındaki 9. sınıf öğrencileri ile sınırlıdır.

1.6. Tanımlar

Şiddet: Şiddet; düşmanlık ve öfke gibi saldırgan duyguların kişilere veya nesnelere yönelik olarak yıkıcı fiziksel güç kullanımı yoluyla dile getirilmesidir (Budak, 2003).

Saldırganlık: Bir kimseye veya bir gruba ya da bir şeye zarar veya acı vermek amacıyla yapılan herhangi bir olumsuz davranıştır (Kağıtçıbaşı, 2006).

Zorbalık: Bir başka kişiye karşı kötü niyetli olarak yapılan, kin güden, düşmanlık içeren, gaddarca, küçük düşürücü, sürekli ya da tekrarlayan yıkıcı davranışlardır (Yeşildal, 2005).

Sanal Zorbalık: Sanal zorbalık; sanal ortamda, özellikle gençler arasında sıklıkla gözlenen ve kişiler üzerinde psikolojik açıdan yıkıcı bir etkiye sahip olan bir çeşit sosyal işkencedir. Sanal zorbalık fiziksel olarak bir aradayken gerçekleştirilen klasik zorbalıkla benzerlik göstermekle birlikte sanal dünyanın sağladığı ortamlar neticesinde çok daha değişik şekillerde ortaya çıkabilir, çok daha değişik problemlere neden olabilir (Shariff ve Hoff, 2007).

Empati: Başka kişilerin duyguları, düşünceleri ve bu duygu ve düşüncelerin ardında yatan anlamların objektif olarak farkında olma, karşıdaki kişinin kimliğine bürünmeden onun duygu ve düşüncelerini temsili olarak yaşamak (Budak, 2003).

Empatik Eğilim: Kişilerin Günlük Yaşamda empati kurabilme potansiyelleridir (Dökmen, 1988).

BÖLÜM II

İLGİLİ LİTERATÜR

2.1. Şiddet Kavramı

Şiddet, yaşamın her alanında görülebilen, çeşitli sorunların, çatışmaların sebebi ya da sonucu olarak gelişen bir sosyal durum, dünyada giderek yaygınlaşan önemli bir sorundur. İnsanlık tarihi boyunca şiddet, toplumların gündeminden hiç eksik olmamış, kimi zaman şiddetten problemlerin çözümü için bir araç olarak yararlanıldığı görülürken kimi zaman da toplumdan şiddeti söküp atmanın çareleri aranmıştır. Toplumumuz da diğer tüm toplumlar gibi kendisini bazı tarihsel durum ve koşulların sonucunda şiddet problemlerinin ortasında bulmuş ve bu problemleri çözebilmek için çareler aramıştır (Göka, 2005; Güler ve ark., 2005; Norşenli, 2009).

Tarih boyunca var olan ve son yıllarda giderek yaygınlaşan şiddet problemini önleyebilmenin, azaltabilmenin ve önüne geçebilmenin yolu öncelikle şiddetin ne olduğunu belirlemekten geçmektedir. Bireylerin şiddetle ilişkilenebilirliği, şiddeti kullanma biçimleri farklılık gösterebilen, sözden eyleme kadar her insan davranışında bilinçli olarak ya da bilmeksizin bulunabilecek olan ve yaygın bir kullanımı bulunan şiddet kavramının genel geçer ve işlevsel bir tanımını yapmak oldukça güçtür. Şiddetin genel geçer bir tanımının yapılamaması ya da çok muğlak kalmasının nedeni, zannedildiği gibi bir ihmal ya da eksiklik, kavramsal bir boşluk değil; şiddetin tanımlanamaz olması, muğlak kalması şiddeti meşrulaştırmanın ve günlük yaşam içinde sıradanlaştırma çabalarının ürünüdür (Adak, 2004; Atman, 2003; Ergur, 2009).

Şiddet, sözlük anlamıyla sertlik, katı ve kaba davranma, bedene baskı uygulama, zor kullanma, bedensel zedelenmeye neden olma, kişisel özgürlüğü zorla kısıtlama, kişinin rahatça gelişmesini ya da gelişimini tamamlanmasını engellemek üzere bazı

doğal süreçlere, alışkanlıklara yersiz kısıtlamalar getirme, demektir (Adak, 2004; Atman, 2003).

Yıldırım (1998) şiddeti; insanlara, canlılara veya objelere çeşitli boyutlarda fiziksel veya psikolojik açıdan zarar vermeyi içeren oldukça kontrollü olmayan, birden bire açığa çıkan, durdurulması zor güç kullanımı olarak tanımlamaktadır. Şiddet bilerek ve isteyerek yapılan bireysel ya da toplu olarak uygulanan bir olgudur (Yıldırım, 1998).

Şiddet, çoğunlukla altında kızgınlık öfke, kin, nefret ve düşmanlık gibi yıkıcı duygular yatan saldırgan bir davranış biçimidir. Hangi yolla yapılıyor olursa olsun, bilerek ve isteyerek başka birinin canını acıtma, kullandığı veya değer atfettiği eşyalarına zarar verme eylemidir. Herhangi bir insana ve onun eşyalarına karşı gerçekleştirilen saldırgan davranışlar o kişi üzerinde, fiziksel, duygusal ya da ruhsal acıya neden olmaktadır (Çınkır, 2006).

Şiddeti bir kişinin başka herhangi bir kişiye ya da kişilere karşı kendi isteklerini kabul ettirmek, arzularını gerçekleştirip amaçlarına ulaşabilmek için uyguladığı ruhsal ve bedensel baskı olarak tanımlayanlar da vardır (Gümüşeli, 2006). Şiddetin temelinde kişi ya da kişiler üzerinde baskı kurmak yatmaktadır. Şiddet farklılıkları baskı yoluyla gidermek, anlaşmazlıkları, çatışma durumlarını baskı yaparak çözümlenektir. Şiddet sadece fiziksel baskı unsurlarını, karşıdaki kişinin bedeninde fiziksel yaralanmalara neden olacak davranışlarda bulunmayı içermez. Bir kişinin anlaşılamadığı, çatışma halinde olduğu bir başka kişiyi aşağılaması, onun fiziksel özellikleriyle, zayıf yönleri ile alay etmesi, onu küçümsemesi gibi baskıcı davranışlarının tümü şiddet kavramı altında değerlendirilmelidir. Şiddet bireyin başka bireylerle yaşanan anlaşmazlıkları uygun yöntemlerle çözemesinin sonucudur (Gümüşeli, 2006) .

Şiddeti kişisel ve grupsal amaçlar uğruna fiziksel baskı yöntemlerine başvurmak olarak açıklamanın şiddet davranışı sergilemenin altında yatan nedenleri ve şiddet davranışının sergilenmesini açıklama konusunda yeterli olmayacağını savunan Ergil (2001) şiddeti herhangi bir kişinin veya herhangi bir topluluğun fiziksel ve ruhsal bütünlüğüne, sahip olduğu taşınır veya taşınmazlara, kültürel ve ahlaki değerlerine

bir kişi, bir grup veya herhangi bir örgüt tarafından gerçekleştirilen, fiziksel veya psikolojik olarak yaralanmaya, zarar görmeye neden olacak baskı veya güç olarak tanımlanmıştır. Şiddet çatışmanın ürünüdür. Kişisel çıkarların, değerlerin veya ahlaki yargıların çatışması neticesinde şiddet ortaya çıkar. Çatışan çıkarlar ve değerler göreceli olarak sürekli veya geçicidir. Çıkar çatışmalarının sürekli olduğu durumlarda açığa çıkan şiddet yapısal nedenlere bağlı, çıkar çatışmalarının sürekli olmadığı durumlarda ise konjonktürelidir. Yapısal anlamda şiddete karşı tarafa üstünlük kurmak ve bu üstünlüğü sürdürmek amacıyla başvurulur. Konjonktürel anlamda şiddete ise geçici bir üstünlük sağlama, sömürülmenin önüne geçme, direnç sağlama amacıyla başvurulur (Ergil, 2001).

Şiddet kavramı genel olarak akla ilk olarak fiziksel şiddeti getirmektedir. Oysa şiddet, fiziksel olarak bir kimsenin yaralanması veya zarar görmesini yanı sıra bireylerin sindirilmesine, öfkelenirilmesine veya duygusal baskı altına alınmasına yol açan, herhangi bir hareket, davranış veya muameleleri de içermektedir. Şiddetin duygusal, fiziksel, sözel, cinsel, ekonomik ve siyasal pek çok boyutu bulunmaktadır. Şiddet; yalnızca insan vücuduna zarar veren fiziksel bir saldırı değil, zihinsel ve duygusal bakımdan kişilerde tahribata yol açan bir etki olarak değerlendirilmelidir. Sözel ve psikolojik taciz içeren davranışlar ile birlikte başka birini bilerek ve isteyerek rahatsız etmeye yönelik olarak yapılan davranışlar da şiddet kavramı içinde yer almaktadır (Ayan, 2007; Norşenli, 2009).

Fiziksel şiddet; bir kişiye ya da bir gruba karşı fiziksel, psikolojik ya da cinsel yönden zarar vermeyle sonuçlanabilen fiziksel güç kullanımıdır Diğer insanları öldürme, tekmeleme, tokat atma, yumruk atma, bıçak, silah gibi vasıtalarla saldırma, sert bir cisimle vurma, itme, çelme takma, ısırma, çimdik atma gibi fiziksel eylemleri içerir (Dağlar ve Demir, 2008; Güler ve ark., 2005; Norşenli, 2009; Yeşildal, 2005).

Psikolojik şiddet; bir kişinin ya da grubun mental, ruhsal ya da sosyal gelişimi olumsuz yönde etkileyen, moralini bozan, fiziksel güç kullanımı ya da tehditlerdir. Bir kimsenin kişisel değerlerini dikkate almadan o kişinin gururunu kırıcı, küçük düşürücü, saygısızca davranışlar, sözle tacizler psikolojik şiddet kavramı altında değerlendirilir (Yeşildal, 2005).

Duygusal ve sözel şiddet; karşıdaki kişiyi ya da grubu küçümsemek, özgüvenini kaybetmesine neden olmak, rencide edici ve aşağılayıcı sözler söylemek, lakap takmak, hakkında dedikodu çıkarmak, karşıdaki kişinin emeğine saygısızlıkta bulunmak duygusal şiddet davranışlarıdır. Karşıdaki kişinin psikolojik anlamda problemlili ya da eksik olduğunu düşünmesini sağlamak, uygulanan şiddetin sorumlusu olarak şiddet mağdurunu göstermek, evde silah bulundurmak, kanunsuz işleri yapmaya zorlamak, intiharla tehdit etmek, arkadaşları veya ailesi ile görüşmesini engellemek, hareket özgürlüğünü kısıtlamak, kendini suçlu hissetmesine neden olmak gibi davranışlar da duygusal şiddet kavramı içerisinde yer almaktadır (Dağlar ve Demir, 2008; Norşenli, 2009; Güler ve ark., 2005).

Ekonomik şiddet; karşıdaki kişinin çalışmasına izin vermemek, parasını elinden almak bakmakla yükümlü olduğu kimselere harçlık vermemek ya da harçlığı kısıtlamak, eşini aile geliri konusunda bilgisiz bırakmak gibi davranışlar ekonomik şiddet davranışlarıdır (Dağlar ve Demir, 2008; Güler ve ark., 2005).

Cinsel şiddet; sözlü ya da imalı tacizden fiilen tecavüze kadar geniş bir yelpazeyi içeren kişiyi istemediği cinsel davranışlara zorlamak olarak tanımlanabilir (Dağlar ve Demir, 2008).

Yapılan araştırmalar şiddetin korkunç yüzünü ortaya koymaktadır. Kayıtlar dünya genelinde 15–44 yaşları arasındaki kişilerin ölüm nedenleri arasında ilk sırayı şiddetin aldığını göstermektedir. 2000 yılında dünya genelinde 1,6 milyon insan şiddet yüzünden hayatını kaybetmiş, tahminen 520.000 cinayet işlenmiş, 815.000 kişi ise cinayete kurban gitmiştir (Dahlberg ve Krug, 2002).

Ülkemizde de durum dünyadakinden farklı değildir. Toplumumuzda şiddet, tüm dünyada olduğu gibi yaygınlaşmakta, şiddet olayları giderek artan bir sıklıkta görülmektedir. Asayiş olaylarının dağılımı incelendiği zaman Türkiye’de suç oranlarının oldukça yüksek olduğu gözlenebilir. İşlenen suçlarda şiddet unsuru oldukça yoğun bir şekilde kullanılmaktadır. Şiddet olaylarını gerçekleştirenlerin yaş ortalamasının giderek düşmesi ve şiddet olaylarının her kesimi içine almaya

başlaması oldukça dikkat çekicidir (Alaç, 1999; Norşenli, 2009; Yiğitalp ve ark., 2007). 2006 yılı verilerine göre ülkemizde 2066 cinayet, 563 öldürmeye teşebbüs, 40001 kasten yaralama, 71564 darp, 28088 tehdit, 17064 aile fertlerine kötü muamelede bulunma, 1300 ırza geçme, 11509 hakaret ve sövme, 8809 gasp olayı gerçekleştirilmiştir (Emniyet Genel Müdürlüğü, 2006).

Şiddet, genellikle kadınlara ve çocuklara yöneliktir. Toplumda yaşanan şiddet olayları cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi ve meslek statülerine göre farklılık göstermekle birlikte genelde güçlüden güçsüze doğru gerçekleşmektedir. Kadın ve çocukların genel olarak yetişkin erkeklerden fiziksel açıdan daha güçsüz oldukları ortadadır. (Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Müdürlüğü, 2006). Tarih boyunca tüm dünyada var olagelen kadına yönelik şiddet değişik boyutlarıyla çağımızın en ciddi sosyal problemlerinden biridir. Kadınların kimi zaman gizliden gizliye kimi zaman da aleni olarak fiziksel ve duygusal şiddet, tecavüz ve hatta sistematik işkenceye uğradıkları bilinmektedir. Saldırgan, bazen eş, bazen aile fertlerinden biri, bazen bir tanıdık ve bazen de erkek arkadaş olabilmektedir. Kadına yönelik şiddet sadece Türk toplumunda değil Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa ülkeleri gibi gelişmiş batılı ülkelere ilaveten gelişmekte olan ülkelere de önemli sosyal sorunlardan birini oluşturmaktadır (Dağlar ve Demir, 2008).

Dünya Sağlık Örgütü'nün (2002) yaptığı araştırmalarda, dünyada 15-44 yaş grubundaki kadınlarda şiddet nedeniyle ölüm oranının, sağlık sorunları, kanser, sıtma, trafik yüzünden olan ölümlerin toplamından daha fazla olduğunu belirlemiştir. Yine aynı araştırmanın verilerine göre; her üç kadından biri -yani dünyadaki yaklaşık üç milyarlık kadın nüfusunun bir milyarı- hayatı boyunca genellikle kendi aile bireyleri tarafından dövülmekte, cinsel ilişkiye zorlanmakta ya da başka tacizlere uğramaktadır. Şiddet kurbanları şiddete uğramalarının neticesinde sakat kalmakta, ruhları örselenmekte, intihar eğilimi göstermeye başlamakta, tecavüz sonucu hamile kalmakta, AIDS ve cinsel yolla bulaşan hastalıklara yakalanmaktadır (Dahlberg ve Krug, 2002).

Ülkemizde de kadına yönelik olarak gerçekleştirilen şiddet olayları azımsanmayacak düzeydedir. Özellikle aile içi şiddet ve ülkemizde var olan ve kadına yönelik şiddetin en uç örneği olan "namus cinayetleri" dikkat çekici düzeydedir. Her yıl yaklaşık 500

kadın namus cinayetlerine kurban gitmektedir (TTB, 2008). Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü tarafından yaptırılan (2008) Türkiye’de kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması’nın sonuçları dikkat çekicidir. Araştırma sonuçlarına göre; eşi veya birlikte olduğu kişi ya da kişilerden yaşamının bir döneminde fiziksel veya cinsel şiddet gören kadınların oranı % 41,9’dur. Son 12 ayda fiziksel ve cinsel şiddete uğrayanların oranı ise %13,7’dir. Eşi veya birlikte olduğu kişi ya da kişilerden yaşamının bir döneminde duygusal şiddet gören kadınların oranı % 43,9, Son 12 ayda duygusal şiddete uğrayanların oranı ise %24,7’dir. Eşleri ve birlikte olduğu kişi ya da kişiler dışındakilerden yaşamının herhangi bir döneminde fiziksel veya cinsel şiddet ile çocukluk döneminde cinsel istismara uğramış kadınların toplam oranı ise % 28,3’tür (Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, 2008).

Son yıllarda şiddet olaylarının giderek artış göstermesi ile şiddet, küresel bir sorun olmuştur. Engellenemez bir sorun olarak görünen şiddet bütün yönleriyle tanımlanıp, risk grupları tespit edilip bu risk gruplarına yönelik müdahalelerin geliştirilmesi durumunda azaltılabilir hatta önlenabilir bir sorundur (Yeşildal, 2005; Yiğitalp ve ark., 2007).

2.2. Saldırganlık Kavramı

Birey içinde yaşadığı toplumun içerisinde var olan ve o toplumu oluşturan parçalardan biridir. Bu sebeple bireyin yaşadığı toplumda sağlıklı ve sosyal bir etkileşim örüntüsüne sahip olması, içinde yaşadığı toplumun normlarına, değerlerine ve kurumlarına uyum sağlaması beklenir. Çoğu toplum tarafından kabul görmeyen bir davranış biçimi olmasına rağmen saldırganlık, tarih boyunca var olan, en ilkel topluluklardan, en uygar toplumlara varıncaya kadar her yerde ve her çağda görülebilen, günümüzde daha da belirginleşen, yaygınlaşan ve giderek daha şiddetli bir hal alan önemli bir sorundur (Erdoğdu ve Oto, 2004).

Saldırganlık, insanın varoluşundan günümüze kadar uzanan süreçte pek çok sorunun, çatışmanın sebebi veya sonucu olarak gelişen, olumsuz bir sosyal durum, acı bir gerçektir (Özen, Gülaçtı ve Çıkkılı, 2009).

Saldırganlığın ne olduğu hakkında herkesin az çok bilgi sahibi olduğu düşünülse de hangi davranışların saldırgan davranışlar olarak nitelendirileceği tartışma konusudur

(Kılıçarslan, 2009). Saldırganlık çok sayıda araştırmaya konu olmuş, özellikle nedenleri, nasıl engellenebileceği ve medya-saldırganlık ilişkileri üzerinde durulmuştur. Saldırganlık, sonucu mutlaka zararlı olan ve günlük yaşantımızda hepimizin bir şekilde maruz kaldığı bir olgudur. Dolayısıyla, saldırganlığın sosyal psikolojinin en çok ilgi duyulan konularından biri olmasına şaşılmalıdır (Kağıtçıbaşı, 2006).

Diğer insanlara fiziksel ve psikolojik açıdan zarar vermek, onları incitmek amacıyla bir kişi veya grup tarafından ortaya konan davranışlar olarak tanımlanabilecek olan saldırganlık, kişinin duygularını, düşüncelerini ve inançlarını genellikle diğer bireylerin haklarını çiğneyerek uygunsuz yollarla ifade etme biçimidir. Öfke düşmanlık, rekabet, engellenme gibi durumlar neticesinde ortaya çıkan ve karşısındakine zarar verme, engel olma veya ondan kendini koruma amacıyla yapılan her türlü davranış saldırganlık olarak kabul edilebilir. Bir kişiyi veya herhangi bir nesneyi tahrip etme, yaralama ve incitme ile sonuçlanan ya da sonuçlanabilecek olan, zaman zaman tekrarlanabilen davranışlar olarak tanımlanabilecek olan saldırgan davranışlar, bireyin çevresindeki kişilerle olan sosyal ilişkilerinde görülebileceği, diğer kişilere yönelik olarak gerçekleştirilebileceği gibi genelleşebilen kurumlar, fiziksel çevre ya da depresyonda olduğu gibi kişinin kendisine yönelik olarak da gerçekleştirilebilir (Norşenli, 2009; Erdoğan ve Oto, 2004; Budak, 2003).

Herhangi bir olumsuz davranışın saldırganlık olarak değerlendirilmesindeki kıstas davranış neticesinde alınan sonuç değil, yapılan eylemdeki bilinçliliktir (Ürkmez, 2004). Bir davranışın saldırgan bir davranış olup olmadığını anlamak için öncelikle davranışı gerçekleştiren kişinin söz konusu davranışını hangi niyetle gerçekleştirdiğine bakmak gerekir (Kağıtçıbaşı, 2006). Fromm (1984) da, saldırganlığı sınıflandırırken kasıt unsurunu ön plana çıkarmıştır. Karşısındaki kişiye fiziksel ve psikolojik açıdan zarar veren, ama zarar verme niyetiyle yapılmamış olan davranışları Fromm "kaza niteliğindeki saldırganlık" olarak tanımlamıştır (akt. İkizler ve ark., 1996). Aynı davranış zarar vermek amacıyla yapıldığında saldırgan bir davranış, zarar verme amacı taşımadığında ise saldırgan olmayan bir davranış olarak tanımlanır (Kağıtçıbaşı, 2006). Mesela; başka bir kişiye zarar vermek amacıyla fırlatılan bir taş, o kişinin herhangi bir yerine çarpmasa bile, yapılan davranış saldırganca bir davranıştır. Ya da, bir doktorun, kangren olduğu için

hastasının elini kesmek zorunda kalmasıyla, sadist bir kişinin birinin elini işkence amacıyla kesmesi arasında büyük fark vardır. Sonuç aynı olsa da davranışın nedeni, davranışı gerçekleştiren kişiyi niyeti farklıdır (Ürkmez, 2004; Kağıtçıbaşı, 2006). Saldırgan eylemin nedeni, ortaya çıkış biçimi veya boyutu, yönü, niteliği ve sonucu aslında şiddetin farklı biçimlerde tanımlanmasının, farklı açılardan değerlendirilmesinin nedenini de oluşturmaktadır (Ayan, 2007).

Saldırganlığın nedenlerini açıklayan çok sayıda görüş bulunmaktadır. Bu görüşlerden en eskisi psikanalistlere aittir. Psikanalistler Saldırganlığın insanların biyolojik yapısında var olduğunu savunur (Eroğlu, 2009). Saldırı, saldırganlık içgüdüsüne bağlı olarak ortaya çıkan ve doğuştan gelen bir eğilimdir (İkizler ve ark., 1996).

Diğer bir yaklaşım insanlarda saldırganlığın doğuştan gelme olasılığını savunan etyolojiye dayanan görüştür. Etyologların çoğu, saldırganlığı doğuştan gelen ve hayvanın yaşamını sürdürmesinde önemli rolü olan bir davranış olarak görürler. İnsanlarda görülen saldırganlık davranışının hayvanlardan farklı olduğu öne sürülmektedir çünkü, insanların saldırgan davranışlarında öğrenmenin rolü büyüktür. Saldırganlık, öğrenme süreçlerinin bir sonucudur. Diğer davranışların öğrenilmesinde olduğu gibi, saldırganlık davranışı da model alma ve pekiştirme yoluyla öğrenilebilir. İnsan uyumlu ya da saldırgan davranmayı sonradan öğrenebilir (Eroğlu, 2009; İkizler ve arkadaşları, 1996). Fromm'a (1984) göre de saldırgan davranışların hepsinin bilinçsiz güdülerden kaynaklandığını ileri sürmek dogmatik bir yaklaşım tarzıdır (akt. İkizler ve arkadaşları, 1996).

Saldırganlık ve şiddetin ortaya çıkmasında aile ve toplumdaki saldırganlıkla ilgili değer yargıları ve saldırganlığa karşı gösterilen tutumlar da oldukça önemlidir (Erşan, Doğan ve Doğan, 2009). Saldırganlığı benimsemiş toplumlarda çevreden gelen küçük bir kıvılcım şiddet ateşini körükler. Çocuğun, gencin içinde yer aldığı alt kültürde şiddetin değer kazanması, yüceltilmesi, kişiler ve gruplar arasındaki problemlerin yapıcı yollarla değil şiddet ve saldırganlıkla çözüme ulaştırılması, insanlar arasında kin, kıskançlık, düşmanlık duygularının baskın bir şekilde yer alması da şiddeti artırır (Özen, Gülaçtı ve Çıkılı, 2009). Yapılan araştırmalar şiddete uğrayan çocukların saldırganlık eğilimlerinin şiddete uğramayan çocuklara göre daha fazla olduğunu ortaya koymaktadır (Ayan, 2007). Küçük yaşlardan başlayarak

saldırganlığı ve şiddeti öğrenen çocuklar, bu tür davranışları genellikle yaşam boyu sürdürürler (Erşan, Doğan ve Doğan, 2009).

Saldırganlığı tetikleyen nedenlerden biri de engellenmedir. Saldırgan davranış, engellenme duygusu karşısında ortaya çıkan doğal bir tepkidir. (Cüceloğlu, 1991). Dünyanın bugün içinde bulunduğu zorlayıcı yaşam koşulları, sosyal güvencelerin yeterli olamaması, insanların kendilerini güvende hissetmemeleri, ekonomik koşulların aileleri maddi ve manevi yönden zorlaması insanları daha gergin, sıkıntılı, çaresiz ve engellenmiş hale getirmektedir. Kişiler bu engellenmelerin sonucunda kronik olarak uyarılmış ve gerilmiş hale gelebilmektedirler (Soykan, 2003). Saldırganlık duygusunun yoğunluğu davranışa dönüşme sıklığı kişiden kişiye değişkenlik gösterir. Bu değişkenliği bireyin içinde yaşadığı toplum ve karşı karşıya kaldığı engellenme durumları belirler (Durmuş ve Gürkan, 2003). Amaca yönelik herhangi bir davranışın engellenmesi veya yaşanan çeşitli başarısızlık durumları, birtakım tepkilere neden olur. Saldırganlık ise, bu tepkilerden sadece biridir (İkizler ve ark., 1996). Açlık, susuzluk gibi fizyolojik gereksinimlerin veya sevgi, ilgi, dokunma gibi ruhsal gereksinimlerin karşılanmaması ve engellenmesi, insanı saldırgan hale getirebilmektedir (Ayan, 2007).

Saldırganlık davranışının ortaya çıkmasının en önemli nedenlerinden birinin engellenme olduğunu kabul etmekle birlikte engellenmenin tek başına saldırganlığın kaynağı olamayacağını savunanlar da vardır. Erdoğan ve Oto'ya (2004) göre, engellenmeyi saldırgan davranışların ardında yatan tek neden olarak görmek saldırganlık probleminin sağlıklı bir şekilde çözülmesini engellemektedir. Bireyin içinde bulunduğu sosyo-demografik etkenler bireyin saldırganca davranışlar göstermesi üstünde etkilidir. Biyo-psiko-sosyal bir varlık olan insan içinde yaşadığı toplumla devamlı etkileşim halindedir. Bireyin fiziksel ihtiyaçlarını gidermesinde, temel gereksinimlerini karşılamasında içinde yaşadığı toplum son derece önemlidir. Ayrıca, bireyin sosyal çevresi de kendine özgü bir kişilik kazanmasında ve sağlıklı bir ruhsal yapıya sahip olmasında önemli bir etkiye sahiptir. Planlı veya planlı olmayan eğitim sunduğu imkanlar çerçevesinde hem saldırgan davranışların söndürülmesini, hem de söndürülen saldırgan davranışların yerine atılğan davranışlar kazandırılmasını, saldırganlık dürtülerini kontrol altına alınabilmesini sağlayabilir.

Yaşamın hemen her alanında büyük bir tehdit unsuru olarak karşımıza çıkan saldırganlık sadece fiziksel olarak kendine, başka kişilere ya da nesnelere karşı yaralayıcı ve incitici davranışlar sergilemek şeklinde gerçekleşmez. Saldırganlığın; fiziksel saldırganlık, sözel saldırganlık, öfke, düşmanlık, dolaylı saldırganlık gibi pek çok boyutu vardır (Eroğlu, 2009).

Fiziksel saldırganlık; fiziksel yönden saldırganlıkta bulunma, dürtülerini kontrol edememe, otoriter kişilerle sorun yaşama gibi durumlarını ifade etmektedir. Fiziksel saldırganlık dürtülerini kontrol etme yetileri yeterince güçlü olamayan ve fiziksel saldırganlıkta bulunan bireylerde sadist veya antisosyal kişilik özellikleri, alkol ya da madde bağımlılıkları gözlenebilir. Başkaları tarafından tahrik edildikleri için fiziksel saldırıda bulunduklarını söylerler. Bir başkasına vurma ve itme gibi davranışlar fiziksel saldırganlık olarak değerlendirilir (Eroğlu, 2009, Norşenli, 2009).

Sözel saldırganlık; karşısındakine zarar vermek, onu incitmek, aşağılamak gibi amaçlar taşır. Küfretmek, hakaret etmek, alay etmek amacıyla söylenen sözler bu niteliktedir (Norşenli, 2009; Erşan, Doğan ve Doğan, 2009). Kavgacı ve düşmanca konuşmaları içeren sözel saldırganlıkta bulunan bireylerin tartışma eğilimleri fazladır. Bu bireyler haksızlığa uğradıklarını düşündüklerinde öfkelenir, kendilerini yabancılaşmış ve sıkılmış hissederler (Eroğlu, 2009).

Öfke sadece insanlarda var olmayan, her canlı organizmanın herhangi bir tehdit karşısında olaylara gösterdiği, doyurulmamış isteklere, istenmeyen sonuçlara ve karşılanmayan beklentilere verilen bir duygusal tepkidir. Öfke diğer duygular gibi son derece doğal, evrensel ve sağlıklı olarak ifade edildiğinde yapıcı ve kişiler arası iletişimi düzeltici olabilen bir duygu olmasının yanında kontrol edilemeyen ve yıkıcı bir biçimde davranışlara yansiyarak saldırgan ve son derece tahrip edici tepkilere dönüşebilen bir duygudur (Soykan, 2003). Saldırgan bir tepkiye dönüşen öfke; uyarılma ve kontrol duygusuna karşı ortaya çıkar (Eroğlu, 2009). Öfke saldırgan davranma eğiliminin bir habercisidir ve kişi için bir uyarıcı niteliğindedir, kişiyi çevresindeki tehditlere karşı uyarır ve kişinin kendisini korumasına imkan tanır. Kişi bunun farkına varıp öfkesini kontrol edebildiğinde herhangi bir problem yaşanmaz. Kontrolsüz öfkenin ise hem birey hem de toplumda inanılmaz derecede yıkıcı bir etkisi vardır (Soykan, 2003).

Düşmanlık; küskünlük, sosyal yabancılaşıma ve paranoya gibi davranışlarla temsil edilen, sosyal uyumsuzluk çerçevesinde değerlendirilebilecek bir saldırganlık türüdür (Eroğlu, 2009).

Bir başka saldırganlık türü olan dolaylı saldırganlık ise; bireyin doğrudan yüzleşmeden kaçındığı durumlarda ortaya çıkan öfkelenme eğilimleridir. Bu tür eylemlere yol açan durumlar genelde tatmin edici şekilde çözümlenemez (Eroğlu, 2009).

Saldırganlık yaşamın her alanında karşımıza çıkan, çocukluk ve ergenlik döneminde bazı becerilerin öğretilmesi ile önlenebilen bir davranış problemidir (Korkut, 2004). Saldırganlık insanın doğasında yer alan bir dürtü olsa da insanlar zamanla saldırganlık dürtülerini kontrol edebilmeyi öğrenebilirler. Yapılan araştırmalar neticesinde, kişilerarası iletişim becerilerine sahip kimselerin şiddet ve saldırganlık dürtülerini kolaylıkla kontrol altına alabildikleri, yine konuyla ilgili olarak daha uzun süreli ve kapsamlı bir eğitim sürecinden kişilerin daha az saldırgan davranışlar sergiledikleri gözlenmiştir. Araştırmalar neticesinde yıkıcı saldırganlık ile kişilerarası ilişkiler tarzının şefkatli olma ve toleranslı davranma boyutu arasında ters yönde anlamlı ilişki ortaya çıkmıştır. Bireylerin, yıkıcı saldırganlık durumları arttıkça, şefkatli olma ve toleranslı davranma durumları azalmakta veya yıkıcı saldırganlık durumları azaldıkça şefkatli olma ve toleranslı davranma durumları artmaktadır (Demirci ve diğerleri, 2005).

Saldırganlık ve şiddet öğrenilen, kontrol altına alınabilen ve kontrol altına alınması gereken davranışlardır. Ancak saldırganlık ve şiddet davranışlarına zamanında müdahale edilmediği ya da gerekli önlemler alınmadığında, önleme çalışmalarına gereken önem verilmediği takdirde uzun vadede toplumsal yapıda iyileşmesi mümkün olmayan yaralar açabilirler (Ayan, 2007).

Saldırganlık içeren davranışlar sosyal hayatın birçok alanında farklı formlarla ortaya çıkabilmektedir. Özellikle akran ilişkilerinde ortaya çıkan ve saldırganlık içeren zorbalık davranışları okullarımızda yaygın bir şekilde görülmektedir. Zorbalık probleminin önlenmesi ve azaltılmasına yönelik çalışmalar yapabilmek için öncelikle

zorbalık kavramınının tam olarak ne ifade ettiğinin bilinmesi gerekmektedir. Bu bakımdan, zorbalık kavramını tanımlamak önemlidir.

2.3. Zorbalık Kavramı

Zorbalık çoğu insanın; yaşına, cinsiyetine, etnik kökenine, dini inancına veya sosyo-ekonomik durumuna bağlı olmaksızın, yaşamın her alanında, bir kez veya daha fazla karşı karşıya kaldığı veya etkilendiği, dünyanın birçok yerinde yaygın olarak görülen önemli bir sorundur (Arslan ve Savaşer, 2009).

Zorbalığı bütün yönleriyle tanımlamak kolay olmadığı için zorbalık kavramının tam olarak neyi karşıladığı günümüzde hala tartışma konusudur. Zorbalık, kişiler arasındaki güç dengesizliği nedeniyle ortaya çıkan, diğer kişi ya da kişilerde fiziksel veya psikolojik zarara yol açma potansiyeline sahip saldırgan bir davranış türü olarak tanımlanabilir. Zorbalıkta daha baskın kişi ya da kişiler kasıtlı olarak ve tekrarlı biçimde daha az baskın olan kişiye zarar verirler. Zorbalığa uğrayanlarsa kendilerine yöneltilen saldırgan davranışlardan korunmak için büyük bir uğraş içindedirler, ancak aradaki güç farkından dolayı bu çaba çoğu kez başarısızlıkla sonuçlanır (Bosworth ve ark., 1999; Garret, 2003; Kartal ve Bilgin, 2007; Wolak ve diğerleri, 2007).

Zorbalığı şiddet ve saldırganlıktan ayıran en önemli farklar, saldırgan davranışın tekrarlı olması ve kurbanla zorba arasında belirgin bir güç farkının bulunmasıdır. Bedensel veya zihinsel olarak birbirine denk güçteki iki kişinin tartışması veya kavga etmesi saldırganlık olarak değerlendirilebilir; ancak zorbalık olarak değerlendirilemez (Olweus, 1999 akt. Gökler, 2009) .

Doğrudan ya da dolaylı olarak ortaya çıkabilen zorbalık, zaman zaman başka kişi ya da kişilere vurma, yumruk atma, iteleme ve tekmeleme gibi fiziksel saldırganlık içeren davranışlar yoluyla aktif bir şekilde ortaya çıkarken, zaman zaman da başka kişi ya da kişiler hakkında asılsız iddialar ortaya atma, onlar hakkında yanlış bilgiler verme, haklarında söylenti çıkarma veya dışlama gibi fiziksel olarak doğrudan bir zarar verme içermese de psikolojik açıdan zarar verebilecek, incitici davranışlar yoluyla pasif bir şekilde ortaya çıkabilir (Garret, 2003).

Fiziksel zorbalık davranışları dışında kalan alay etmek, aşağılamak, tehdit etmek gibi davranışlar çoğu zaman daha sık görülmekte ve karşıdaki kişi ya da kişilere çok daha fazla zarar verebilmektedir. Çocuklar arasında sıkça karşımıza çıkan zorbalık bir çocuk oyunu gibi görülmemelidir. Zorbalık, ilerde çocuğu şiddet uygulamaya yönlendirebilecek, korku ve aşağılanmışlık hissine yol açabilecek kötü bir deneyimdir. Zorbalık çocukluklarında zorbalık yapmış olan bazı yetişkinler tarafından büyümenin sıradan bir parçası gibi görülse de üstünde önemle durulması gereken büyük bir problemdir. Zorbalık yıllarca çok da olumlu bakılmayan ancak gerekli görülen, kaçınılmaz bir çocukluk ritüeli olarak değerlendirilmiş, ancak son yıllarda bu görüş değişmiştir (Garret, 2003; Kartal ve Bilgin, 2007).

Çeşitli yaralanmalardan artan korku ve güvensizliğe, özsaygının yitirilmesinden travma ve strese kadar bir çok olumsuz duruma neden olabilen, insanların fiziksel ve psikolojik sağlığını olumsuz yönde etkileyen, öğrencilerin okullarda karşı karşıya kaldıkları en büyük problemlerin başında gelen zorbalığın çocuklar üzerinde kısa ve uzun dönem etkileri vardır. Zorbalık sadece zorbalığa uğrayan kurbanları değil faile ve hatta zorbalığa seyirci kalanlara da büyük zararlar vermektedir. Zorbalık kurbanı çocuklarda meydana gelen fiziksel ve ruhsal örselenmelerin yanı sıra, zorbalık yapan çocuklarda da çeşitli davranış bozuklukları, anti-sosyal kişilik özellikleri ortaya çıkabilmektedir. Zorbalıkla erken yaşlarda tanışmak, uygulamak veya maruz kalmak sonraki yıllarda şiddet ve zorbalıkta bulunmanın, suç dünyası içinde yer alacak olmanın en büyük habercilerinden biridir. Erken yaşlarda, gelişimsel süreçte çoğu ebeveyn tarafından normal kabul edilen küçük saldırganlıklar üzerinde durulmadığı takdirde fiziksel şiddet ve saldırı, darp gibi daha ciddi şiddet davranışlarına dönüşebilmekte, yaş büyüdükçe küçük saldırganlıklardan ciddi şiddet olaylarına geçiş görülebilmektedir (Arslan ve Savaşer, 2009; Garret, 2003; Coşkun, 2008; Norşenli, 2009; Koç, 2006; İlhan-Alper, 2008).

Zorbalık bir kimsenin kendisini kötü hissetmesine neden olabilecek, istenmeyen şekilde konuşmalar ve fiziksel hareketleri içerir. Ancak zorbalığı iyi niyetli olarak yapılan şaka yollu takılmalardan ayırt etmek gerekir. Karşıdaki kişinin duygularından, yapılan davranış karşısında gösterdiği tepkilerden bu ayrım yapılabilir (Garret, 2003) .,

Okullarda yaşanan zorbalık olaylarının temel nedenlerinden biri, öğrencilerin kişiler arası çatışmalarını yapıcı olmayan yollarla çözmeye çalışmalarıdır. Kişiler arası çatışmaları sağlıklı bir şekilde nasıl çözebileceklerini bilmedikleri ve onlara doğru çatışma çözümü yolları öğretilmediği için bazı çocuklar kişiler arası çatışmaları fiziksel ya da sözel şiddet kullanarak çözmeye çalışırken, bazıları ise çatışma durumları ortaya çıktığında susarak ya da boyun eğerek ağır bedeller ödemektedir (Coşkun,2008).

Zorbalık bir çatışma ürünü olarak görülse de normal çatışma ile arasında belirgin farklılıklar bulunduğunu savunan Kartal ve Bilgin (2007) çatışmanın kişiler arası etkileşimin kaçınılmaz sonucu olduğunu ve kişinin yaşamı boyunca bütün gelişim aşamalarında çatışma durumlarıyla karşı karşıya gelebileceğini ifade etmişlerdir. Kartal ve Bilgin'e (2007) göre; saldırgan davranışlar tüm yaşlarda çatışmaların bir parçası olarak bulunabilir. Ancak bu her çatışmada illaki zorba-kurban ilişkisi bulunmaktadır anlamına gelmez. Zorbalık arada fiziksel, duygusal veya bilişsel güç dengesizliği bulunan ve kendini savunmada sıkıntı çeken bir kurban üzerinde yoğunlaşan tekrarlı olumsuz davranışlardır. Zorbalık değişik düzeylerde duygusal etkilerle belirlenir. Kurban genellikle çekingenlik, ağlama veya öfke davranışları sergiler, zorbanın ise en belirgin duygusal davranışı empati kurmakta zorluk çekmesidir.

Zorbalık, tüm dünyada yaygın bir şekilde görülen, evde, okulda, oyun alanlarında, sosyal çevrede ortaya çıkabilen, zaman zaman çocuklara yönelik olarak gerçekleştirilen, hem çocukları hem de yetişkinleri tehdit eden bir şiddet formudur. Zorbalık öğrenilebilen bir şeydir ve zorbalık yapan ya da zorbalığa uğrayan çocuklar üzerindeki olumsuz etkileri hayatları boyunca devam edebilir (Garret, 2003).

Ülkemizde yapılan araştırmalar da zorbalığın yaygın bir şekilde görüldüğünü, erkek öğrencilerin kız öğrencilere oranla daha fazla zorbalık davranışı sergilediklerini ve zorbalık kurbanı olduklarını, zorbalık yapan öğrencilerin sosyal beceri ve yaşam doyum düzeylerinin zorbalık yapmayan öğrencilere göre daha düşük olduğunu ortaya koymuştur (Hilooğlu, 2009; Totan ve Yöndem, 2007).

Sonuç olarak, zorbalık özellikle akran ilişkilerinde, genellikle okul ve çevresinde ortaya çıkan, hem fail hem de kurban konumundaki öğrencilere fiziksel ve psikolojik açıdan zarar veren, dünyada ve ülkemizde yaygın bir şekilde görülen, üzerinde dikkatle durulması gereken önemli bir problemdir.

2.4. Şiddet, Saldırganlık ve Zorbalığın Temelleri

Günümüz dünyasında en sık rastlanan kendini ifade etme biçimlerinden biri olan şiddet; bireysel ve toplumsal bir olgudur. Şiddet psikolojik, sosyo-kültürel, sosyo-ekonomik boyutları gibi çeşitleri ve boyutlarıyla birtakım kitle iletişim araçlarında, medyada gösterilirken, söz konusu araçlarda yer verilen şiddet unsuru da sosyal yaşamda kendisine yer bulmakta ve toplum hayatını derinden etkilemektedir. İnsanın doğasında bastırılmış halde bulunan bir davranış biçimi olan şiddet, sözlüklerde sert, katı davranış, azarlama ve cezalandırmada aşırı gitme; inandırma ve anlaşılmaya varma yerine kaba kuvvet kullanma şeklinde tanımlanmaktadır (<http://yayim.meb.gov.tr/dergiler>, 22.09.2008).

Sanayi toplumundan sanayi ötesi toplumuna geçerken bir takım ekonomik ve sosyal bunalımlar yaşanmaktadır. Gelişen iletişim araçlarıyla küresel bir köy halini alan dünya ülkeleri kendilerinden farklı kültürel yapılardan ve toplumlardan etkilenilmektedir. Göç, kentleşme veya yanlış kentleşme, nüfus artış hızının giderek yükselmesi, eğitim sorunları, işsizlik ve yoksulluk ve benzeri sorunlar yoğun olarak yaşanmaktadır. Bu durum, içinde yaşadığımız toplumun bazı üyelerini “normsuz”, “kuralsız” ve “birbirine yabancılaşmış” normal iletişim kalıplarından uzaklaşmış kimseler haline getirmektedir. Bu değişim ve dönüşüm, çağımızın sosyal vebalarından biri olan şiddeti de beraberinde getirmektedir (Aşkın, 2009).

Şiddeti, düzensiz ve kendi başına ortaya çıkan bir sorun olarak değerlendirmek yanıltıcı olabilir. Şiddet, kökleri itibariyle, temelde çok daha geniş bir tabana yayılan, sosyo-ekonomik, örgütsel, sosyolojik, psikolojik ve kültürel unsurları da kapsayan yapısal ve toplumsal bir sorundur (Aşkın, 2009).

Şiddet kavramı kuramsal olarak ele alınırsa; Freud’un kurucusu olduğu psikanalitik kuramın temelini içgüdüler oluşturmaktadır (Corey, 2007). Freud’a göre; “içgüdüler,

fizyolojik gereksinimleri içeren içsel uyaranların psikolojik görünümü temsilcileridir” (akt. Gençtan,1990). Freud içgüdüleri yaşam ve ölüm içgüdü olmak üzere ikiye ayırmıştır. Bireyin yaşamının ve insan ırkının devamlılığının sağlanmasını amaçlayan ve libido vasıtasıyla çalışan açlık, susuzluk, cinsellik gibi içgüdüler yaşam içgüdüleri grubuna girmektedir (Karahana ve Sardoğan, 2004).

Şiddet ise ölüm içgüdüünün önemli bir türevidir ve dürtüseldir. Saldırganlık insanın kendine dönük yıkıcı eğilimlerinin dış dünyadaki nesnelere çevrilmesidir. Şiddet kişilerde doğuştan var olan ölümcül bir dürtüdür (akt. Gençtan,1990). Kendini yok etme isteği yaşam içgüdüleri tarafından engellenmektedir. Dolayısıyla, kişi kendisine yöneltmediği şiddet ve saldırganlık isteğini başka insanlara yöneltir (Karahana ve Sardoğan, 2004).

Kimi zaman, kişiler davranışları yoluyla bilinçaltılarında var olan ölüm isteğini, kendilerini ve başkalarını incitme, ortadan kaldırma arzularını gün yüzüne çıkarmaktadırlar. İçgüdüsel olarak ortaya çıkan, saldırgan davranışlar gerçekleştirme dürtüleri ile başa çıkmak insan türünün en önemli uğraşıdır. Kişilerin davranışlarını belirleyen en önemli unsur cinsel ve saldırgan dürtülerdir (Corey, 2007).

Şiddeti sonradan öğrenmeler yoluyla edinilen bir davranış biçimi olarak nitelendiren kuramcılar da vardır. Bunların başında da davranışçı ekolün temsilcileri gelmektedir. Watson; psikanalitik kuramcılarının iddia ettikleri gibi insanın doğuştan içgüdülere sahip olmadığını, hayatı boyunca çeşitli şartlanmalar neticesinde kendine özgü davranış mekanizmaları geliştirdiğini öne sürmektedir (Karahana ve Sardoğan, 2004). Locke’a göre insan zihni doğuştan boş bir levha (tabula rosa) gibidir. Refleksif davranışlar haricindeki tüm davranışlar ve davranış kalıpları zamanla yaşantılar yoluyla, öğrenme süreci sonucunda kazanılır. Bütün olumlu ya da olumsuz davranışlar öğrenme ile gerçekleşir (Corey, 2007).

Davranışçı kuramcılara göre bireyin olumlu ya da olumsuz alışkanlık ve davranışları yaşantılar sonucunda zamanla öğrenilir. Normal olarak kabul edilmeyen davranışların öğrenilme süreci normal olarak kabul edilen davranışların öğrenilme sürecinden farklı değildir (Karahana ve Sardoğan, 2004).

Sosyal bilişsel kurama göre insan davranışları sürekli olarak çevre koşullarıyla etkileşim içindedir. Davranışlar çevreyi etkileyip değiştirdiği gibi çevre de davranışları etkisi altına alıp, değiştirir (Karahana ve Sardoğan, 2004).

Sosyal bilişsel kuramı savunanlar ise saldırgan davranışların gözlem ve model alma yoluyla öğrenildiğini savunmuşlardır. Özellikle çocukların birçok yeni davranış örüntüsünü, model aldıkları erişkinlerin davranışlarını gözlemleyerek öğrendikleri, yaptıkları saldırgan davranış neticesinde ödül ya da ceza almalarının davranış performansına dönüştürüp dönüştürmemeyi etkilediğini, davranış gerçekleştirme sıklığını artırdığını ya da azalttığını belirtmişlerdir (akt, Koç, 2003) .

Görüldüğü gibi, saldırganlık ve şiddetin temelleri konusunda farklı kuramcılar farklı bakış açıları geliştirmişlerdir. Ancak ister doğuştan sahip olunduğu, ister sosyal öğrenme yoluyla edinildiği savunulsun belki ortak nokta olarak şiddetin engellenebileceği ve daha yapıcı davranışların ortaya konulabileceği noktasında uzlaşa sağlanabilir. Böylece toplumsal yaşamın tüm alanlarında bireylerin temel haklarından olan bütünlüklerini korumalarını engelleyici davranışların azalması yolunda çalışmalar yürütülebilecek ve her birey hak ettiği özgürlük ortamında ve hak ettiği türden bir sosyal yaşamda yer alabilecektir.

2.5. Sanal Zorbalık Kavramı

İnsanlık tarihi boyunca teknoloji alanındaki gelişmeler toplumları, kültürleri, insanların düşünce ve davranışlarını, bu düşünce davranışları ortaya koyma biçimlerini derinden etkilemiştir (Basu ve Jones, 2007). İnternet ve cep telefonu gibi elektronik iletişim araçları sosyal ilişkilere ve kişilerarası iletişim biçimlerine yeni bir form kazandırmıştır (Campbell, 2007). En önemli toplumsal problemlerden olan şiddet ve zorbalık da günümüz dünyasında sadece doğrudan ve karşılıklı olarak bir araya gelen insanların birbirilerine uyguladıkları olumsuz bir davranış olmaktan çıkmış teknoloji alanındaki gelişmeler ve teknolojinin daha yaygın kullanılmaya başlanması, mobil iletişim ve medya araçlarının gelişmesiyle birlikte bu araçlar yoluyla da ortaya konmaya başlamıştır (Herring, 2002). Özellikle son 10 yıl içinde çevrimdışı dünyadaki hemen hemen tüm gayri ahlaki davranışlar; sanal takipçilik,

sanal taciz, sanal terörizm, sanal ortamda organize suçlar, ırkçı konuşmalar, çocuk pornografisi, internet sitelerin veya tartışma gruplarının çökertilmesi gibi yeni formlarla sanal ortama transfer edilmiştir (Basu ve Jones, 2007).

Cep telefonu, internet, e-posta, metin mesajlar, anlık iletiler, sohbet odaları ve kişisel internet siteleri gibi elektronik bilgi ve iletişim araçlarının dünyanın hemen her yerindeki birden çok kişiyle haberleşme imkanı sunması, insanların birbirleriyle daha kolay ve düzenli iletişim kurmalarına yardımcı olması, çeşitli konularla ilgili istenilen bilgilere hızlı bir şekilde ulaşılmasını ve paylaşımda bulunulmasını sağlaması, çeşitli kültürel deneyimler kazanılmasına vesile olması, ticari ilişkilerin kolaylıkla yürütülebilmesi ve tüm bunların diğer bilgi ve iletişim araçlarına göre çok daha çabuk ve çok daha az maliyetle yapılabilmesi gibi bir çok faydası bulunmaktadır (Çetin, 2009; David-Ferdon ve Hertz, 2007; Franks, 2009; Kaplan ve Moss, 2003; US Department of Justice, 1999; Wakefield ve Rice, 2008). Sanal ortamlarda yeni etkileşim ve aktivitelerde bulunabilme, yeni bilgiler edinebilme imkanı, yaşanan deneyimlerini çevrimdışı dünyaya taşıyabilme ihtimali oldukça heyecan vericidir (Franks, 2009). Ayrıca, elektronik iletişim araçları -özellikle internet- sosyal hayatlarında çekingen ve kaygılı olan kişilerin çok daha kolay bir şekilde kendilerine arkadaş edinmeleri ve sosyal yönlerini kuvvetlendirmeleri için çeşitli fırsatlar sunar (David-Ferdon ve Hertz, 2007). Gerçek hayatta içe dönük ve sessiz bir kişi sanal ortamda dışa açılmayı deneyebilir. Eğer kişi sanal ortamdaki kişilerden olumlu tepkiler alırsa gerçek hayatta da paylaşıma açık bir kimliğe bürünebilir (Sayar, 2002). Bilgi ve iletişim teknolojileri, elektronik iletişim araçları sağladıkları sayısız faydanın yanı sıra zaman zaman bazı olumsuzlukların yaşanmasına da aracı olmakta, suç olarak kabul edilen çeşitli yasadışı faaliyetlerin yapılmasını, çocuk ve ergen istismarını, çocukların ve ergenlerin cinsel ya da ticari yönden sömürülmesini ne yazık ki kolaylaştırmaktadır (Herring, 2002; Kaplan ve Moss 2003; Meyers ve diğerleri, 2006).

Elektronik iletişim araçlarını kullanımı tüm dünyada, özellikle gençler arasında, son derece yaygındır (Kaplan ve Moss, 2003). Bilgisayar ve internet kullanıcı sayısı her geçen artmakta, kullanım yaşı ise düşmektedir. 2005 yılında 6-7 yaşındaki kızların %30'u, erkeklerin ise yaklaşık %37'si internet kullanıyorken, 2008 yılına gelindiğinde aynı yaş grubundaki kızların ve erkeklerin yaklaşık %50'sinin internet

kullanmaya başlamışlardır. Çocukların internet kullanımının artmasıyla karşılaştıkları riskler de artmaktadır (Livingstone ve Haddon, 2009)

Başta bilgisayar ve internet ve cep telefonu olmak üzere elektronik iletişim araçlarını, milyonlarca insan, diğer birçok insan gibi birbirleriyle iletişim kurmak, bilgi edinmek, eğlenmek, hayatlarını güzelleştirmek, yaşamlarına renk katmak amacıyla kullanmaktadır (Herring, 2002). Çevrimiçi nüfusun giderek artan bir kesimi ise interneti incitici eylemlerde bulunarak, anti-sosyal amaçlar, tehdit, diğer kullanıcıları taciz etme ve onları rahatsız etme amacıyla kötüye kullanmaktadır. Dolayısıyla, son yıllarda zorbalık türleri arasında “sanal zorbalık” adı verilen ve giderek yaygınlaşan yeni bir zorbalık türü de gözlenmeye başlanmıştır (Ayas ve Horzum, 2010; Bamford, 2004; Erdur-Baker ve Kavşut, 2007; Herring, 2002).

Diğer teknoloji ürünlerinde olduğu gibi elektronik iletişim araçlarının da kullanımı sırasında bir takım yanlış anlaşılmalara, yanlışlıkla daha önce tanışılmayan veya görüşmek istenilen kişiden başka kişilerle iletişim kurma gibi çeşitli problemler ortaya çıkabilmektedir (Berarducci, 2009). Ancak bu tür yanlışlıklar sanal zorbalık olarak nitelendirilmez. Sanal zorbalık elektronik iletişim araçlarının bilinçli ve kasıtlı bir şekilde kötüye kullanımını içerir. Özellikle çocuklar ve gençler arasında e-posta, cep telefonu, anlık iletiler, metin mesajları gibi elektronik iletişim araçlarını asıl kullanım amaçları olan bilgi edinmek, iletişim kurmak ve eğlenmek dışında, akranlarına veya akranı olmayan kişilere zorbalık yapmak, onlara zarar vermek amacıyla kullanma giderek yaygınlaşmaktadır (Campbell, 2007; Riebel ve diğerleri, 2009; Shiraldi, 2008; Subrahmanyam ve Greenfeld, 2008;).

Bilgi ve iletişim teknolojilerin tehlikeli bir şekilde kötü amaçlar için kullanımını içeren sanal zorbalığın ortaya çıkışı ve gelişimi insanların içinde bulundukları sosyal ortamlarla paralellik göstermektedir (Bhat, 2008; Drahoukoupilová, 2007). Teknoloji alanındaki gelişmeler ve yenilikler kültürleri ve insanların davranış biçimlerini değiştirmiştir (Basu ve Jones, 2007). “Dijital çağ” olarak adlandırılan günümüzde insanlar arasındaki doğal bağlar kopmuş, “para” çoğu insanı birbirine bağlayan bağ konumuna gelmiştir. Aralarındaki ilişkilerin yüzeyselleşmesiyle birlikte insanlar giderek saldırganlaşmış, izole edilmiş, birbirlerine saygı duymayan, birbirlerini birer araçmış gibi gören, birbirlerine her an zarar vermeye hazır halde bekleyen,

birbirlerinin sırlarını-sınırlarını göz ardı eden kimseler haline gelmeye başlamışlardır (Drahokoupilová, 2007). Normal kabul edilmeyen davranışlar günümüzde birçok farklı şekilde ortaya konulmaya başlanmıştır (Basu ve Jones, 2007). Haliyle, günümüz toplumlarında sanal zorbalık probleminin ortaya çıkması doğaldır (Drahokoupilová, 2007).

Basu ve Jones, (2007) “suç fırsat kollar en uygun zamanda ve en uygun ortamda ortaya çıkar” diyerek aslında suça ve suçun mağduru olmaya ne kadar yakın olduğuna dair bir iddia ortaya atmaktadır. Bu ifade sanal ortam için (internet ve mobil iletişim araçları) suç işlemek için oldukça cezbedici ve tacizi küresel bir hadise haline getirmiştir diyen Herring’i (2002) de doğrular niteliktedir. Şöyle ki, kullanıcılar kimlikleri bilinmediği için kendilerini güvende hissettiklerinden, internetin sağladığı anonimliğin bilgisayar ve mobil iletişim araçları vasıtasıyla olumsuz davranışlar sergilemelerini tetiklediğinden, kullanıcıların günlük yaşamdaki bir takım davranışlarını sanal dünyaya taşıdıklarından dolayı günümüzde sanal zorbalık rahatsızlık verecek kadar revaçtadır (Basu ve Jones, 2007; Herring, 2002, Kaplan ve Moss, 2003; Shariff ve Hoff, 2007). Daha da kötüsü; çevrimiçi zorbalık internetin endüstriyel dünyada eğitilmiş insanlar için bir lüks olmaktan çıkıp gündelik yaşamın bir gereği haline gelmesinden sonra gittikçe artmakta, uluslararası bir kriminolojik sorun olarak ortaya çıkan sanal suçlar giderek yaygınlık kazanmaktadır (Herring, 2002; Roberts, 2008). Sanal zorbalık günümüz toplumlarını ve gelecek nesilleri tehdit etmekte olan, özellikle çocukları ve gençleri tehdit eden, gün geçtikçe büyüyen önemli bir toplumsal problemdir (Ponsford, 2007; Shiraldi, 2008).

Sanal zorbalık; kendisini savunamayacak durumdaki bir kişiye karşı, elektronik iletişim araçlarını kullanarak bir ya da daha fazla kişi tarafından sürekli ya da tekrarlı bir şekilde uygulanan kasıtlı, saldırgan davranıştır (Smith, Mahdavi ve diğerleri, 2006). Daha geniş bir ifadeyle sanal zorbalık; bireyin ya da grubun mutluluğuna karşı (fiziksel, psikolojik, duygusal) saldırı-taciz-sindirme, korkutma, haksızlık etme, küçük düşürme veya mahcup etme amacıyla elektronik bilgi-iletişim araçları ve siber teknolojiler kullanılarak yapılan, düşmanlık içeren, kasıtlı ve tekrarlı, bireysel veya kolektif olarak gerçekleştirilen, olumsuz çevrimiçi davranışlardır (Belsey, 2008; Herring, 2002; Bamford, 2004; Bhat, 2008; Cyberangels, 2007; European Tread Union Committee For Education, 2009;

Hinduja ve Patchin, 2010; Li, 2005; Newbern ve diğerleri, 2010; Pitner, 2006; Ponsford, 2007; Younes, 2007; Willard, 2007)

Elektronik iletişim araçlarını kullanarak bir kişiye ait şifreleri (kredi kartı numarası ve şifresi, anlık ileti hesabı şifresi, internet sayfalarına üyelik şifreleri gibi) ele geçirmek ve kullanmak, kişisel bilgilerini öğrenip yayımlamak, bir kişi ya da grup hakkında iftira atmak ve söylenti çıkarmak, kişi ya da kişilere hakaret etmek, taciz ve takip etmek, rızası olmadan bir kişinin fotoğraflarını veya görüntülerini sanal ortamda paylaşmak gibi davranışlar sanal zorbalığa örnek olarak gösterilebilir (Bowditch, 2002; Campbell, 2007; Cyberangels, 2007; Juvonen ve Gross, 2008; Willard, 2007). Dolayısıyla, sanal zorbalık sadece bir çevrimiçi güvenlik problemi değil aynı zamanda sosyal ilişkilerini de tehdit eden önemli bir sorundur (Arıcak ve diğerleri, 2008). İnternet ve dijital iletişim araçları yoluyla, hedef olarak seçilen bir kişinin popülaritesini azaltmaya, kişinin sosyal hayatına ve kişiler arası ilişkilerine müdahale etmeye, hedef olarak belirlenen kişiyi taklit etmeye ve herhangi bir gruptan veya sosyal ortamdan dışlamaya-uzaklaştırmaya yönelik davranışlar da sanal zorbalık kavramı çatısı altında değerlendirilir (Willard, 2007). Sanal zorbalık, internet siteleri, bloglar (internet günlükleri), tartışma grupları, sosyal ağ siteleri, sohbet odaları, anlık mesajlaşma, mobil telefonlar, kısa mesaj servisleri veya e-posta teknolojileri gibi sanal ortamlarda gerçekleştirilmektedir (Belsey, 2008; European Tread Union Committee For Education, 2009; Mitchell ve diğerleri, 2008).

Dünya genelinde çocuklar ve gençleri olumsuz yönde etkilemesine, toplum sağlığını tehdit etmesine rağmen dünyanın çok az yerinde sanal zorbalığa karşı insanları bilinçlendirmeye yönelik çalışmalar yapılmakta, çok az ülkede bu konuyla ilgili çocuklara ve ergenlere eğitim verilmektedir (Hanewald, 2008).

2.5.1. Sanal Zorbalıkla Klasik Zorbalık Ayrımı

Her ne kadar sanal zorbalığın, klasik zorbalığın basit bir uzantısı olduğu sanılsa da sanal zorbalık klasik zorbalıktan farklı, yeni bir davranış biçimidir (Hanewald, 2008). Sanal zorbalık ve klasik zorbalık, zorbalık davranışlarının gerçekleştirildiği ortamlar, gerçekleştirilme sıklıkları, gerçekleştirildikleri zaman dilimleri, zorbalık davranışlarına şahit olan kişilerin özellikleri, kurbanlar üzerinde yol açtıkları etkiler,

failler ve kurbanların özellikleri gibi unsurlar açısından birbirleri ile çeşitli farklılıklar göstermektedirler. Tablo 2.1’de klasik zorbalık ile sanal zorbalık arasındaki çeşitli farklılıklar sunulmuştur;

Tablo 2.1.

Klasik zorbalık ile sanal zorbalık arasındaki farklar (Hanewald, 2008).

Kıyaslama unsuru	Klasik Zorbalık	Sanal Zorbalık
Gerçekleştirilen ortam	Çevrimdışı ortam.	Elektronik ortam.
Sıklığı	Giderek azalmaktadır.	Giderek artmaktadır.
Zaman dilimi	Genellikle okulda veya okul sonrasında gerçekleştirilmektedir.	Herhangi bir zaman diliminde gerçekleştirilmektedir.
Tanımlar/İzleyiciler	Olay yerinde bulunanlar.	Dünya çapında ağ bağlantısı olan herkes.
Kurban üzerindeki etkisi	Genelde küçük çapta fiziksel ve psikolojik hasara neden olmaktadır.	Genelde geniş çapta psikolojik ve duygusal hasara neden olmaktadır.
Failin kimliği	Fail genellikle kurbanı tanıyan biridir.	Genelde kurbanı çevrimdışı dünyada tanımayan, yabancı biridir.
Öncelikli hedefler	Erkekler.	Kızlar.
Süre	Daha kısa süre devam eder.	Daha uzun süre devam eder.
Seyirciler	Pasif bir şekilde takip ederler.	Fail gibi aktif bir konumda olabilirler.
Durumun ilgililere rapor edilmesi	Genelde yüksek rapor etme oranı.	Genelde düşük rapor etme oranı.
Müdahale	Kabul edilebilir düzeyde.	Yetersiz düzeyde.
Cezalandırıcı eylem	Sık.	Seyrek.

Klasik zorbalık, yüz yüze gerçekleştirilen akran ilişkileri temel alınarak tanımlanan bir kavramdır (Wolak ve diğerleri, 2007). Her iki zorbalık türünde de diğer kişilere güç ve baskı uygulayarak zarar verme davranışı ortak olarak görülmekle birlikte

sanal zorbalığı klasik zorbalıktan farklı kılan en önemli etken söz konusu olumsuz davranış ya da davranışların çevrimiçi olmasıdır. Sanal zorbalıkta klasik zorbalıktaki fiziksel unsurlara ihtiyaç duyulmaz (Belsey, 2008; Herring, 2002). Sanal ortam, zorbalık davranışının klasik zorbalıktan çok daha farklı yollarla, çok daha değişik şekillerde gerçekleştirilmesine imkan tanımaktadır (Shariff ve Hoff, 2007). Sanal zorbalık klasik zorbalıkta olduğu gibi yüz yüze olmadan da, e-posta, cep telefonu, metin ve multimedya mesajları, sohbet araçları ve sohbet odaları, internet günlükleri (blog), kişisel internet siteleri ve çevrimiçi oylama siteleri gibi sanal ortamlar üzerinden gerçekleştirilebilir (Belsey, 2008; Berarducci, 2009; Bhat, 2008; David-Ferdon ve Hertz, 2007; Hanewald, 2008; Herring, 2002; Keith ve Martin, 2005; Mitchell ve diğerleri, 2008). Elektronik ortamlar insanların birbirlerine çevrimdışı dünyada olduğundan çok daha kolay bir şekilde saldırabilecekleri ortamlardır (Kowalski ve Limber, 2007). İnternet ve cep telefonu gibi elektronik iletişim araçlarının anonim olma özelliği, zorbanın rahatlıkla kimliğini gizleyebilmesi ve kurbanla zorba arasında fiziksel temasın olmaması, siber teknolojilerin herhangi birine ait bilgilerin kolayca ele geçirilip hızlı bir şekilde başkalarına iletilebilmesine olanak tanınması gibi unsurlar sanal zorbalığın ortaya çıkma ihtimalini kuvvetlendirmektedir (Belsey, 2008; David-Ferdon ve Hertz, 2007; Juvonen ve Gross, 2008; Shariff ve Hoff, 2007). Çevrimdışı dünyada kendisini zayıf, çirkin veya yetersiz olarak algılayan bir kişi bilgisayarın arkasına geçtiğinde birden bire tüm bu olumsuzluk özelliklerinden sıyrılır, kendisini gerçekte olduğundan çok daha güçlü görmeye başlar çünkü, gerçekte kim olduğu diğer insanlarca bilinmiyordur. Dolayısıyla, yüz yüze durumlarda zorbalık yapmayan/yapamayan kişi sanal dünyada kolaylıkla zorbalık davranışı sergileyebilir (Ponsford, 2007).

Geleneksel zorbalıkta itme, tekme atma, tükürme gibi fiziksel davranışlar vardır. Sanal zorbalıkta herhangi bir fiziksel şiddet unsurunun olmaması, faille kurban arasında fiziksel temasın bulunmaması sanal zorbalığını daha az zararlı olduğunun düşünülmesine neden olsa da, sanal zorbalık duygusal ve psikolojik istismar unsurlarını içerdiği için kurban üzerinde çoğu zaman klasik zorbalıktan çok daha fazla zarara neden olmaktadır (Hanewald, 2008).

Sanal zorbalık özellikle çocuklar ve gençlerin bir takım psikososyal problemler ile karşı karşıya kalmasına neden olmaktadır (Ybarra, Espelage ve Mitchell, 2007).

Klasik zorbalıktan daha çok psikolojik ve duygusal hasara yol açan, bireylere veya gruplara yönelik olarak gerçekleştirilen sanal zorbalığın klasik zorbalıktan daha karakteristik hedefleri vardır. Fiziksel olarak bir arada bulunulmadığı için fail tek başına, internet ve mobil iletişim araçları üzerinden çok çabuk bir şekilde, yüzlerce insanla rahatlıkla bağlantı kurabilir, yığınlarca bilgi ve belgeyi el geçirebilir (Belsey, 2008; Herring, 2002). Klasik zorbalıkta zorbalığa şahit olan kitle genellikle akran grubuyla sınırlıdır (Wolak ve diğerleri, 2006). Ancak sanal zorbalıkta fail çok geniş bir kitleyle ele geçirdiği bilgi ya da belgeleri, kurbanı hakkındaki düşüncelerini, nahoş yorumlarını, ima ve dokundurmalarını, kurbanı ile ilgili dedikoduları ve yalan haberleri aleni bir şekilde, mesela popüler sosyal ağ siteleri ya da kişisel internet siteleri üzerinden, paylaşabilir (David-Ferdon ve Hertz, 2007; Kaplan ve Moss, 2003; Wolak ve diğerleri, 2006). Dolayısıyla, daha önce güvenli ve eğlenceli olarak nitelendirilen sanal ortamlara yaşanan olumsuz deneyimler neticesinde şüpheyle yaklaşılmaktadır (UK Department for Children, Schools and Families, 2007). Günümüzde, insanların özellikle çocuklar ve gençlerin güvenli internet kullanımı ile ilgili endişeler giderek artmakta, insanlar tanımadıkları kişilerle çevrimiçi iletişim kurmak, internet sitelerine üye olmak, kendi profillerine resimlerini göndermek-kişisel bilgilerini kaydetmek, sosyal paylaşım sitelerine katılmak gibi çevrimiçi aktiviteleri yapmaktan çekinmektedirler (Wolak ve diğerleri, 2008).

Sanal zorbalığı klasik zorbalıktan ayıran bir diğer unsur ise sıklığı ve yaygınlığıdır. Okullar ve çeşitli sosyal ortamlarda klasik zorbalığı önlemek amacıyla birtakım kampanyalar düzenlenmekte, bilinçlendirme çalışmaları yürütülmekte, konu ile ilgili danışmanlık hizmetleri sunulmakta ve müdahale stratejileri geliştirilmeye başlanmasıyla birlikte klasik zorbalığın yaygınlığında azalmalar başlamıştır. Bununla birlikte, bilgisayar ve elektronik iletişim teknolojilerinde yaşanan hızlı gelişmelerin neticesinde sanal zorbalık gençler ve çocuklar arasında giderek yaygınlaşan bir olgu halini almıştır (Hanewald, 2008). Çocuklar ve gençler çevrimiçi davranışları genellikle ebeveynlerinden gizli olarak gerçekleştirmektedirler (Berarducci, 2009). Klasik zorbalık, genellikle, yetişkinler tarafından tespit edilebilen bir olgu iken, belli bir yaşın üstündeki kimseler tarafından yeterince bilinmeyen ya da kullanımı tercih edilmeyen elektronik yollarla iletişim kuran gençler arasında yaygın bir şekilde görülen sanal zorbalık yetişkin denetiminden uzaktır (Belsey, 2008; Shariff ve Hoff, 2007). Bununla birlikte, elektronik iletişim araçlarını kullanan ebeveyn sayısı giderek

artmaktadır (Livingstone ve Haddon, 2009). Bu durum çocukların ve gençlerin çevrimiçi risklerden korunmaları noktasında faydalı olabilir.

Klasik zorbalık sanal zorbalıktan gerçekleştirildiği yer ve zamana göre de farklılık göstermektedir. Klasik zorbalık (özellikle okul zorbalığı) genellikle okul, işyeri gibi ortamlarda, okul ya da iş saatinde veyahut giriş-çıkış saatlerinde ortaya çıkmaktadır. Kurban evine ulaştığında zorbalık tehdidi sona erer. Sanal zorbalığın ise internet ağ bağlantısının, mobil iletişim araçlarının olduğu her yerde, her zaman gerçekleşme ihtimali mevcuttur. (Belsey, 2008; Hanewald, 2008; David-Ferdon ve Hertz, 2007; Shariff ve Hoff, 2007). Kişi evindeyken de sanal zorbalığa uğrayabilir. Özellikle gençler, kendilerinde büyük endişe ve sıkıntılara yol açan sanal zorbalık davranışıyla evlerinde, genelde tek başlarıyken karşı karşıya kalmaktadır (Juvonen ve Gross, 2008).

Klasik zorbalıkla sanal zorbalık arasındaki bir diğer önemli fark ise, sanal zorbalık vakalarının tespitinin yüz yüze gerçekleştirilen zorbalık vakalarının tespitinden çok daha zor olmasıdır (David-Ferdon ve Hertz, 2007). Sanal zorbalıkta klasik zorbalıktaki gibi çoğu zaman somut bir geri bildirim, suç tanımı ve olumsuz davranış neticesinde uygulanacak belirli bir “ceza” gibi caydırıcı unsurlar da genellikle bulunmamaktadır (Belsey, 2008; Hanewald, 2008). Sanal ortam, kuralların ve denetimlerin yetersiz olduğu, insanların bir birlerine kötülük yapabilmek için kolayca kamufle olabildiği, maskelerle dolaştığı, tehlikelerle dolu bir ada gibidir (Shariff ve Hoff, 2007). Dolayısıyla, fail sanal ortamda genellikle davranışının ve bulunduğu yerin tespiti oldukça güç olduğu için herhangi bir ceza almayacağı düşüncesiyle daha rahat hareket eder, korkmadan zorbalık yapar (Belsey, 2008; Hanewald, 2008).

Sanal zorbalık kurbanları durumun “daha kötü” olmasından endişelendiği için yetişkinlere veya yetkililere zorbalığa uğradıklarını haber vermeye çekinmektedirler (Belsey, 2008; Juvonen ve Gross, 2008). Bu durumun ardında yatan etken; yüz yüze iletişimle birlikte akranlarıyla sanal ortamda da iletişim kuran ve sosyalleşen gençlerin, durumdan haberdar olan ebeveynlerinin aşırı tepki gösterecekleri, elektronik iletişim araçlarını ve gittikçe popüleritesi artan sosyal iletişim formlarını kullanmalarını yasaklayacakları, dolayısıyla akranlarıyla iletişim kuramayacakları veya onlar tarafından dışlanacakları endişesidir (Belsey, 2008; Juvonen ve Gross,

2008). Dolayısıyla, sanal zorbalık, çoğu zaman ebeveynlerin ve yetkililerin haberi olmadan uzun süre devam edebilir. Bu durum kurbanın çok daha fazla acı çekmesine yol açmaktadır (Juvonen ve Gross, 2008). Aynı zamanda yaşanan sanal zorbalık vakalarının ebeveyn ve yetkililere bildirilmemesi sanal zorbalık vakalarının, internet üzerinden yapılan çocuk ve ergen istismarlarının gerçek sayısının bilinmemesine neden olmaktadır (Meyers ve diğerleri, 2006). Gerçek vaka ve kurban sayısı sanılanın çok üstünde olabilir.

Klasik zorbalık failleri genellikle uyumsuz, kurban olarak seçtikleri kişiden daha güçlü olan ya da daha iyi bir konumda bulunan, baskın kişilerdir. Sanal zorbalıkta ise faille kurban arasında fiziksel bir güç dengesizliğinin bulunması gerekmez. Fail yüz yüze iletişimde başarılı, çevresinde dost canlısı, sessiz veya sakın bir kimse olarak tanınan biri de olabilir (Shiraldi, 2008).

2.5.2. Sanal Zorbalığın Yaygınlığı

Sanal zorbalık medya ve birtakım raporlar yoluyla gündeme gelen, nispeten yeni bir olgudur (Hanewald, 2008). Bilgisayar ve cep telefonu gibi elektronik iletişim araçlarının kullanımının 90'lı yıllarda giderek artmasının neticesinde sanal zorbalık vakaları da ortaya çıkmış ve özellikle gençler arasında internet ve cep telefonu kullanımı oranının artmasıyla yaygınlık kazanmıştır (Kaplan ve Moss, 2003; Smith, Mahdavi ve diğerleri, 2006; Wolak ve diğerleri, 2008). Özellikle gençler arasında sanal zorbalık yapan ve sanal zorbalığa maruz kalanların oranı son yıllarda giderek artmaktadır (Hinduja, Patchin, 2009). Eğer gerekli tedbirler alınmaz, önleme çalışmaları yapılmazsa elektronik iletişim araçlarının kullanımının daha da yaygınlaşmasının paralelinde sanal zorbalık vakalarının sayısında da artış gözlenmeye devam edilecektir (Wolak ve diğerleri, 2006).

Sanal zorbalık günümüz toplumlarında çoğu çocuk ve gencin hayatlarını olumsuz yönde etkileyen bir olgudur (Shiraldi, 2008). Bununla birlikte, sanal ortamın anonim olma özelliği, zorbalık kurbanlarının durumu ebeveynlerine ya da yetkililere bildirmemeleri gibi nedenlerden dolayı sanal zorbalığın gerçek yaygınlığı hakkında net bir bilgi edebilmek oldukça güçtür (Riebel ve diğerleri, 2009).

2.5.3 Sanal Zorbalık ve Cinsiyet

Zorbalıkla cinsiyet arasında ilişki bulunmaktadır. Çevrimdışı dünyadaki şiddet ve zorbalık davranışları incelendiğinde erkekler çoğunlukla fail, kadınlar ise çoğunlukla kurban konumunda olduğunu ortaya koymaktadır (Kızmaz, 2006). Sanal zorbalıkta da durum benzerlik göstermektedir. Working to Halt örgütünün 2009 yılında yayınladığı “çevrimiçi taciz” raporuna göre; kadınlar sanal taciz olaylarının %78’inde, erkekler ise %21’inde kurban konumundadır. Sanal taciz olaylarının failleri incelendiğinde ise, faillerin %45’inin erkek, %35’inin ise kadınlar olduğu gözlenmektedir (Working to Halt Çevrimiçi Abuse, 2009).

Her iki cins için de şiddet; bir sindirme ve kontrol etme aracı olarak sosyal yaşamın bir gerçeği kabul görmektedir. Bu durum şiddet uygulamada cinsiyete dayalı olarak yukarıdan aşağıya doğru bir güç hiyerarşisi bulunduğunu ortaya koymaktadır. Kadınlar çoğunlukla cinsiyete dayalı güç farkından dolayı (bir kısmı hemcinsleri tarafından da uygulan) şiddet davranışlarının kurbanı konumundadır. Erkekler ise hem çevrimiçi hem de çevrimdışı şiddette genellikle suçu işleyen konumunda bulunmaktadır. (Herring, 2002). Sonuç olarak; sanal zorbalık genellikle kadınlar üzerinde yıkıcı etkileri olan bir iletişim problemidir (Ponsford, 2007).

2.5.4. Sanal Zorbalık Türleri

Sanal zorbalıkla başa çıkabilmek için öncelikle zorbalık türlerinin, sanal zorbaların kullandıkları zorbalık yöntemlerinin bilinmesinde fayda vardır (Berarducci, 2009). Kişiler birden çok şekilde sanal zorbalık davranışını gerçekleştirebilirler (Riebel ve diğerleri, 2009).

Genel olarak 4 tip sanal zorbalık türü bulunmaktadır: (Herring, 2002).

1. Çevrimdışı suç işlemek için çevrimiçi bağlantı
2. Sanal takipçilik (Cyberstalking)
3. Sanal taciz (Cyberharassment)
4. İfadeleri aşağılama

2.5.4.1 Çevrimdışı Suç İşlemek İçin Çevrimiçi Bağlantı

Sanal zorbalığın ilk türü çevrimiçi aldatma, yanlış beyanda bulunma içerir. Birisinin kendisini olduğundan daha hoş veya sosyal yönden daha çekici gibi göstererek finansal dolandırıcılık, hırsızlık, istenmeyen cinsel birliktelik ve/veya darp da içerebilen son derece geniş bir sınırdaki çevrimdışı bağlantı kurmasıdır. Yanlış bilgiler verme, yaygın bir biçimde aldatma ve güveni kötüye kullanma şeklinde gerçekleştirilmektedir (Herring, 2002).

2.5.4.2. Sanal Takipçilik

Sanal takipçilik kavramı “hayvanları onlara hissettirmeden takip edip yakalamak” anlamında kullanılan “avcılık” kelimesinden türemiştir (Drahokoupilová, 2007). Takipçilik, herhangi bir kişiyi, o kişiye karşı tehdit ve tehlike oluşturabilecek şekilde, tekrarlı izleme eylemidir (Meloy, 1998). Takipçi kurbanını evinde, işyerinde ve diğer sosyal yaşam alanlarında izler, kurbanını tehdit etmek amacıyla ona telefon açabilir, mesajlar veya başka türlü objeler bırakabilir, kurbanının mülkiyetine zarar verebilir (Smith, 2008).

Bir kişinin başka bir kişiye yönelik olarak sergilediği obsesif bir davranış biçimi olduğu öne sürülen (Hackett, 2000) takipçilik (avcılık) yıllarca, 1989 yılında 21 yaşındayken kendisini takip eden bir hayranı tarafından öldürülen aktris Rebecca Schaeffer vakasında olduğu gibi, sadece ünlü kişileri veya politikacıları hedef alan, zihinsel ve psikolojik açıdan zayıf insanların eylemleri olarak görülmüştür (Drahokoupilová, 2007, Erşan, 2009; Smith, 2008). Ancak, son yıllarda giderek yaygınlaşan, hızlı bir şekilde büyüyen ve tehlikeli bir boyuta ulaşarak küresel bir sorun haline gelen, dünya genelinde ünlü olmayan, sıradan insanların da sıklıkla karşı karşıya geldiği, gerçek yaygınlığı tam olarak bilinmeyen takipçilik olaylarının çok daha geniş bir grubun problemi olduğu kabul edilmiştir (Drahokoupilová, 2007; Erşan, 2009; Fein, Vossekuil ve Holden, 1995; Gerber, 2008; Maxwell, 2001). Yakın bir zamanda ülkemizde gerçekleşen ve 24 yaşındaki genç bir öğretmenin ölümüyle sonuçlanan takipçi tacizcilik vakası yukarıdaki tespiti doğrular niteliktedir. Genç öğretmen S.U. üniversite eğitimi sonrasında göreve başladığı İstanbul’da arkadaş ortamında tanıştığı ve birlikte olma teklifini reddettiği fail tarafından taciz edilmeye

başlanmış, başka biriyle nişanlanmasına ve savcılığa konuyla ilgili şikayette bulunmasına rağmen, takipçi tacizcisinden kurtulmak için tayin istediği Ardahan'da, peşini bir türlü bırakmayan, yerini tespit eden takipçi tacizcisi tarafından öldürülmüştür. Fail polise verdiği ifadede 25 gün önce Ardahan'a geldiğini, bu süre zarfında sahte bir kimlikle bir otele yerleştiğini ve S.U.'yu takip ettiğini söylemiştir. Failin kaldığı otel odasında ise genç kızın fotoğrafları ile birlikte cinayet planları bulunmuştur (Aydın, Özdemir ve Soyhan, 2010).

Mevcut eğilimler ve kanıtlar ile internet ve diğer telekomünikasyon teknolojilerinin sağladığı avantajlar göz önünde bulundurulduğunda çevrimdışı takipçiliğin başka bir formu olan sanal takipçiliğin kapsam ve karmaşıklığı giderek artacak ciddi bir sorun olduğunu düşünülmekte, sanal takipçilik hem medyanın hem de halkın dikkatini kazanmaktadır (Ogilvie, 2000; US Department of Justice, 1999). Bununla birlikte, gerek kurbanların belirlenmesindeki zorluklar, gerekse suçun yaygınlığı yüzünden konuyla ilgili deneysel bir araştırma bulunmamaktadır (Ogilvie, 2000).

Çok önceleri de işlenen bir suç olan takipçiliği, 21. yüzyılda elektronik iletişim araçlarındaki gelişmeler ve özellikle internet, bütün eski suçlarda olduğu gibi, daha çekici bir hale getirmiştir (Maxwell, 2001). Takipçilik de dahil olmak üzere eski suçların yeni versiyonları veya yeni formları elektronik iletişim araçları kullanılarak gerçekleştirilmeye başlanmıştır (Ogilvie, 2000; Roberts, 2008). Bununla birlikte, teknoloji araçları kullanılarak gerçekleştirilen eski suçların kurbanları üzerinde bıraktığı etki çok daha derin ve zorlayıcı olmaktadır (Basu ve Jones, 2007).

Eski suçların yeni teknolojilere uyarlanması ve bu teknolojiler kullanılarak yapılmaya başlanmasıyla, avcılık-takipçilik suçu da yeni bir boyuta geçmiş, kredi kartı, cep telefonu ve bilgisayar aracılığıyla takip ve dolandırıcılık gibi suçlar takipçiliğe çevrimiçi bir form kazandırmıştır (Petherick, 2003). Takipçilik gibi eski suçlar teknoloji araçlarının kullanımının yaygınlaşmasıyla birlikte sanal ortama girmekle kalmamış sanal ortamın kimlik gizleme ve anonim olma gibi özelliklerinin yardımıyla kendi karakterini oluşturmuştur (Basu ve Jones, 2007).

Bilgisayar ve internet adeta dünyayı evlere getirmekte, istediğimiz bilgiye anında

ulaşmayı sağlamakta ayrıca, var olan forum, arkadaşlık siteleri ve sohbet odaları yoluyla dünyanın birçok yerinden birçok insanla tanışma, iletişim kurma fırsatını insanlara sunmaktadır. Forum, arkadaşlık siteleri ve sohbet odalarında yüzlerce kişinin kişisel, sosyal, ticari bilgilerine ulaşabilme imkânı vardır. Bu siteler aracılığıyla kurulan ilişkilerin birçoğu zararsız olsa da kişilerin çevrimiçi hedef haline gelme ihtimalleri her zaman vardır (Petherick, 2003). Sohbet odaları, mesaj panoları ve e-posta gibi sanal yerlerde kurban özellikle sanal takibe karşı savunmasız kalabilmekte, kişilere ait bazı bilgiler çeşitli internet sitelerinden kolaylıkla elde edilebilmektedir (Hackett, 2000; Moore, 2010).

Sanal takipçilik, elektronik iletişim araçlarını kullanarak bir kişiyi izlemektir (US Department of Justice, 1999). Psikolojik problemlere ve korkuya neden olabilecek şekilde bir kişinin çevrimiçi davranışlarını izleme sanal takipçilik olarak nitelendirilir (UK Department for Children, Schools and Families, 2007). Daha geniş bir ifadeyle sanal takipçilik; internet, cep telefonu, çağrı cihazı ve diğer elektronik iletişim araçları kullanılarak, gayri meşru yollarla, tekrarlı bir şekilde bir kişinin hareketlerini çevrimiçi olarak gözlemlene ve iz sürme, bir kişiyi taciz veya tehdit etme, karalama veya bir kişiye iftira atma olarak tanımlanabilir (Basu ve Jones, 2007; Bowditch, 2002; Gerber, 2008; Herring, 2002; Maxwell, 2001; McCall, 2003; Roberts, 2008; Smith, 2008; Willard, 2007; Younes, 2007). Aynı zamanda sanal takipçilik, internet vasıtasıyla gizlilik ihlalidir (Drahokoupilová, 2007). İnternet yoluyla kişisel bilgileri ele geçirme hedefleyen sanal takipçilik, kişinin mahremine karşı gerçekleştirilen bir saldırdır (akt.Herring, 2002). Takipçi kurbanına yoğun ve tekrarlı bir şekilde bir kişiyi tehdit etme, korkutma veya kötüleme mesajları gönderir (Willard, 2005). Sanal takipçilik çeşitli araçlar ve e-posta, sohbet odaları, anlık iletiler, haber grupları, duyuru panoları veya şifre çözücü truva atları gibi sanal ortamlar kullanılarak gerçekleştirilir (McCall, 2003; Roberts, 2008; Smith, 2008).

Sanal takipçilik çevrimdışı takipçiliğin elektronik iletişim araçları yoluyla gerçekleştirilen sanal bir formu olarak görülse de, genel olarak sanal takipçilik çevrimdışı takipçilikte olmayan, pedofili, çocukların aklını çelme ve çocuk pornografisi gibi birçok değişik sapkın davranış biçimini ihtiva eder (Basu ve Jones, 2007; Ellison ve Akdeniz, 1998; McCall, 2003). Sanal takipçi kurbanını izler, taciz

eder, aşığalar, banka hesaplarını veya diğer ekonomik kontrol unsurlarını ele geçirip kullanabilir, kurbanın ailesini, arkadaşlarını, işverenlerini taciz edebilir, kurbanın ailesini, arkadaşlarını, işverenlerini izole edebilir, çeşitli korkutma taktikleri geliştirip kurbanın daha fazla korkmasını sağlamaya çalışabilir (Moore, 2010).

Sanal takipçilik internet gibi elektronik ortamlarda başka bir kişiyle istenmediği halde bağ kurmaya çalışma, onu izleme, taciz etme biçiminde kendini gösterir. İnternette yaygın bir şekilde görülen bu olumsuz davranış çoğu zaman fiziksel olarak ortaya çıkmaz, ancak bu sanal takibin insanlara sıkıntı vermeyeceği, sanal takip kurbanlarının incinmeyeceği anlamına gelmez. Herhangi bir kimse fiziksel olarak bir başka kişiyle aynı ülkede olmadan da o kişiyi arayıp bulabilir ve onu taciz ve tehdit edebilir Bu durum ise sanal takipçilik kurbanında fiziksel, duygusal ve psikolojik yönden bir dizi probleme neden olabilmektedir (Petherick, 2003).

Sanal takipçilik bir nevi kimlik avcılığıdır. Ancak klasik kimlik avcılığı ile sanal takipçiliği birbirinden ayırt etmek gerekir. Klasik kimlik avcılığında fail, bir yabancı veya sanal takipte olduğu gibi önceden tanıdığınız, yakınlarınızdan veya ailenizden biri olabilir. Gizli bilgilerinizi elde eder ve bu bilgileri maddi ya da manevi kazanç elde etmek için kullanır, bu durumun kurbanı üzerindeki etkilerini düşünmez (European Tread Union Committee For Education, 2009). Sanal takipçi ise kurbanına zarar verme niyetiyle hareket etmektedir. Fail; arama motorları, kurbanın öğrenimini sürdürdüğü ya da çalıştığı okulun veya kurum ya da kuruluşun internet sitesi, kurbanın blog sayfası, kurban tarafından internet sitelerine gönderilen yazı ve yorumlar üstünden kurbanı izler, kurbanın sosyal statüsü, işyerindeki konumu, saygınlığı, itibarı, gelir durumu veya güvenliği hakkında bilgi edinir, planlı bir şekilde hareket eder, davranışının kurbanı üzerindeki olası sonuçlarını düşünür ve sonuçları takip eder (European Tread Union Committee For Education, 2009; Moore, 2010).

Sanal takipçilerin çoğu telefon veya e-posta yoluyla kurbanlarıyla iletişim kurmaktadır (Maxwell, 2001; Southworth ve diğ., 2005). Bununla birlikte, birçok sanal takipçilik olayının başlangıcı doğrudan iletişim yoluyla yapılmaktadır (Maxwell, 2001). Sanal takipçi bir hedef belirlemek ve belirlediği o hedef hakkında yeterli seviyede bilgi edinmek amacıyla tartışma grupları veya sohbet odalarını,

çeşitli internet sitelerini araştırır. Daha sonra sanal takipçi bu tartışma grupları, sohbet odalar veya bazı internet sitelerinden elde ettiği bilgileri daha sonra kurbanın yerini belirlemek ve onu taciz ederek gerçek yaşamda onu meşgul etmek için kullanmaktadır. Saldırganın öncelikli hedefi, bilgilerini ele geçirilen kişi ya da kişileri tedirgin etmektir. Mesela; “Kim olduğunu biliyorum; nerede olduğunu biliyorum, nerede yaşadığını da, çocuklarının da ve...” (Üstü kapalı verilen mesaj: Bu bilgileri seni incitmek için kullanacağım). Üstü kapalı olarak verilen mesaj gözdağı vermek amacıyla. Bazı durumlarda ise, sanal takip ölüm tehditlerini de içeren fiziksel şiddete yönelik tehditler ve/veya fiili çevrimdışı ilişkiler içerebilir (Cyberstalking, akt.Herring, 2002; Hackett, 2000)

Çoğu sanal takipçilik olayı romantik ya da cinsel ilgiler veya meraklara dayalı olarak ortaya çıkmaktadır. Forumlarda veya sohbet odalarında gerçekleştirilen ilk kontak sonrası kurulan ilişki genelde cinsel bir boyuta geçtiğinde, sanal avcı karşısındaki kişiden “hayır” cevabı aldığı takdirde çoğunlukla bu yola başvurmaktadır. Cinsel çağrışımlar özellikle kullanıcılar “kullanıcı adı” ile girdikleri sohbet sitelerinde kişiler rahat oldukları için internetin genel bir etkisidir (Bruckman, 1993, akt. Herring, 2001; Hackett, 2000).

Sanal takipçilik, kişiyi tehdit etme veya gözdağı verme veya sindirmeye yönelik olarak yazılmış ya da müstehcen içerikli e-postalar yoluyla da gerçekleştirilmektedir. Özellikle yaralama veya ölüm tehditleri içeren e-postalar veya mesajlar sanal takipçiliğin tipik örnekleridir (Aftab, 2004; Hackett, 2000; Smith, 2008; Younes, 2007).

Bazı durumlarda ise sanal takipçi, mağdurun daha önce tanıdığı, sanal takipçiliğe karşı oluşturulan bir kampanyada birlikte bulunduğu, muhtemelen bir kurban gibi davranarak takipçilikle ilgili çeşitli tartışma grupları veya poster çalışmalarına katılarak kurbanı hakkında bilgi toplayan biri olabilmektedir. Sanal takipçi kurbanını daha kolay izleyebilmek, tehdit ve taciz edebilmek için bu yolu seçmiştir (Hackett, 2000).

Sanal takipçi sohbet odalarında, tartışma gruplarında veya forumlarda kurbanını takip eder, sık sık yalan veya nefret dolu mesajlar yayınlar ya da kurbanı hakkında

asılsız bilgileri diğer kişilere servis eder. Mesela; porno yıldızlarının vücutlarına kurbanlarının başını monte ederek müstehcen görüntüler elde edip bunları yayımlayabilir. Eğer failin elinde kurbanla daha önce yaşadığı başarısız romantik ilişkiden dolayı elde ettiği çıplak ve müstehcen görüntüleri varsa sanal takipçi çeşitli internet siteleri oluşturup kurbanın ailesine ve arkadaşlarına o siteleri ziyaret etmeleri için davet gönderebilir veya herkese açık olan ticari amaçlı pornografi sitelerinin amatör görüntü bölümlerine yollayabilir (Aftab, 2004). Failin elinde kurbanın adı, açık adresi, telefon numarası varsa bunları internet sitelerine yollayarak, baştan çıkarıcı mesajlar gönderebilir, kurbanı adına “seks daveti” ilanları verebilir (Aftab, 2004; Smith, 2008).

Sanal takipçilik yukarda da belirtildiği gibi birçok şekilde gerçekleştirilebilir, ancak en yaygın olarak kullanılan yol internet aracılığıyla sanal takipçilikte bulunmaktadır. İnternet aracılığıyla takipçilik üç ana yol üstünden yapılmaktadır;

- E-posta Takipçiliği: E-posta yoluyla, kurbanla doğrudan iletişim kurmaktır. Bir kişiye tehdit, nefret ve müstehcenlik içeren, istenmeyen e-postalar göndermek en yaygın taciz yöntemlerindedir (Ogilvie, 2000; Smith, 2008; Younes, 2007). Sanal taciz vakalarında fail kurbanı e-posta yoluyla virüs veya yüklü miktarda önemsiz (spam) posta gönderir (Ellison ve Akdeniz, 1998; Ellison, 1999; Southworth ve diğerleri, 2005; Younes, 2007). Ancak bu noktada dikkat edilmesi gereken şey, tacizci gönderdiği virüsleri, spam postaları veya telemarket davetiyelerini takip etmez. E-postayla taciz ile e-posta takipçiliğini birbirinden ayıran en önemli unsur belki de budur. Sanal takipçilikte e-postalar sürekli kurbanı bir şekilde sindirme amacıyla bilinçli olarak tekrarlı bir şekilde gönderilir (Ogilvie, 2000). Kurban izni olmadan çeşitli e-posta gruplarına üye olur ve istemediği halde her gün onlarca e-posta alır (Ellison, 1999; Harvey, 2003). Bu durum gerçek dünyada takipçinin kurbanı adına tekrarlı bir şekilde pornografik dergilere abone olması ile benzerlik göstermektedir. Haliyle, çevrimdışı takipçilerin çoğunun kurbanlarını e-posta ya da telefon yoluyla taciz etmeleri şaşırtıcı değildir. Ancak e-posta yoluyla taciz, kurban istemediği e-postaları okumadan silebileceği için telefonla taciz ve takipten daha az etkilidir. Bununla birlikte, çevrimdışı takipçilikte olduğu gibi e-posta yoluyla yapılan takipçilik de bir ilişkinin başlamasına veya bitmesine, bir kimsenin psikolojik açıdan zarar görmesine veya travmaya uğramasına yol açabilir (Ogilvie, 2000).

- İnternet Takipçiliği: İnternet üzerinden kurbanla iletişim kurmaktır. Sanal ortamda takipçilik sadece e-posta takipçiliği ile sınırlı değildir. Takipçiler kurbanlarını karalamak veya onları tehlikeye atmak için interneti kullanabilir (Ogilvie, 2000; Younes, 2007). Bu gibi durumlarda takipçilik özel alana yapılan bir taciz ve tehdit olmaktan çıkar, kamusal bir boyuta geçer (Ogilvie, 2000). Kurbanı üye olduğu veya kullandığı internet siteleri üzerinden takip etmek, kurbanın profiline pornografik unsurlar eklemek, kullandığı internet siteleri, forumlar veya tartışma gruplarına, sohbet odalarına kurbanla ilgili karalama yazıları ve yanlış bilgiler yazmak, kurban hakkında kışkırtıcı eleştirilerde bulunmak gibi davranışlar bu kategori altında değerlendirilebilir (Harvey, 2003; Ogilvie, 2000; Smith, 2008; Wallace, 2000).
- Bilgisayar Takipçiliği: Başka bir kişinin bilgisayarının yetkisiz kontrolünün ele geçirmektir. E-posta takipçiliğinde kurban istemediği e-postaları engellemeye çalışır, ancak fail çoğu zaman bu engellemelerden kurtulmanın bir yolunu bulur, kurbanı internet sağlayıcısını veya kullanıcı adını değiştirmeye zorlar (Ogilvie, 2000; Pittaro, 2007). İlk iki takipçilik türü eğer çevrimdışı dünyada fiziksel davranışa dönüşmemişse, sanal takipçilik için kullanılan araçlardan kaçınarak, mesela failin kullandığını bildiği internet sitelerinden uzak durarak, göndericisini tanımadığınız e-postaları silerek, failin ekran adından yol çıkarak ondan gelen e-postaları bloke ederek, arkadaş listesinden çıkararak bir şekilde sanal takipçilikten kurtulabilirsiniz (Juvonen ve Gross; 2008; Ogilvie, 2000). Ancak bilgisayar takipçiliği bu savunma stratejisinin alt üst etmektedir. Bilgisayar takipçiliğinde fail kurbanın bilgisayarının çalışma ve işletim sistemini ele geçirip bilgisayar kontrolüne alır. Fail başka bir bilgisayar aracılığıyla kurbanın muhtemelen “Windows” işletim sistemli internete bağlı bilgisayarı ile internet üzerinden bağlantı kurar (Ogilvie, 2000). Casus yazılımları kullanarak kurbanını takip eder (UK Department for Children, Schools and Families, 2007). Bazı yazılımları casus yazılım belirleme programları (Anti-spyware) tespit edememektedir (Southworth ve diğerleri, 2005). Bilgi paylaşımı için kullanılan tipik bir link gibi görünen ve bilgisayardan bilgisayara kurulan bu bağlantıya kurban tıkladığında, tıklanan link, bilgisayarın güvenliğini çökertir ve failin kurbanın bilgisayarının kontrolünü ele geçirmesine imkan tanır (Ogilvie, 2000).

2.5.4.2.1. Sanal Takipçilik ile Çevrimdışı Takipçilik (Takipçi Tacizcilik) Arasındaki Farklar

Sanal takipçilik ile çevrimdışı takipçilik (takipçi tacizcilik) arasında tekrarlı bir biçimde kurbanın izlenmesi, tehdit ve taciz edilmesi, kurbanda korkuya ve endişeye yol açması gibi birtakım benzerlikler görülmektedir (Maxwell, 2001, Ogilvie, 2000; Roberst, 2008). Bununla birlikte, sanal takipçilik ile çevrimdışı takipçilik arasında belirgin farklılıklar bulunmaktadır. Tablo 2.2.'de bu farklar sunulmuştur;

Tablo 2.2.

Sanal Takipçilik İle Çevrimdışı Takipçilik Arasındaki Farklar

Kıyaslama Unsuru	Sanal Takipçilik	Çevrimdışı Takipçilik
Gerçekleştirilen ortam	Elektronik ortam.	Çevrimdışı ortam.
Failin bilgi edinme araçları	Sosyal paylaşım siteleri, forumlar, kurbanın kişisel internet sitesi gibi sanal ortamlar	Fiziksel takip
Tanıklar/İzleyiciler	Dünya çapında ağ bağlantısı olan herkes.	Olayın gerçekleştirildiği ortamda bulunanlar.
Kurban üzerindeki etkisi	Genellikle fiziksel ya da psikolojik hasara neden olmaktadır.	Genellikle fiziksel ya da psikolojik hasara neden olmaktadır.
Failin kimliği	Fail genellikle kurbanı gerçek hayatta tanımayan, fiziksel olarak kurban ile bir arada bulunulmayan yabancı biridir.	Fail genellikle kurbanı gerçek hayatta tanıyan, kurban ile aynı ya da yakın bir yerde ikamet eden biridir.
Öncelikli hedefler	Erkekler ya da kızlar.	Genellikle kızlar.
Durumun ilgililere veya ebeveynlere bildirilmesi	Genelde düşük oranda bildirme.	Genelde yüksek oranda bildirme.
Müdahale	Yetersiz düzeyde.	Kabul edilebilir düzeyde.
Cezalandırıcı eylem	Yetersiz düzeyde	Kabul edilebilir düzeyde.

Sanal takipçiliğin Petherick (2003)'in dediğinin aksine takipçiliğin fiziksel formunun basit bir uzantısı veya Roberts (2008)'in dediğinin aksine çevrimdışı takipçiliğin başkalaşmış olmadığını söyleyen Basu ve Jones (2007)'a göre, sanal takipçiliği sadece çevrimdışı takipçiliğin internet üzerinde yapılan şekli olarak nitelendirmek doğru değildir.

İnternet ve e-posta gibi yeni teknoloji ürünlerinin ortaya çıkmasıyla birlikte sanal takipçilik, çevrimdışı takipçiliğin tamamen yeni bir formu olarak ortaya çıkmıştır (Ogilvie, 2000). Fiziksel alanda yapılan takipçilik ile sanal alanda gerçekleştirilen takipçilik arasında niteliksel farklılıklar bulunmaktadır. Öncelikle her iki davranışın doğası ve ortaya çıkış şekli birbirinden farklıdır. Failin takipçilik davranışını nasıl ve ne kadar sıklıkta gerçekleştirdiği davranışın ardında yatan motivasyon kaynağı hakkında ip ucu verir (Basu ve Jones 2007). Maxwell (2001)'e göre sanal takipçinin en büyük motivasyon kaynağı kurbanı üzerinde bir kontrol oluşturma isteğidir.

Sanal takipçilik ile çevrimdışı takipçilik arasındaki en önemli farklılık sanal takipçilikteki izleme, tehdit ve tacizlerin elektronik iletişim araçları kullanılarak, bilgisayar, cep telefonu, telefon veya fax makinesi gibi elektronik ortamlarda yapılması çevrimdışı takipçilikte ise bu davranışların gerçek yaşamda gerçekleştiriliyor olmasıdır (Aftab, 2004). Fail teknolojik araçlar sayesinde kurbanını daha kolay bulup izleyebilir ve hareketlerini kolaylıkla takip edebilir (Moore, 2010). Failin kurbanını belirlemesi ve kurbanı hakkındaki bilgileri elde edip onu takip edebilmesini sağlayan teknolojik araçlar, gerek kullanıcıların kimlik bilgilerinin kesin olarak bilinmemesi, gerekse elektronik iletişim ağının oldukça geniş olması ve internetin sınırsız yapısı nedeniyle failin tespitini ve izlenmesini çevrimdışı takipçilikte olanın aksine son derece güç bir hale getirmektedir (Basu ve Jones, 2007; Ellison ve Akdeniz, 1998).

Sanal takipçilik ile çevrimdışı takipçilik arasındaki bir diğer önemli farklılık ise çevrimdışı takipçilikte bulunan failerin genellikle kurbanları ile aynı ya da birbirine yakın bölgelerde ikamet ediyor olmalarıdır. Oysa elektronik iletişim araçları yoluyla gerçekleştirilen sanal takipte failerin kurbanları ile fiziksel olarak bir arada ya da birbirlerine yakın olmalarına gerek yoktur (Gerber, 2008; Smith, 2008; US Department of Justice, 1999). Bilgisayar ve internet gibi elektronik iletişim

araçlarının kullanımının kolaylığı, internet vasıtasıyla gerçekleştirilen iletişimin kişisel olmaması hatta çoğu zaman anonim olma özelliği, kurbanla yüz yüze bulunma, karşı karşıya gelme zorunluluğunun olmayışı çevrimdışı takipçiler için caydırıcı unsurlardır. Kurban ile yüz yüze gelmeme ihtimali potansiyel takipçilerin hevesini kırar çünkü, takipçi kurbanın ne kadar acı çektiğini görmek ister (Basu ve Jones, 2007). Takipçiliğin çevrimdışı veya sanal ortamda gerçekleştirilmesini belirleyen bir başka unsur ise sanılanın aksine kurbanın bilgisayar veya diğer elektronik iletişim araçlarını kullanıp kullanmaması değil failin bu araçları kullanıp kullanmadığıdır. Takipçi, sanal takipçilik ile çevrimdışı takip eylemini gerçekleştirme arasındaki ayrımı çoğu durumda buna göre belirler (Aftab, 2004).

Sanal takipçilik ile çevrimdışı takipçilik arasındaki bir diğer önemli farklılık da faille kurbanı arasındaki ilişkinin niteliğidir. Fail internet üzerinden kolaylıkla ulaştığı bilgilerden yol çıkarak gerçek yaşamda tanımadığı herhangi bir kişiyi kurban seçebilir. Gerçek yaşamda kurbanı ile bir bağlantısı olmasına gerek yoktur. Ancak çevrimdışı takipçilerin birçoğu gerçek yaşamda kurbanını tanımaktadır (Basu ve Jones, 2007).

Her iki takipçilik olayı da kurbanları üzerinde hemen hemen aynı olumsuz durumlara yol açmaktadır. Sanal takipçilikle çevrimdışı takibin etkileri arasında fark olduğunu gösteren herhangi bir veri bulunmamaktadır (Maxwell, 2001).

Sanal ortamlarda gerçekleştirilmekte olan sanal takip olayları bazı durumlarda gerçek hayata uzandığı da görülse de genellikle online takip olarak kalır. Ancak sanal takibin gerçek yaşama taşınma olasılığı da göz ardı edilmemelidir (Hackett, 2000).

Sanal takipçilik üç farklı biçimde olabilir;

- Takipçilik çevrimiçi olarak gerçekleştirilir ve izleme, tehdit ve tacizler kurbanı fiziksel zarar verme yönünde yapılsa da çevrimiçi olarak kalır. Gerçek yaşamda çevrimdışı eylemlere dönüşmez.

- Sanal takipçilik girişimleri çevrimdışı eylemlere dönüşür veya çevrimdışı eylemleri teşvik eder. Özellikle fiziksel zarar vermeye yönelik olarak yapılan tehditler eyleme dönüştürülür veya dönüştürülmeye çalışılır.

- Çevrimdışı takip eylemleri giderek çevrimiçi bir boyut kazanır. Fail kurbanını internet veya cep telefonu gibi elektronik iletişim araçlarını kullanarak takibe devam eder. (Aftab, 2004).

Sanal takipçi ile kurbanı arasında gerçek bir fiziksel temas bulunmayabilir ancak; yukarıdaki her üç durumda da bir çevrimdışı bileşen mevcuttur. Bu yüzden çevrimdışı takipte olduğu gibi sanal takip olayları, taciz ve tehditler kurbanlar üzerinde aşırı korkuya neden olabilmektedir. Hatta sanal takip olaylarında internet üzerinden yapılan tehditler internetin sağladığı kimlik gizleme olanağı ve kurbanla fiziksel olarak bir arada bulunmama ve temas eksikliği gibi engeller dolayısıyla, çok daha şiddetli olabilmektedir (Aftab, 2004; Hackett, 2000).

Birçok araştırmacı (Aftab, 2004; Basu ve Jones, 2007; Hackett, 2000; Maxwell, 2001; Petherick, 2003) sanal takipçilikle çevrimdışı takipçilik arasında belirgin farklar olduğunu söylemişlerdir. Sanal takipçiliğin çevrimdışı takipçiliğin elektronik ortamda oluşan değişik bir biçimi olduğunu ve sanal takipçiliğin yeni bir suç olarak görülme yerine eski bir suçun elektronik ortamların avantajından faydalanmak için modifiye edilmiş bir hali olarak görülmesi gerektiğini söyleyen Roberts'e (2008) göre ise, internet kullanımı normalleştiğinde sanal takipçilik ile çevrimdışı takipçilik arasındaki farklılıklar giderek azalacak, takipçiler kurbanlarını hem çevrimiçi hem de çevrimdışı olarak izleyecek, takipçilik için her ikisinin de belli unsurlarını kullanacaklardır.

Aralarında bir takım benzerlikler ve farklılıklar olduğu öne sürülen her iki takip olayı da çoğu ülkede tehlikeli davranış biçimleri ve suç olarak kabul edilmekle birlikte sanal takipçilikte genellikle kurbanı verilen zarar fiziksel olmadığı için kriminoloji ve ceza hukuk açısından bir takım yeni sorunlar doğmuştur (Drahokoupilová, 2007; Roberts, 2008). Bununla birlikte, yasalar sadece sanal ortamda sanal avcılıktan korunmaya yönelik olarak düzenlenmiş olup sanal avcılığın devlet/ülke sınırları içinde önlenmesi ve takibine yöneliktir (Maxwell, 2001).

2.5.4.2.2. Sanal Takipçilik ile Sanal Taciz Arasındaki Farklar

Sanal takipçilik ile sanal taciz kişilerin belirli kişilere yönelik olarak elektronik ortamları kullanarak gerçekleştirdikleri zararlı faaliyetlerdir (Goodman ve Brenner, 2002). Her iki kavramın tanımlarına bakıldığında sanal taciz ile sanal takip tanımları arasında birtakım benzerlikler görülmektedir (Aftab, 2004; Maxwell, 2001). Sanal takipçilik ile sanal taciz arasındaki en önemli fark sanal takipçilikte var olan, failin tekrarlı, bazı durumlarda sürekli bir şekilde kurbanını takip etmesi ve korkutmasına sanal taciz vakalarında rastlanmamasıdır (Harvey, 2003). İnternet ve elektronik iletişim araçları yoluyla gerçekleştirilen istenmeyen iletişim kurma çabaları ve çevrimiçi taciz davranışları -ister doğrudan isterse dolaylı yollardan yapılsın- tekrarlı ya da sürekli gerçekleştirildiği takdirde sanal takip olarak adlandırılır. Sanal takipçi tarafından gönderilen mesajlar arzu edilmeyen, tehdit, seksüel taciz, duygusal taciz ve/veya zorbalık, bir konu hakkında bilinçli olarak yanlış bilgilendirme veya yönlendirme gibi birçok unsuru içerebilir ve kurbanlarda korkuya yol açar (McCall, 2003). Sanal taciz vakalarında da tehdit ve korkutma unsurları vardır ancak, bu tehdit ve korkutmalar sürekli ya da sık tekrarlı veya gerçekçi değildir (Harvey, 2003; Smith, 2008).

Sanal takipçilikle sanal taciz arasındaki bir diğer fark ise failin niyeti ve davranışının motivasyon kaynağıdır (Aftab, 2004). Sanal takipçilerin niyeti teknoloji araçlarının sağladığı, kurban tarafından failin bilinmemesi ve kolay kolay takip edilememesi gibi imkanlardan faydalanıp kurbanı zarar vermektir (Moore, 2010). Para, siyaset, dini inançlar, nefret ve romantizm sanal takipçinin en büyük motivasyon kaynaklarıdır (Aftab, 2004). Çoğu olayda, kurban yaşamını çekilmez bir hale getiren ve kendisine büyük zararlar veren takipçisinin kimliğini bir türlü tespit edemez. Kendisini kontrol etmekte zorlanan failse büyük bir öfke duygusu ve intikam alma isteğiyle kurbanına saldırır (Moore, 2010). Sanal takipçilik ile sanal taciz durumlarında kullanılan çevrimiçi taktikler birbiri ile benzerlik gösterse de sanal takipçiler kurbanlarını çevrimiçi olarak acımasızca takip ederler ve çevrimdışı saldırıya sanal tacizcilerden daha meyilli davranırlar. Eğer fail kurbanın yerini biliyorsa bu çevrimdışı durum, fail kurbanı gerçekten fiziksel zarar verebileceği için daha da tehlikeli bir hal almaktadır (Aftab, 2004). Her iki sanal zorbalık davranışını da tehlike oluşturma ve kurbanı

zarar verme potansiyelleri göz önünde bulundurarak kategorize etmek gerekirse, sanal takipçiliğin sanal tacizden daha tehlikeli olduğu rahatlıkla söylenebilir (Smith, 2008).

2.5.4.2.3. Sanal Takipçiliğin Yaygınlığı

Sanal takipçiliğin diğer birçok suç gibi çevrimdışı dünyada ortaya çıkmadığı için sanal takipçiliği sıklığı ve yaygınlığı bakımından herhangi bir nüfus içinde değerlendirmek oldukça güçtür (Pethercik, 2003; Wallace, 2000). Bu sorunun muhtemel yaygınlığını belirleyebilmek için yüzlerce ülkedeki milyonlarca internet ve elektronik iletişim aracı kullanıcısına ulaşmak gerekir (Pethercik, 2003). Ancak son yıllarda, hızlı bir şekilde sanal takipçilik vaka sayılarında artış olduğu görülmektedir (Maxwell, 2001).

Sanal zorbalık kurbanlarına yardım etmek, zorbalık kurbanlarını bilgilendirmek ve onlara danışmanlık yapmak amacıyla oluşturulan WHO@ (Working To Halt Online Abuse) organizasyonunun yayınladığı istatistikler bu durumu doğrular niteliktedir (Davis, 2000). Dünya genelinde 2004 yılındaki ile 2005 yılındaki sanal takipçilik vakaları karşılaştırıldığında, 2005 yılında vaka sayısını 2004 yılındaki vaka sayısını n yaklaşık 3 katı olduğu görülmektedir (Working to Halt Online Abuse, 2004; Working to Halt Online Abuse, 2005).

2009 yılındaki sanal takipçilik vakaları, çoğunluğu Amerika Birleşik Devletleri'nde olmak üzere, aralarında Kanada, İngiltere, Avustralya, Brezilya, Hindistan, Kolombiya, Japonya, Dubai, Pakistan ve Türkiye'nin de bulunduğu çeşitli gelişmiş, gelişmekte olan ve gelişmemiş ülkelerde ortaya çıkmıştır (Working to Halt Online Abuse, 2009). İstatistikler incelendiğinde sanal takipçilik olaylarının Kuzey Amerika'dan Güney Amerika'ya, Avrupa'dan Asya'ya, Ortadoğu'dan Uzakdoğu'ya kadar pek çok kıtada ve pek çok ülkede ortaya çıktığı görülmektedir. Bu da sanal takipçiliğin yaygınlığı hakkında ipucu vermektedir.

2.5.4.2.4. Sanal Takipçilerin ve Kurbanlarının Özellikleri

Maruz kaldıkları taciz, tehdit ve izlenmeden dolayı büyük acı çekmekte olan sanal takipçilik kurbanlarını belirlemeye yönelik olarak sınırlı sayıda çalışma yapılmıştır. Herkes çevrimdışı takipçilik veya sanal takipçilik kurbanı olma potansiyeline sahiptir, çeşitli faktörler bir kimsenin sanal takipçilik kurbanı olma olasılığını istatistiksel olarak artırabilir (Maxwell, 2001; Ogilvie, 2000).

Bu faktörlerden birincisi cinsiyettir. Sanal takipçilik kurbanlarının çoğu, çevrimdışı takipçilikte (takipçi tacizcilik) olduğu gibi genç kadınlardır (Aftab, 2004; Erşan 2009; Maxwell, 2001; US Department of Justice, 1999). 2007 yılında yaşanan sanal takipçilik vakalarında kurbanların % 61'i kadın, %21'i erkektir. Kurbanların %18'inin ise cinsiyeti bilinmemektedir (Working to Halt Online Abuse, 2007). Yine, 2008 yılında yaşanan takipçilik vakalarında kurbanların % 71'i kadın, %21'i erkektir. Kurbanların % 8'inin ise cinsiyeti bilinmemektedir (Working to Halt Online Abuse, 2008). 2009 yılında ise kadın % 78'e yükselmiştir. Erkek sanal takipçilik kurbanlarının oranı ise yine % 21'dir. Cinsiyeti bilinmeyen kurban oranı ise % 1'e düşmüştür (Working to Halt Online Abuse, 2009).

İkinci faktör kurbanın medeni halidir. 2009 yılında sanal takipçiliğe uğrayan kurbanlardan % 43'ü bekardır. Bununla birlikte, kurbanların % 27'si evli, %11.5'i boşanmış, % 2'si ise eşinden ayrı yaşayan kimselerdir (Working to Halt Online Abuse, 2009).

Sanal takipçilik kurbanı olma olasılığını artıran üçüncü faktör ise kurban ile failin birbirleri ile daha önceden herhangi ilişkileri olup olmamasıdır. Genellikle kurbanlar faillerini gerçek hayatta tanırlar (Aftab, 2004). Failler kurbanın işyerinde beraber çalıştığı kişiler, eski eşleri veya sevgilileri ya da kendileri tarafından reddedilmiş veya dikkate alınmamış aşıkları, veya bir şekilde kendilerinden uzaklaşmış akrabaları olabilir (Aftab, 2004; Southworth ve diğerleri, 2005; Wallace, 2000). Birçok vakada sanal takipçi ile kurbanı arasında daha önce bir duygusal bağ olduğu saptanmıştır (Drahokoupilová, 2007; Maxwell, 2001; US Department Of Justice, 1999). Sanal takipçi telefon ve bilgisayar teknolojilerini kullanarak şu anda ilişkide olduğu ya da daha önce ilişki yaşadığı kişiyi takip ve taciz eder (Southworth ve diğerleri).

Kurban fail ile olan ilişkisini bitirmeye çalıştığında sanal takipçilik başlar (US Department Of Justice, 1999). Kurban, sanal takipçisi ile olan ilişkisini kesmeye çabalar, ancak çoğu zaman bunu başaramaz (Drahokoupilová, 2007). Takipçi kurbanı ile arasındaki ilişki beklediği gibi gitmediğinde veya sona erdiğinde ondan intikam alabilmek için onu takip etme yolunu seçebilmektedir. Faillerin, eski kız ya da erkek arkadaşlarının veya eski eşlerinin yeni bir ilişkisi olduğunu düşündüklerinde sanal takipçilik yaptıkları da görülmüştür (Aftab, 2004). WHO@ tarafından elde edilen istatistikî verilere göre, 2007 yılında yaşanan sanal takipçilik olaylarında fail ile daha önce herhangi bir ilişkide bulunmuş olan kurban oranı % 44'tür (Working to Halt Online Abuse, 2007). 2008 yılında bu oran %57'ye, 2009 yılında ise % 61'e çıkmıştır (Working to Halt Online Abuse, 2008; Working to Halt Online Abuse, 2009).

Bununla birlikte, her zaman, fail kurbanı ile arasında daha önce herhangi bir bağ olması gerekli değildir (US Department Of Justice, 1999). Bazen fail kurbanı karşı herhangi bir nedenden dolayı antipati beslemeye başlamış olan, kurbanın tanımadığı bir yabancı da olabilir (Wallece, 2000). İnternet üzerinden başkalarına ait kişisel bilgileri elde edebilmenin ne kadar kolay olduğu düşünüldüğünde sanal takipçinin bir yabancı olma olasılığı da göz ardı edilemez (US Department Of Justice, 1999).

Kurban eğer sanal ortamda ünlü biri (internet ünlüsü, celebrity) veya bir tartışma grubunun lideri ise fail o grubun üyelerinden ya da hayranlarından biri olabilir. Sanal buluşma veya çevrimiçi flört siteleri de sanal takip için uygun zeminlerdir (Aftab, 2004).

Ayrıca, radikal örgütlerin üyelerinin, çeşitli mezheplere bağlı kimselerin, ırkçılık yapan kişilerin sanal takibi, kendileri gibi düşünmeyen, onlarla aynı inançları paylaşmayan kişilere karşı bir eziyet yöntemi olarak kullandıkları da görülmüştür (European Tread Union Committee For Education, 2009; Aftab, 2004). Sanal takipçilik kurbanlarının % 69,5 gibi büyük bir kısmı Kafkasya (Rus, Azeri, Gürcü, Ermeni, Çeçen vs.) kökenlidir. Kurbanların % 8,5'i Asya % 7,5'i de Afrika kökenlidir (Working to Halt Online Abuse, 2009).

Sanal takipçiler ise, genelde orta düzeyde bilgisayar kullanma bilgisine sahip, iletişim kurmak niyetiyle değil kurbanlarını tehdit etmek suretiyle, sıkıntıya sokmak, onları irrite etmek amacıyla hareket eden kimselerdir (Drahokoupilová, 2007). Sanal takipçilik yapanların en büyük motivasyon kaynakları sanal ortamlarda veya çevrim dışı dünyadaki başarısız duygusal ilişkileridir (Maxwell, 2001)

Sanal takipçilerin cinsiyetlerine bakıldığında ise, çevrimdışı takipçilikte (takipli tacizcilik) olduğu gibi failerin birçoğu erkek olduğu görülür (Aftab, 2004, Erşan 2009; Maxwell, 2001; US Department Of Justice, 1999). 2009 yılında sanal takipçilik yapanların % 45'i erkek, %35'i ise kadındır (Working to Halt Online Abuse, 2009).

Geberth (1996) takipçileri "Psikopatik Kişilikli Takipçiler" ve "Psikotik Kişilikli Takipçiler" olarak iki kategori altında değerlendirmiştir. Gebert'in sınıflaması şu şekildedir;

Tablo 2.3.

Psikopatik Kişilikli Takipçiler ile Psikotik Kişilikli Takipçiler Ayrımı (Geberth 1996, akt. Petherick, 2003).

Psikopatik Kişilikli Takipçiler	Psikotik Kişilikli Takipçiler
Genellikle erkektir.	Erkek ya da kadın olabilir.
Mental bir rahatsızlığı bulunmamaktadır.	Sanrıları veya sanrısız fiksasyonları (belirtileri) vardır.
Kurbanlarını tanıdığı kimseler içinden seçer.	Kurbanlarını yabancılardan seçer.
Tacizlerini anonim bir kimlikle yapar.	Kurbanı ile iletişim kurma çabasıdadır.
Genelde acelecidir.	Aceleci davranmaz.

Sanal takipçilik sadece sanal avcılarının psikolojik durumlarıyla alakalı bir sorun değil, aynı zamanda sanal avcılarının içinde bulundukları toplum ve o toplumun kültürü ile de doğrudan alakalıdır. Genel de failer, etraflarındaki insanları devamlı takip ederler Etraflarında olup bitenleri takip edip, başkalarına ait bilgileri manipüle ederler ve başka insanların özgürlükleri kısıtlarlar (Drahokoupilová, 2007).

2.5.4.3. Sanal Taciz

Türkçede, “tedirgin etme, rahatsızlık verme” anlamlarında kullanılan taciz, bir kişiyi ya da grubu, yaş, cinsiyet, cinsel tercih, dil, din, ırk, renk, ulusal ve sosyal orijin, politik görüş gibi nedenlerden ötürü aşağılamaya, saygınlığını zedelemeye, utandırmaya, sıkıntıya sokmaya yönelik olarak yapılan, çoğu zaman karşılık görmeyen, tekrarlı ve kasıtlı istenmeyen davranışlardır (TDK Sözlük; Yeşildal, 2005). Taciz, özellikle okullar ve işyerleri gibi sosyal yaşam alanlarında karşılaşılabilecek önemli bir sorundur (Yeşildal, 2005).

Son yıllarda, elektronik iletişim araçlarının kullanımının yaygınlaşması ile birlikte, taciz olayları da sanal ortama taşınmıştır. Ebeveynler, eğitimciler, hukukçular ve politikacılar için yeni bir kavram olan sanal taciz, hem yetişkinler hem de çocuklar ve gençler için potansiyel bir tehdit ve tehlike unsuru, önemli bir ergen sağlığı sorunudur (Smith, 2008; Ybarra ve diğerleri, 2007). Kişileri sanal ortamda doğrudan hedef alan sanal taciz topluma ve toplumu oluşturan bireylere büyük zararlar vermektedir (Citron, 2009). Genelde, yasal olarak herhangi bir yaptırımı olmadığından günümüzde giderek yaygınlık kazanmaktadır (Franks, 2009).

Sanal taciz bilgisayar kullanarak başka bir insanı kelimeler ve jestler yoluyla bıkırtmak, başka bir insana sataşmak, onu korkutmak ve ona kötü muamelede bulunmak anlamına gelmektedir (Black,1990, akt. Herring, 2002). Sanal taciz, genellikle gençlerin akranlarına tehdit ya da başka saldırgan içerikli mesajlar göndermesi veya birisiyle ilgili herhangi bir materyali sanal ortamda başka kişilerle paylaşması ya da yayınlamasıdır (Wolak ve diğerleri, 2006). Bir başka ifade ile sanal taciz, tekrarlı bir şekilde gerçekleştirilen, çoğu zaman uzun bir süre devam eden, doğrudan saldırgan olan ya da olmayan mesajlar ya da e-postalar yoluyla yapılan, istenmeyen çevrimiçi davranışlardır (UK Department for Children, Schools and Families 2007). Daha geniş bir ifadeyle sanal taciz; bir ya da birden fazla kişiyi korkutma, endişelendirme veya mahcup etme amacıyla elektronik iletişim araçlarını kullanarak tekrarlı bir şekilde o kişi veya kişilere nahoş ve müstehcen içerikli, tehdit veya hakaret yüklü mesajlar veya zararlı materyaller göndermek, bir kişi hakkında tehdit veya hakaret içerikli blog (internet günlüğü) yazmak, bir kişiyi incitmek ya da küçük düşürmek amacıyla internet sayfası düzenlemektir (Campbell, 2007; European

Tread Union Committee For Education, 2009; Hanewald, 2008; Smith, 2008; Willard, 2007; Wolak ve diğerleri, 2007; Ybarra ve diğerleri, 2007). Herhangi bir kişiye, o kişi istemediğini belirtmesine rağmen, e-posta göndermeye devam etme, forum sayfalarında bir kimseyi alay konusu yapma, mahcup etme amacıyla hakkında yorum yazma, başka birine istemediği halde bilgisayar veya mobil telefon vasıtasıyla, e-posta ya da kısa mesaj kullanarak çeşitli müstehcen olan ya da olmayan fotoğraflar, ses kayıtları veya videolar, yanlış bilgiler gönderme, virüs yollama taciz etme niyetiyle bir kişiye ait fotoğrafları başkalarının da görmelerini sağlama gibi kasıtlı ve tekrarlı davranışlar sanal taciz kavramı çatısı altında değerlendirilir (European Tread Union Committee For Education, 2009; Ellison ve Akdeniz, 1998; Harvey, 2003; UK Department for Children, Schools and Families, 2007; Wolak ve diğerleri, 2006; Ybarra ve diğerleri, 2007).

Sanal taciz genellikle ilk olarak anlık iletiler gönderilerek başlamaktadır. Sanal tacize uğrayanların % 47'si sanal tacizcisinden ilk olarak anlık iletiler aldığını belirtmiştir. Sanal taciz kurbanlarının % 13'ü ise sanal tacizin ilk olarak e-posta yoluyla, % 11'i sohbet odası, % 3'ü ise blog sayfaları vasıtasıyla gerçekleştiğini söylemişlerdir (Wolak ve diğerleri, 2006). İnterneti anlık ileti göndermek, sohbet odalarına katılmak ve blog sayfaları yazmak için kullananların sanal tacize uğrama oranları kullanmayanlara göre daha yüksektir (Ybarra, Mitchell ve diğerleri, 2006).

Çoğu vakada sanal tacizci kurbanını elektronik iletişim araçlarını kullanarak doğrudan taciz edebilir. Fail kurbanına tekrarlı bir şekilde, istenmeyen içerikli veyahut bilgisayar virüsü barındıran onlarca e-posta gönderir, kurbanını elektronik ortamda sabote eder, kurbanın blog sayfasına uygunsuz materyaller yollar (Ellison ve Akdeniz, 1998; Harvey, 2003; Mitchell ve diğerleri, 2008). Kurban bilgisi ve rızası olmadan onlarca e-posta ya da mesaj alır (Kaplan ve Moss, 2003). Taciz kurbanının rahatsızlık duyduğunu bildiği halde, genelde kurbanını huzursuz etmek isteyen sanal tacizci e-posta ve mesaj göndermeyi sürdürür (Ellison ve Akdeniz, 1998; Harvey, 2003).

Sanal taciz aynı zamanda dolaylı olarak da gerçekleştirilebilir (Harvey, 2003). Sanal tacizci kurbanı doğrudan e-posta gönderip onu taciz etmek yerine, kurbanının kimliğine bürünüp onun adına başkalarına hakaret içeren veya başkalarını

dolandırma amacıyla yazılan e-postalar gönderebilir (Harvey, 2003; Wolak ve diğerleri, 2006).

Sanal taciz hem doğrudan kurbanı yönelik, hem de kurbanın yakınlarına yönelik olarak gerçekleştirilebilir. Fail kurbanının doğrudan iletişim araçlarını kullanarak taciz eder. Tacizli iletişim, telgraf, telefon veya e-posta yoluyla taciz veya korkutma amacıyla herhangi bir kişiyle iletişim kurmaktır (Smith, 2008). Fail genellikle kimliğini gizleyerek ya da sahte bir kimlikle tehdit mesajları yollar (Kaplan ve Moss, 2003). Ayrıca, herhangi bir kişiyi rencide etme amacıyla yorum yazma, müstehcen tekliflerde bulunma gibi davranışlar tacizli iletişim sınıfına girer (Smith, 2008). Sanal Tacizci tarafından gönderilen e-postalar dil, din ve ırk ayrımcılığı yapan ifadeler de içerebilir (Hanewald, 2008).

Sanal taciz vakalarında, tacizciler kurbanlarını cinsiyetleri-cinsel tercihleri, ırkları, ulusal kökenleri, dini inançlarından dolayı taciz edebilirler (European Tread Union Committee For Education, 2009; Kaplan ve Moss, 2003). Cinsel taciz; herhangi bir kişiye yönelik olarak gerçekleştirilen, o kişiyi tehdit eden, küçük düşüren ya da utanç duymasına neden olan, istenmediği, karşılığı olmadığı ya da hoşlanılmadığı halde fail tarafından sürdürülen cinsel doğal olumsuz herhangi bir davranıştır (Yeşildal, 2005). Cinsel taciz cinsiyete dayalı şiddetin kurbanın beklenmediği bir anda, isteği olmadan gerçekleşen bir formudur. İzinsiz olarak herhangi bir kişinin kıyafetlerini çıkarmaya çalışma, bir kişiye rızası olmadan dokunma, taciz edici bir şekilde bir kişiye bakma, bir kişi hakkında dedikodu çıkarma ve yayma, kişi hakkında cinsel içerikli yorumlar ya da şakalar yapma, cinsel içerikli taleplerde bulunma gibi davranışlar cinsel taciz olarak değerlendirilir (Durmuş, 2004; Wolfe ve Chiodo, 2008). Cinsel taciz neticesinde kurbanlarda üzüntü, korku, öfke ve çaresizlik ile birlikte şok olma duyguları görülmektedir (Durmuş, 2004).

Sanal ortamda cinsel taciz ise; internet ve cep telefonu gibi elektronik iletişim araçları vasıtasıyla, herhangi bir fiziksel temas olmadan bir kişiye karşı gerçekleştirilen, istenmeyen, usandıran, cinsel baskı ve saldırgan davranışlardır. Sanal ortam kişilere çevrimdışı dünyada, gerçek kimliklerini kullanarak gerçekleştiremeyecekleri davranışları sunma imkanını sağladığı için, çevrimdışı dünyada olduğu gibi, sanal ortamda da cinsel taciz vakaları oldukça yaygın olarak

görülmektedir (Barak, 2005; Franks, 2009). Müstehcen materyallere internet vasıtasıyla kolayca erişilebilmesi, söz konusu materyallerin kolay ve çabuk bir elde edilebilmesi ve e-posta ya da cep telefonu mesajları yoluyla diğerlerine rahatlıkla aktarılabilmesi gibi unsurlar sanal tacizin yayılmasını tetiklemiştir (Dichter ve Burkhardt, 2001).

Sanal ortamdaki cinsel taciz vakalarında failler kendilerine kurban olarak genellikle kadınları ya da eşcinselleri seçmektedirler (Citron, 2009). Bu durumun arkasında erkeklerin kadınları ciddiye almamaları ve yaptıkları olumsuz davranışların onları nasıl etkileyeceğini düşünmemeleri yatmaktadır (Oldenkamp, 1997). Toplum içerisindeki cinsiyete dayalı eşitsizlikler de sanal taciz vakalarının ortaya çıkma ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Bununla birlikte, çoğu tacizci kadınlara karşı doğrudan hakaret etmek ya da onları tehdit etmek yerine genellikle cinsel temelli saldırgan davranışlar sergilemektedirler (Franks, 2009).

Sanal ortamdaki cinsel taciz vakaları genellikle cinsiyete dayalı taciz, cinsel ilişki davetleri, cinselliğe zorlama, cinsel iltifatlar veya cinsel içerikli resimler ya da videolar paylaşma veya postalama, cinsel temalı avatarlar kullanma şeklinde gerçekleşmektedir (Barak, 2005; Citron 2009; Franks, 2009). Faillerin amacı cinsel birliktelik sağlamakla birlikte kurbanlarına duygusal açıdan zarar vermektir (Barak, 2005). Kurbanlar taciz neticesinde sanal ortamda olduğu gibi çevrimdışı dünyada da büyük bir tedirginlik yaşamakta ve korkuya kapılmaktadırlar (Citron 2009). Ayrıca, cinsel taciz, kurbanların günlük yaşamlarını olumsuz yönde etkilemekte, iş ve akademik performanslarını düşürmektedir (Oldenkamp, 1997).

Sanal ortamda cinsel taciz doğrudan ya da dolaylı, aktif ya da pasif şekilde, sözlü ya da sözsüz olarak, ılımlı veya saldırgan bir şekilde gerçekleştirilebilir (Barak, 2005). Aktif taciz vakalarında fail kurbanına doğrudan cinsel içerikli saldırgan e-postalar ya da mesajlar gönderir, kurbanın internet sayfasına cinsel içerikli yorumlar yazar (Citron 2009). Bu e-posta ya da mesajların içerikleri cinsel yönden aşağılayıcı ifadeler, cinsel içerikli sözler, cinsel içerikli şakalar veya cinsel ilişki teklifleri olabilir. Tüm bu e-postalar ya da mesajları fail kurbanını incitmesine, kurbanın istemediğini belirtmesine, gönderilen e-posta ve mesajların içeriğinden kurbanı rahatsız olmasına rağmen yollamaya devam eder. Aktif cinsel taciz genellikle forum

sitelerinde, sohbet odalarında, pornografik içerikli sitelerde ya da ticari amaçlı cinsel içerikli pazarlama-alışveriş siteleri veya cinsellikle ilgili medikal sitelerinde ortaya çıkmaktadır. Pasif cinsel taciz vakalarında ise fail doğrudan belirli bir kişiye ya da kişilere yönelik olarak mesaj göndermez. Failin taciz mesajları potansiyel alıcılar içindir. Örneğin; fail cinsel çağrışımlı takma isimler kullanır, herhangi bir internet sitesinde yer alan üyelik profiline, kişisel bilgiler bölümüne ya da kişisel internet sitesine cinsel ilişki davetleri ya da seks mesajları yazar (Barak, 2005).

Fail ayrıca, kurbanına cinsel içerikli resimler göndererek kurbanını taciz edebilir. Cinsel tacizci kurbanına elektronik iletişim araçlarını kullanarak doğrudan erotik ya da pornografik resimler veya videolar gönderebilir, sanal ortamda bu resim ve videoları paylaşabilir (Barak, 2005; Citron, 2009). Ayrıca, pornografik içerikli internet sitelerindeki resim ve videolar da cinsel taciz olarak kabul edilmektedir. Bu siteleri ziyaret edenler genellikle bilinçli olarak sitelere giriş yapmaktadırlar. Ancak içeriği bilinmeyen, kullanıcılara içeriği ile ilgili ipucu verilmeyen, linkler ya da pop-up pencereler yoluyla istem dışı açılabilen pornografik içerikli sitelerde yer alan resim ve videolar cinsel taciz kapsamında değerlendirilir. Resim ya da video gönderme veya paylaşma yoluyla gerçekleştirilen cinsel taciz kurbanları doğrudan gerçekleştirilen cinsel tacize göre daha az olumsuz etkilemektedir (Barak, 2005).

İstenmeyen cinsel ilişki davetleri genellikle faille kurban arasında anlık iletiler ya da sohbet odaları gibi sanal ortamlarda gerçekleştirilen birebir konuşmalar esnasında ortaya çıkmaktadır (Barak, 2005). Cinsel tacizciler çoğu zaman kurbanlarını, özellikle kadınları, yalnızca birer seks objesi olarak görmektedirler (Citron, 2009). Fail kurbanı ile iletişim bağı kurduktan sonra kurbanına cinsel yaşamı, cinsel organları veya cinsellikle alakalı durumlar (örneğin, regl dönemi) ile ilgili sorular sorar, cinsellikle ilgili çeşitli sesler, görüntüler göndermek için uğraşır, cinsel ilişki davetinde bulunur. Bu tür vakalarda genellikle failin amacı kurbanı ile gerçek yaşamda cinsel birliktelik yaşamak değildir. Bununla birlikte, kurban tarafından istenilmeden ve davetsiz bir şekilde gerçekleştirildiği için taciz olarak değerlendirilir. Aynı şekilde, cinsel amaçlarla kurulmuş sohbet odalarına, forumlara bilinçli olarak girmek ve buralarda arkadaş aramak, cinsellikle ilgili mesajlar göndermek ve hatta seks ilanları bırakmak taciz olarak nitelendirilemez. Ancak herkese açık forumlarda veya sohbet odalarında, birebir iletişim esnasında cinsel ilişki teklifinde

bulunmak, cinsel içerikli öğeler göndermek tacizdir (Barak, 2005).

Cinsel ilişkiye zorlama cinsiyete dayalı taciz ve cinsel ilişki teklifinden farklıdır. Cinsel zorlama, çevrimiçi olarak kurbanla çeşitli yollarla baskı uygulayarak kurbanla cinsel birliktelik kurmaktır (Barak, 2005). Tacizci kurbanını elektronik iletişim araçlarını kullanarak fiziksel yaralanmayla veya seksüel bağlantı kurmayla, kişinin kendisine, ailesine veya elektronik ortamda haberleştiği herhangi birine, kendisinin ya da ailesinin ve iletişim kurduğu kişilerin mülkiyetine zarar vermekle tehdit eder (Citron 2009; Smith, 2008). Fiziksel olarak gerçekleşmesi mümkün olmasa bile kurbanın kendisine, ailesi ya da arkadaşlarına yönelik olarak yapılan tehditler, sohbet odaları veya forumlarda fail tarafından takip, kurbanı psikolojik olarak olumsuz yönde etkiler, paniğe kapılmasına yol açar, hatta anksiyeteye neden olabilir (Barak, 2005; Citron, 2009).

Sanal ortamda gerçekleştirilen bir başka taciz biçimi ise “ırksal taciz”dir. Irksal taciz, herhangi bir kişiyi ırkı, ten rengi, ana dili, ulusal orijini, dini inançları, kültürel farklılığı gibi faktörlerden dolayı aşağılamaya, rahatsız etmeye ya da o kişinin toplum içindeki saygınlığını azaltmaya yönelik olarak gerçekleştirilen, genellikle karşılık görmeyen davranışlardır (Yeşildal, 2005). Çevrimdışı dünyada oldukça yaygın bir şekilde görülen ırksal taciz, internet, e-posta, cep telefonu, sohbet ve forum siteleri vasıtasıyla sanal ortama taşınmış ve giderek yaygınlaşmıştır. Irkçılık kapsamında değerlendirilebilecek vakaların yaklaşık %15’i internet üzerinden gerçekleştirilmektedir (National Consultative Committee on Racism and Interculturalism, 2007).

Irksal tacizler genellikle e-posta yoluyla gerçekleştirilmektedir (Dichter ve Burkhardt, 2001). Irksal ya da cinsel yönden uygunsuz veya saldırgan içerikli e-posta ve internet iletişimi giderek yaygınlaşmaktadır (Schreiber, 2000). Gönderilen e-postaların içeriği ırkçı şakalar, aşağılamalar, bir kişinin dini inançlarına, milliyetine, etnik kökenine yönelik olarak saldırganca yazılar, bir kişinin ırkına ya da etnik kökenine yönelik hakaretler veya ırksal ayrımcılık olabilir (Dichter ve Burkhardt, 2001; Schreiber, 2000). Irksal taciz ayrıca, çeşitli ırkçı internet siteleri ve sohbet odalarına kullanıcılar veya internet sitesi yöneticileri tarafından yazılan etnik ayrımcılığa yönelik yazılar, kişi ya da kişileri ırkı, dini inançları veyahut ana dilinden

dolaylı aşağılayıcı nitelikli mesaj ve yorumlar vasıtasıyla da gerçekleştirilmektedir (National Consultative Committee on Racism and Interculturalism, 2007).

Sanal taciz bir kişiyi hedef alabileceği gibi zaman zaman birden çok kişiye ya da bir gruba veya bir oluşuma (organizasyona) karşı da gerçekleştirilebilir (Furnell, 2001). Sanal taciz, kurbanların büyük üzüntü duymalarına, duygusal ve psikolojik yönden sıkıntıya girmelerine, kendilerini aşağılanmış hissetmelerine ve rahatsız olmalarına, endişelenmelerine ve korkuya kapılmalarına neden olan, kurbanların itibarlarını, bütünlüklerini, kişiliklerini derinden zedeleyen, hatta kurbanlarının bazılarında “travma sonrası stres bozukluğu” ve depresif belirtilerin görülmesine neden olabilen büyük bir psikososyal tehlikedir (Başaran, 2010; European Tread Union Committee for Education, 2009; Smith, 2008; Wolak ve diğerleri, 2006; Ybarra, Alexander ve Mitchell, 2005). Özellikle cinsiyet farklılıklarına odaklanılan ve oldukça kritik bir dönem olan ergenlik çağındaki gençlerde depresif belirtiler açığa çıkabilmektedir.(Ybarra, Alexander ve Mitchell, 2005). Sanal tacize uğrayanların %34’ünde yaşanan sanal taciz olayının etkisinden kurtulmama, ürkme, irrite olma, gergin veya sinirli olma, daha önce ilgi duyduğu şeylere karşı ilgisini kaybetme gibi birtakım rahatsızlıklar ortaya çıkmaktadır. Ayrıca, tacize uğrayanların %64’ünde de en az bir stres bozukluğu belirtisi ortaya çıktığı belirlenmiştir (Wolak ve diğerleri, 2006). Özellikle çocuklar ve gençlere karşı gerçekleştirilen sanal taciz onlara duygusal yönden çok büyük zararlar vermektedir (Smith, 2008). Sanal tacize uğrayan gençlerin yaklaşık %30’u sanal taciz neticesinde rahatsızlık duyduklarını, %24’ü korkuya kapıldıklarını, %22’si ise büyük bir utanç hissettiklerini belirtmişlerdir (Wolak ve diğerleri, 2006). Sanal taciz ile yüz yüze tacizin gençler üzerinde yol açtığı psikososyal problemler birbirleri ile paralellik göstermektedir (Ybarra ve diğerleri, 2007). Gençlerin gerçekleştirdiği intihar vakalarının en önemli nedenlerinden birinin “taciz” gibi travmatik olaylar yaşamaları neticesinde ortaya çıkan duygusal sıkıntılar olduğu düşünülürse, durumun vahameti daha iyi anlaşılmış olur (Smith, 2008).

Sanal tacizcinin motivasyon kaynağı diğer insanlarla duygusal ilişkileri, okulda, işyerinde veya herhangi bir sosyal ortamda diğer kişilerle yaşadığı çıkar çatışmaları, kişisel olarak herhangi birine antipati duyması, cinsel yönelimi, beden algısı ve önyargıları gibi etkenlerdir (European Tread Union Committee for Education, 2009).

Sanal tacizcinin hedefindeki kişi eski eşi, eski sevgilisi, akrabası, okul ya da işyeri arkadaşı, rekabet içinde olduğu bir kırı, tanıdığı biri veya tanımadığı, e-posta adresini ya da telefon numarasını rastgele öğrendiği herhangi biri olabilir (Başaran, 2010; Wolak ve Diğerleri, 2006).

Sanal taciz vakalarında sanal takipçilik vakalarında olduğu gibi fail kurbanını tehdit edebilir. Bununla birlikte, sanal tacizdeki tehditler yapılabilir ve gerçekçi olmaması gibi özellikleriyle sanal takipçilikteki tehditlerden ayırt edilir (Smith, 2008).

Hemen herkesin sanal ortamda maruz kalabileceği sanal taciz daha çok gençler arasında yaygındır (Youes, 2007). Dijital dünyada kişilerin bilgilerine erişebilmenin ve gizliliklerini ihlal edebilmenin kolaylığı, internet ve cep telefonu gibi elektronik iletişim araçlarının anonim iletişim kurmayı kolaylaştırması ve doğrudan fiziksel bir yaralanmaya neden olmaması, tacizci ile kurbanın fiziksel olarak bir arada bulunmaması, insanların elektronik iletişim araçları üzerinden yapılan tacize karşı kendilerini korumaların zor olması gibi nedenlerden dolayı son yıllarda sanal taciz olayları giderek yaygınlaşmaktadır (Goodman ve Brenner, 2002; Jameson, 2008; Richard ve Bellmont, 2009). Bununla birlikte, gençlerin okulu terk etme, okuldan kaçma, silah taşıma, alıkoyma veya süspanse etme gibi çevrimdışı davranışları daha fazla sergiledikleri belirtilmektedir (Ybarra ve diğerleri, 2007). Ancak bu durumda sanal ortamın anonim olma özelliği ile sanal taciz kurbanlarının sanal tacize uğradıklarını ebeveynlerine ve yetkililere bildirmemelerinin, failin kimliğinin bilinmemesinin etkili olduğu düşünülebilir.

Sanal tacizci çoğu durumda kimliğini gizlediğinden sanal taciz kurbanı, saldırıların kimden geldiğini bilemez (Shariff ve Hoff, 2007; Subrahmanyam ve Greenfeld, 2008). Sanal tacize uğrayan gençlerin ancak %31'i kendilerini taciz eden kişilerin arkadaşları ya da diğer çocuklar olduklarını bildiklerini belirtmişlerdir (Wolak ve diğerleri, 2006). Sanal tacizcinin kim olduğunu bilmemesi, kendisini kimin rahatsız ettiğini kestirememesi sanal taciz kurbanının korkuya kapılmasında ve güvensizliğe düşmesindeki en büyük etkenlerdendir. Sanal tacizci etrafındaki insanlardan biri veya daha önce karşılaşmadığı herhangi biri olabilir (Shariff ve Hoff, 2007). Genellikle sanal tacizcinin kimliğini deşifre etmeden, hedef aldığı kişiye saldırdığı görülmektedir. Kimliğinin bilinmemesi sanal tacizcinin kendisini güvende

hissetmesine ve daha rahat bir şekilde kurbanlarını taciz etmesine neden olabilir.

Sanal tacizin elektronik iletişim araçlarının olduğu her yerde gerçekleşme ihtimali vardır. Fail kurbanın en kendisini en güvende hissettiği yerlerde, mesela evinde dahi elektronik iletişim araçlarını kullanarak kurbanına ulaşabilir. Taciz kurbanının evinin duvarları kurbanı sanal zorbalığa karşı koruyamaz (Juvonen ve Gross, 2008). Nitekim sanal taciz kurbanlarının %85'i bu vakaların kendileri evlerindeyken gerçekleştiğini belirtmişlerdir (Wolak ve diğerleri, 2006).

Sanal tacizin önemli unsurlarından birisi; tacizcinin taciz etmeyi bıraktığını söyledikten sonra da genelde tacizi meydana getiren unsurlardan tamamının ısrarla devam etmesi değil, "e-posta yoluyla hakaret etmek" gibi suç teşkil eden davranışlardan birinin ya da bir kaçının tekrar etmesidir. Çevrimiçi taciz tarafından oluşturulan zarar verme, incitme davranışının doğası muhtelifdir ve engel olma, hor görme/alınma ve kişiliğe hakaret içerir. Çevrimiçi tacizde ilk önce, hedefteki kişinin zaman ve enerji gibi kaynakları boşa harcanır, ikinci adımda ise hedefteki kişinin imajı ve itibarına karşı saldırıya geçilir (Herring, 2002).

2.5.4.3.1. Sanal Tacizin Nedenleri

Sanal taciz vakaları birçok nedene bağlı olarak ortaya çıkabilmektedir. European Tread Union Committee for Education'ın 2009 yılında yaptığı bir araştırmanın verilerine göre sanal tacizin en önemli nedeni cinsiyet farklılığıdır. Araştırmaya katılanların % 41'i sanal taciz vakalarının cinsiyet farklılıklarında kaynaklandığını ifade etmişlerdir (European Tread Union Committee for Education, 2009). Diğer şiddet vakalarında olduğu gibi taciz vakalarında da kurbanların çoğunluğu kadınlardan oluşmaktadır (Hackett, 2000). Sanal taciz vakalarının nedenleri arasında ikinci sırayı cinsel yönelim, üçüncü sırayı bedensel engeller, dördüncü sırayı ise yaş almıştır. Etnik köken ve inanç farklılıkları ise onları takip etmektedir (European Tread Union Committee for Education, 2009).

2.5.4.3.2. Sanal Tacizin Yaygınlığı

Son yıllarda interneti ve diğer elektronik iletişim araçlarını başka insanları tehdit etmek ya da korkutmak, başka biri hakkında dedikodu çıkarıp yaymak amacıyla kullanan insanların sayısı giderek artmaktadır (Wolak ve diğerleri, 2006). Wolak ve diğerleri (2006) tarafından 2005 yılında uygulanan “Gençlerin İnternet Güvenliği Ölçeği” (YSS-2)’nin sonuçları oldukça çarpıcıdır. Araştırma sonuçlarına göre genç internet kullanıcılarının %9’u geçmiş yıllarda sanal tacize uğradığını ifade etmiştir. Yine gençlerin %6’sı birisinin kendilerine musallat olduğunu ve taciz ettiğini, %3’ü birisinin kendileri hakkında başkalarına e-posta gönderdiğini belirtmişlerdir. Ayrıca, gençlerin %3’ü sanal tacizin kendilerinde birtakım duygusal problemlere yol açtığını, sanal taciz sonucunda korktuklarını ya da gerildiklerini söylemişlerdir (Wolak ve diğerleri, 2006).

2.5.4.3.3. Sanal Tacizcilerin ve Kurbanlarının Özellikleri

Sanal taciz vakalarını gerçekleştirenlerin büyük çoğunluğu erkeklerdir (Wolak ve diğerleri, 2006). Kadınların sanal taciz faili olma olasılığı erkeklerin sanal taciz faili olma olasılığından daha düşüktür (Ybarra ve Mitchell, 2007). Sanal tacize uğrayan gençlerin %50’si kendilerini taciz eden kişilerin erkek, %28’i ise tacizcilerinin kadın olduğunu belirtmişlerdir. Tacizcilerin %44’ü taciz ettikleri kişileri çevrimdışı dünyada tanımaktadırlar. Tacizciler genellikle taciz ettikleri kişilerle aynı yaş grubunda yer almaktadır. Sanal tacize uğrayanların çoğunluğu 14–17 yaşlar arasındaki gençlerdir (Wolak ve diğerleri, 2006). Bununla birlikte, internetin çok geniş bir kitle tarafından kullanılıyor olması, sanal ortamda kişilerin çoğu zaman gerçek kimliklerini gizleyerek yer alıyor olmaları, faillerin interneti kullandıkları adresleri çarpıtıp gerçekte oldukları adresi değil de başka bir adresi kullanıyorlarmış gibi gösterebilmeleri, bir gece içerisinde bile kullanıldıkları internet sitelerini taşıyabilmeleri ya da kapatabilmeleri gibi nedenlerden dolayı faillerin kimliği net olarak bilinmemekte, kolay bir şekilde tespit edilememektedir (Franks, 2009; Kaplan ve Moss, 2003). Fail kurbanın iş veya okul arkadaşı, etrafındakilerden biri veyahut tanımadığı herhangi biri olabilir (Franks, 2009).

2.5.4.4. İfadeleri Aşağılama

Sanal zorbalığın son kategorisi olan ifadeleri aşağılama, kişilere karşı kelimeler ve şekillerle saygısızca ve incitici bir biçimde davranma, kişileri küçük düşürme şeklindedir. Davranışın doğrudan incitme amacıyla bir hedefi olmamakla birlikte çoğunlukla incinme dolaylı olarak ya da yayılarak meydana gelir. Genelde ekonomik durumu iyi, toplumda statü sahibi, refah durumu yüksek kişiler bu tür sanal zorbalığa maruz kalmaktadırlar (Herring, 2002).

2.5.5. Sanal Zorbalık, Bilgisayar ve İnternet İlişkisi

Bilgisayar ve internet; kullanıcılarının kolaylıkla istedikleri bilgiye ulaşmalarını, birbirleriyle iletişim kurmalarını sağlayan elektronik iletişim araçlarıdır. İnternet çeşitli konu ve alanlarla ilgili bilgilerin paylaşımını, kişilerarası iletişimin sağlanmasını, farklı kültürlere mensup kişilerin birbirlerini tanımasını ve birbirlerinin kültürlerini öğrenmesini, kültürlerin tanıtımını, sanatsal ve sportif faaliyetlerin yaygınlaştırılmasını amaçlayan uluslararası bilgisayar iletişim ağıdır. Uluslararası bu ağ, en genel anlamıyla bizi bilgiye ulaştırır, sahip olduğumuz bilgileri paylaşımımızı sağlar. Küreselleşen dünyada, bilim, teknoloji, siyaset, spor ve sanat alanları başta olmak üzere çeşitli alanlarda meydana gelen tüm gelişmeleri anında izleyebilmemize, dünya'nın bir çok yerindeki insanlarla haberleşebilmemize imkan tanır (Bal, 2004).

Toplumsal bir varlık olan insan çeşitli fizyolojik ihtiyaçlarının giderilmesi ve sevmesevilme, kabul ve takdir görme, bir gruba ait olma gibi duygusal ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için diğer insanlarla birlikte yaşamaya mecburdur. Gerçek hayatta realiteler, kurallar vardır. Ancak sanal alemde kişi bu realitelere bağlı kalmak zorunda değildir. Kişi sanal alemde normlardan, çeşitli toplumsal baskılardan veya sosyal kabul için bastırıldığı olumsuz duygu ve düşüncelerinden uzaktır. Çünkü, internet ortamında ve bilgisayar başındayken kendi kimliğini kullanmak zorunda değildir. İnternet kullanıcıları genelde internet ortamında takma isimlerle yer almaktadırlar. Asıl kimlikleri, kişisel bilgileri kullanıcının kendisinde saklıdır. Dolayısıyla, internet kullanıcıları toplumsal

baskılardan uzak olduğu için bastırıldığı duygu, düşünce ve davranışları internet ortamında çekinmeden ortaya koyabilmektedir (Herring, 2002).

Bu sebeple günümüzde internet, bir bilgi kaynağı ve iletişim aracı olmanın ötesine geçmiş, bazıları için “bağımlılığa” dönüşmüş durumdadır. Çoğu kişi, çevrimdışı dünyada gerçekleştiremediği arzularını, gideremediği bir takım ihtiyaçlarını ve bağıllığı çevrimiçi dünyada yaşamaktadır. İnternet bağımlılığı; genel olarak kişinin bir türlü internet kullanma isteğinin önüne geçememesi, sosyal yaşantısını, iş ve aile hayatını olumsuz yönde etkilemesine rağmen zamanının çoğunu internet başında geçirmesi, internet kullanmaktan uzaklaştığı zaman yoksunluk belirtilerinin ortaya çıkmasıdır. Bağımlılığı meydana getiren unsur; hızlı bir şekilde istenilen bilgiye ulaşmayı, belki çevrimdışı dünyada mümkün olamayacak kadar çok ve birbirinden farklı insanla tanışmayı, hemen her türlü isteği ve ihtiyacı sanal da olsa gidermeyi sağlayan bilgisayar, internet ve sanal dünyanın karşı konulmaz cazibesidir (Yıldız ve Bölükbaş, 2003).

İnternet’in etkilerinden bir diğeri ise suç ve dünyası üstündeki etkisidir. Teknolojinin gelişmesiyle ortaya çıkan yeni suçlar ve suç tanımlamaları eski örgütlenmelerin sorgulanmasını sağlamıştır. Sanal ortamda suç işleme konusu gündemde değilken, insanların kafasında genel bir suçlu profili vardı: Fiziksel şiddet uygulayan, hırsızlık yapan, insanları yaralayan gibi. Çevrimdışı dünyada suç kabul edilen davranışları gerçekleştiren kişiler gerçekleştirdiği davranışın sonuçlarını, karşısındaki kişiye verdiği zararı veya acıyı ve bu acının boyutlarına bizzat görmektedir. “Bu durum, önemsizmiş görölse de, fiziksel olarak bir arada bulunduğu için hem cesaret isteyen ve hem de bir yanıla suça niyetli insanları karşılarındaki insanların durumlarını ve acılarını gördükleri için vicdan muhasebesi yapmaya zorlayarak suçtan alıkoyabilmektedir.” İnternet ortamında ise fail suç işlediği kişiyle yüz yüze olmadığı, fiziksel olarak bir arada bulunmadığı için daha rahat hareket edebilmekte, mağdur olan kişinin yaşadığı fiziksel ve psikolojik zarara şahit olmadığı için daha az suçluluk duymaktadır (Yalçın, 2003).

Bir diğeri önemli nokta ise bilgisayarda ya da internette çevrimiçi oynanan cinsellikle ilgili unsurlar, şiddet ve saldırganlık içeren bilgisayar oyunlarıdır. Kişiler bastırdıkları cinsellikle ilgili olumsuz tutum ve davranışları, şiddet davranışlarını ve saldırganlık içgüdüleri bu

oyunlar vasıtasıyla açığa çıkarmaktadır. Bilgisayar oyunları bir tür simülatör görevi görmekte, kişinin gerçek yaşamda ortaya koyamadığı bu davranışları sanal ortamda ortaya koyma imkanı sunmaktadır. Çoğu insan için sıra dışı bir davranış biçim olan şiddet davranışını normalleştirmektedir (Yıldız ve Bölükbaş, 2003).

Bilgisayar ve internet erişimi özellikle alt gelir düzeyindeki aileler için pahalı bir hizmettir. Ancak sayıları son yıllarda giderek artan internet kafeler bilgisayar ve internet erişimini oldukça düşük bir miktar para karşılığında insanlara sunmaktadır. Bununla birlikte, internet kafeler birer ticari işletmedir ve sundukları hizmetleri müşterilerinin beklentilerine göre düzenlemektedirler. Dolayısıyla, müşteri kaybetme kaygısıyla internet kafe işletmecileri kullanıcıların, özellikle ebeveyn denetiminden uzakta daha özgür bir şekilde internete erişim sağlamak isteyen çocuk ve gençlerin zararlı içeriklere sahip sitelere girmelerine veya yasadışı faaliyetlerde bulunmalarına göz yummaktadır. Bilinçsizce kullanımlar beraberinde bazı olumsuzluklar da getirmektedir (Bal, 2004).

Bilgisayar, internet ve internet kafeler sağladıkları çeşitli imkanların yanında çocuklar, gençler hatta yetişkin kullanıcılar için pornografik içerikli yayınlar, düşmanlık, öfke ve şiddet içeren yasadışı yayınlar, kişiye özel bilgilerin kötü niyetli kişilerce paylaşılabileceği sohbet ortamları, kişilik haklarını zedeleyecek davranışlara maruz kalınabilecek, kötü niyetli kişilerce temas ve istismar gibi fiziksel, zihinsel ve ruhsal bir tehdit unsurlarını bünyesinde bulundurmaktadır (Canbek ve Sağiroğlu, 2007).

Ülkemizde bilgisayar ve internetin amacı dışında kullanımına karşı yeterli düzeyde duyarlılık geliştirilememiştir. Ebeveynlerin bilgisayar teknolojilerine yeterince ilgi duymamaları, ilgili birimlerin ise bilgisayar ve internet gibi elektronik iletişim araçları yoluyla gerçekleştirilen tehdit ve tehlikelere karşı çocuklarımızı ve gençlerimizi korumak için yeteri kadar önlem almamaları bilinen bir durumdur. Yurt dışında çocuk ve gençlerin bilgisayar ve internet güvenliği ile ilgili birçok araştırma ve çalışma, organizasyon bulunmasına rağmen ülkemizde bu konu üzerine yeterince araştırma, çalışma, bilgilendirme faaliyeti yapılmamaktadır. Bu da var olan tehlikenin boyutlarının net bir şekilde görülmesine engel teşkil etmekte, konuyla ilgili yeterince önlem alınmamaktadır. Yine de bu konu üzerinde hassasiyetle

durularak, gereken önlemlerin; başta devlet kurumları, okullar ve ebeveynler tarafından alınması, çocuk ve gençlerin kendilerini sanal ortamda bekleyen tehdit ve tehlikelerle ilgili bilgilendirilmesi gereklidir (Canbek ve Sağıroğlu, 2007).

2.5.6. İlgili Araştırmalar

2.5.6.1. Yurtdışında Yapılan Araştırmalar

İ-Safe (2004) tarafından öğrencilerin sanal zorbalığa uğrama durumlarını belirlemek amacıyla 1566 öğrenci ile gerçekleştirilen araştırmanın sonuçlarına göre öğrencilerin %58'i sanal zorbalığa uğradıklarını ebeveynlerine veya diğer kişilere bildirmemektedir (İ-Safe, 2004). Öğrencilerin sanal zorbalığa uğradıklarını ebeveynlerine bildirmemelerinin sebebi tacize uğradıklarını öğrendiklerinde ebeveynlerinin kendileri için son derece önemli iletişim ve sosyal paylaşım araçları olan başta internet ve cep telefonu olmak üzere elektronik iletişim araçlarını kullanmalarını yasaklayacaklarını düşünmeleridir (Juvonen ve Gross, 2008; Belsey, 2008).

Sanal zorbalıkla ilgili Hinduja ve Patchin'in ABD'de, 12-18 yaşlar arasındaki 4000 öğrenciyle okullarda gerçekleştirdikleri araştırmanın sonucunda öğrencilerin %20,4'ü hayatı boyunca bir kez sanal zorbalığa uğradığını, %19,7 'si sanal zorbalıkta bulunduğunu paylaşmıştır. Ayrıca, araştırmanın yapıldığı son 30 gün içerisinde öğrencilerin %8,6'sı diğer kişilere karşı sanal zorbalık yaptığını, %8,2'si başka birini küçük düşürmek yada incitmek niyetiyle çevrimiçi yorumlar gönderdiğini, %6,3'ü birisi hakkında dedikodu üretip metin mesajları ya da e-posta kullanarak bunu yaydığını, %5'i cep telefonundan kısa mesaj yoluyla diğer kişileri tehdit ettiğini, yine, öğrencilerin %5'i çevrimiçi olarak diğer kişileri tehdit ettiğini, %3,3'ü insanları incitmek ya da küçük düşürmek amacıyla çevrimiçi resimler, %2,7'si videolar gönderdiğini, %10,9'u bir ya da daha fazla şekilde 2 kez ya daha fazla defa sanal zorbalık yaptıklarını paylaşmışlardır. Öğrencilerin % 20,4'ü ise hayatları boyunca en az bir kere internet sitelerine kendileri hakkında olumsuz yazı ve yorumlar yazılması, fotoğraflarının izinsiz yayınlanması, kendisiyle sanal ortamda alay edilmesi, hoş olmayan e-postalar gönderilmesi gibi zorbalıklarla karşı karşıya kaldıklarını bildirmişlerdir. Cinsiyete dayalı olarak bakıldığında kızların sanal

zorbalığa uğrama oranlarının erkeklerden daha yüksek olduğu gözlenmektedir. Erkeklerin %16'sı, kızların ise %25,8'i hayatları boyunca en az bir kez, erkeklerin % 7,1'i kızların ise %8'i araştırmanın gerçekleştirildiği son 30 gün içerisinde sanal zorbalığa uğramış, erkeklerin %9,4'ü, kızların ise %7,6'sı sanal zorbalık yapmışlardır (Hinduja, Patchin, 2010).

Wolfe ve Chiodo (2008) da 9 ve 11. sınıf öğrencilerine yönelik olarak gerçekleştirdikleri araştırmalarında benzer sonuçlar elde etmişlerdir. Erkek öğrencilerin % 12'si, kız öğrencilerin ise %14 internet ya da e-posta, sosyal paylaşım siteleri gibi elektronik iletişim araçları yoluyla zorbalığa uğradıklarını ifade etmişlerdir (Wolfe ve Chiodo, 2008).

Smith, Mahdavi ve diğerleri'nin 2005 yılında İngiltere'de 11-16 yaşları arasındaki öğrencilerle araştırma sonuçlarına göre, öğrencilerin %22'si daha önce en az bir kez, % 6,6'sı son birkaç ay içerisinde birden çok defa sanal zorbalığa uğradığını bildirmişlerdir. Cep telefonu, metin mesajları, e-posta, sohbet odaları gibi sanal ortamlar öğrencilerin en çok zorbalığa uğradıkları ortamlardır. Sanal zorbalığa uğrayan öğrencilerin %46'sı resim ya da video yoluyla, %37'si cep telefonuyla, % 29'u metin mesajları vasıtasıyla, %12'si ise sohbet odalarında zorbalığa uğramıştır (Smith, Mahdavi ve diğerleri, 2006).

Kanada'da Beran ve Li (2007) tarafından 12-17 yaşındaki öğrencilerle gerçekleştirilen araştırma sonucunda öğrencilerin %58'inin daha önce sanal zorbalık deneyimi yaşadığı belirlenmiştir. Araştırmaya katılan Kanada'lı öğrencilerin yaklaşık %23,25'i birden çok defa sanal zorbalığa uğradığını, %37'si sanal zorbalık ile birlikte klasik zorbalığa uğradığını, % 26 sanal zorbalık yaptığını belirtmiştir (Beran ve Li, 2007).

Almanya'da Riebel ve diğerleri tarafından (2009) 6-19 yaşları arasındaki çocuk ve gençlerle gerçekleştirdiği araştırmanın sonuçlarına göre hayatları boyunca bir ya da daha fazla defa elektronik iletişim araçları yoluyla taciz, deşifre edilme, ya da dışlanma gibi sanal zorbalık davranışlarına uğrayan öğrencilerin oranı % 14,1'dir. Çocuk ve gençlerin %5,4'ü ise haftada bir ya da daha fazla kez sanal zorbalığa uğradığını belirtmiştir (Riebel ve diğerleri, 2009).

Microsoft (2009) tarafından Avrupa'daki gençlerin sanal ortamlardaki tutum ve alışkanlıklarını belirlemeye yönelik olarak gerçekleştirilen araştırmanın sonuçları da oldukça çarpıcıdır. Araştırma sonuçlarına göre Avrupalı gençlerin %29'u sanal zorbalığa uğramıştır. Gençlerin %69'u sanal ortamlarda kendilerini bekleyen tehlikenin farkında olduğunu ve bu tehlikelerden nasıl korunacaklarını bildiklerini bildirdikleri halde sanal zorbalığa uğrama sayıları her geçen gün daha da artmaktadır. Özellikle İskandinav ülkelerindeki gençler sanal zorbalıktan muzdariptirler. Araştırmaya katılan Norveçli gençlerden %50'si, Danimarkalı gençlerden %45'i daha önce sanal zorbalığa uğradıklarını bildirmişlerdir. Aynı zamanda Danimarkalı gençlerin %18'i sıkça sanal zorbalığa uğradıklarını ifade etmişlerdir. Bununla birlikte, İtalyan gençlerin %90'ı, İspanyol ve Portekizli gençlerin %87'si bu güne kadar sanal zorbalığa uğramadıklarını bildirmişlerdir (Microsoft, 2009).

2.5.6.2. Türkiye'de Yapılan Araştırmalar

Koç (2006) tarafından lise öğrencilerinin zorbalık davranışlarının yordanması amacıyla 1063 öğrenciyle gerçekleştirilen araştırma sonuçları lise öğrencilerin zorbalık davranışları ile ilgili önemli bulgular sunmaktadır. araştırma sonuçlarına göre; zorbalık olaylarının %72'si okul içinde, %28'i ise okul dışında gerçekleşmektedir. Zorbalık davranışı cinsiyet değişkenine göre incelendiğinde erkek öğrencilerin kız öğrencilere oranla daha fazla zorbalık yaptıkları ve zorbalığa uğradıkları tespit edilmiştir. Araştırma sonucu elden bulgular değerlendirildiğinde zorbalık davranışının, öfkeyi dışa vurma düzeyi, düşük yada aşırı yüksek özsaygı düzeyi, düşük akademik başarı gibi değişkenlerle ilişkili olduğu tespit edilmiştir (Koç, 2006).

Coşkun (2008) 298 öğrenciyle, ilköğretim ikinci kademe öğrencilerinin zorbalık ile problemlili internet kullanımı davranışları arasında ilişki olup olmadığını belirlemek amacıyla gerçekleştirdiği araştırmada da benzer sonuçlar elde edilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre erkek öğrenciler kız öğrencilere oranla daha fazla zorbalık davranışı sergilemektedir. Araştırma sonuçlarına göre öğrencilerin internette uzun süre zaman geçirmeleri, internet yoluyla iletişim kurmayı, yüz yüze iletişim kurmaya tercih etme gibi problemlili internet kullanma davranışlarıyla okul zorbalığı arasında ilişki

olmadığı, internette daha fazla vakit geçirmek için günlük işleri ihmal etme, tekrar internete girene kadar kendini huysuz, karamsar, rahatsız ve huzursuz hissetme gibi problemli davranışları ile okul zorbalığının fiziksel boyutu arasında anlamlı bir ilişki bulunduğu tespit edilmiştir (Coşkun, 2008).

Kapçı (2004) tarafından 206 öğrenciyle gerçekleştirilen araştırma sonuçlarına göre öğrencilerin %40'ının bedensel, sözel, duygusal ve cinsel zorbalığa uğradığı, zorbalığın demografik değişkenlerden çok psikolojik değişkenlerle bağlantılı olduğu belirlenmiştir. Araştırma sonuçlarına göre en sık görülen zorbalık davranışları itme ve vurma gibi fiziksel davranışlarken, en seyrek görülen zorbalık türü cinsel zorbalıktır. Bulgular değerlendirildiğinde Depresyon belirtileri gösterme, yüksek kaygı, düşük benlik saygısı gibi değişkenlerle zorbalığa uğrama arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir (Kapçı, 2004).

Totan ve Yöndem (2007) tarafından ergenlerde anne-baba, akran ilişkilerinin cinsiyete dayalı olarak zorbalık davranışları üzerindeki etkisini incelemek amacıyla 595 lise öğrencisiyle gerçekleştirilen araştırma sonuçlarında ise sözel zorbalığın fiziksel ya da sosyal zorbalık türlerine oranla daha yaygınlık gösterdiği bulunmuştur. Öğrencilerin %41,37'sinin sözel, %28,74'ünün sosyal, %18,40'ının fiziksel ve %11,49'unun ise bu türler içine girmeyen başka davranışlarda bulunarak zorba olduğu belirlenmiştir. Bulgulara göre; "kötü isimler takma, alay etme"nin (% 9,2) en yaygın olarak kullanılan zorbalık türü olduğu tespit edilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre akran ilişkilerinde artışın zorba olma olasılığını artırdığı, kurban olma olasılığını ise azalttığını, anne babayla ilişkilerin artışı ise hem zorba hem de kurban olma olasılığını azaltmaktadır (Totan ve Yöndem, 2007).

Türkiye'de Topçu (2008) tarafından gerçekleştirilen araştırma sonuçları sanal zorbalıkla ilgili diğer ülkelerde yapılan araştırma sonuçları ile paralellik göstermektedir. Araştırma sonuçlarına göre araştırmaya katılanların %47,6'sı sanal zorbalık yaptığı belirlenmiştir. Kızların %40,1'i, erkeklerin ise %57,6'sı sanal zorbalık deneyimi yaşadıklarını bildirmişlerdir. Araştırmaya katılan gençlerin %14,6'sı forum sitelerini kullanarak bir kişiyi küçük düşürmeye yönelik olarak yazı yazdığını, %14'ü internet yoluyla birisinden habersiz kişisel bilgilerini elde ettiğini, %10'u bir kişiye tehdit edici, incitici, sıkıntı verici içerikli kısa mesaj gönderdiklerini

ifade etmişlerdir (Topçu, 2008).

Arıca ve diğerleri (2008) tarafından gerçekleştirilen araştırma sırasında da erkek öğrencilerin %13,4'ü, kız öğrencilerin %10,4'ü sanal zorbalığa uğradıklarını bildirmişlerdir. Araştırma sonuçlarına göre; öğrencilerin %35,7'sinin sanal zorbalık davranışı yaptığı, erkek öğrencilerin %9'unun, kız öğrencilerin %16,7'sinin sanal zorbalık yaptığı, erkek öğrencilerin %3,3'ünün, kız öğrencilerin ise %2,6'sının sanal zorbalığa uğradığı belirlenmiştir. Araştırma sonucunda öğrencilerin en çok karşı karşıya kaldıkları sanal zorbalık davranışının elektronik iletişim araçları yoluyla hakarete uğramak olduğu (%20,2) tespit edilmiştir. Hakarete uğramayı sırasıyla tehdit edilme (%18,6), izinsiz olarak fotoğraflarının yayınlanması ve paylaşımı (%15,5), kendileri hakkında dedikodu üretilmesi ve yayılması (14,7) ve sataşma (%13,2) izlemektedir (Arıca ve diğerleri, 2008).

Dilmaç (2009) tarafından 2007 yılında 18-22 yaşları arasındaki üniversite öğrencileriyle gerçekleştirilen araştırma sonuçlarına göre; öğrencilerin %55,3'ü hayatları boyunca ez bir kez sanal zorbalık kurbanı olduklarını, %22,5'i hayatları boyunca en az bir kez sanal zorbalığın kendilerine çekici geldiğini, %41,7'si daha önce hiç sanal zorbalığa uğramadığını bildirmiştir.

2.6. Empati Kavramı

2.6.1. Empati'nin Tanımı ve Tarihçesi

Empati psikolojinin vazgeçilmez konumdaki kavramlarından biridir (Dökmen, 1987). Özellikle psikoterapide kullanılan temel kavramlardan biridir (Tarhan, 2010). Son yıllarda empati kavramıyla hayatın hemen her alanında karşılaşmakta, konuyla ilgili yapılan araştırmaların sayısı her geçen yıl daha da artmakta, empati kavramı sıkça tartışılmaktadır (Dinçyürek, 2004; Rehber, 2007). Bugüne kadar psikiyatride ve başta klinik ve sosyal psikoloji olmak üzere psikolojinin çeşitli dallarında empati ile ilgili bir çok araştırma yapıp konuyla ilgili büyük bir bilgi birikimi ortaya çıkmasına rağmen yine de empati konusunda üzerinde uzlaşamayan ve yeterince aydınlanmamış noktalar bulunmaktadır (Dökmen, 2003).

Empati kavramını tanımlamak zordur (Barnes ve Thagard, 1997). Empati kavramı tarihsel süreç içerisinde farklı şekillerde tanımlanmış, bugün kullandığımız empati tanımına zaman içinde gerçekleşen pek çok değişiklik sonucunda ulaşılmıştır. Günümüzde kullanılan empati (eşduyum) teriminin iki atası vardır. Bunlardan birincisi Almancadaki “Einfühlung” terimidir (Dökmen, 2003; Harrington, 2001). Empati ilk olarak 19. Yüzyılın sonunda Rudolph Lotz ve Wilhelm Wundt tarafından “içinde hissetmek” anlamındaki Almanca bir terim olan “Einfühlung” kullanılmaya başlandı. Daha sonra bu terim Theodore Lipps tarafından yeniden düzenlendi. Lipps’e göre “Einfühlung”, kişinin herhangi bir nesne ile hayali olarak bütünleştiği bir iç gözlem yöntemi idi. Lipps daha sonra bu kavramı kişilerarası ilişkilerde karşılıklı olarak birbirini anlama için de kullandı (Barnes ve Thagard, 1997). Einfühlung bir insanın kendisini karşısındaki bir nesneye yansıtması, kendisini onun içinde o nesneyi de kendi içinde hissetmesi, o nesneyle bütünleşmesi, bir olması ve o nesneyi anlaması, onunla birlikte onun gibi hissetmesi, ancak bunu yaparken kendi benliğinden de tamamen uzaklaşmaması olarak tanımlanabilir (Dökmen, 2003; Harrington, 2001). “Einfühlung” kavramı 1910 yılında Wundt’un öğrencilerinden biri olan Titchener tarafından İngilizceye “Empathy” olarak çevrilmiştir (Barnes ve Thagard, 1997).

Empati kavramının ikinci çıkış noktası Eski Yunancadaki “empathia” terimidir (Merriam-Webster Çevrimiçi; Broidy 2005, akt Rouhani, 2008). Yunanca “em” içine alma, “pathia” ise algılama manasına gelmektedir (Dökmen, 2003). Diğer bir ifadeyle empathia, “başkalarının dünyalarına girip onları anlamak”tır (Broidy, 2005, akt Rouhani, 2008).

Empati kavramı ilgili literatür incelendiğinde empati ile ilgili çeşitli tanımlara rastlanabilir (Ataşalar, 1996; Barnes ve Thagard, 1997; Dökmen, 2003; Erkmen, 2007; Jolliffe ve Farrington, 2004; Özbay ve Canpolat, 2003; Vignemont ve Singer, 2006; Yılmaz ve Akyel, 2008). Empati, iletişimde bulunan kişinin paylaştığı geçmiş ya da o anki deneyimlerini, duygu ve düşüncelerini tam olarak anlayıp, onu anladığını kendi duygu ve düşüncelerini katmadan objektif bir şekilde kişiye ifade etme eylemi ve bunu gerçekleştirebilme kapasitesidir (Brown, 1994, akt. Rouhani, 2008). Empati, başka bir insanın duygu ve yaşantıları ile bunların anlamlarını doğru olarak algılama ve geri iletimde bulunabilme olarak da tanımlanabilir (Ören ve

Gençdoğan, 1998). Bir başka ifadeyle empati; insanın, diğer insanların gerçekliğini yani; diğer insanların olayları nasıl algıladıklarını ve nasıl yorumladıklarını, bu gerçekliğe ilişkin kendi görüşlerinden vazgeçmeksizin anlama yetisidir (Yatkın, 2006) Aynı zamanda, empati, kişinin kendisini başka birinin yerine koyarak o kişinin duyguları ve düşüncelerinin yanı sıra tutumlarını ve yaşantısını da anlayabilmesidir (Altınbaş ve diğerleri, 2010). Empati kişinin kendisini duygu, düşünce ve davranış olarak karşısındaki kişinin yerine koyarak o kişinin bakış açısını görebilmesi, onun bakış açısına saygı duymakla birlikte kendi bakış açısıyla olaylara bakması ve ortak hareket etmesidir (Tarhan, 2010). Stein ve Book'a (2003) göre empati, insanların bazı duygu ve düşünceleri hangi nedenlere bağlı olarak, ne şekilde hissettiklerini anlama becerisidir (Stein ve Book, 2003). Empati'nin efektif bir durumun paylaşımı olduğunu savunan Vignemont ve Singer'e (2008) göre empati, kişinin kendi duygu ve düşüncelerinden uzaklaşmadan karşısındaki duygu ve düşüncelerini hissetmesi, düşündükleri ve hissettiklerinin kaynağının başkası olduğunu bilip, karşısındaki kişiyle izomorf olması durumudur (Vignemont ve Singer, 2006). Warner'e (2008) göre ise empati kişinin kendi duygularını ve karşısındaki kişinin duygularını bilmesinin ötesinde, karşısındaki kişinin özel yaşantılarını keşfedip bir nevi kişinin kendi duyguları ile karşısındaki kişinin duygularının portresini boyamasıdır (Warner, 2008). Aynı zamanda empati; karşıdaki kişi olumsuz bir durumda ise sempati, şefkat ve hassasiyet de içerebilen, başkasına odaklı duygusal bir tepkidir (Batson ve diğerleri, 1997).

Hayatı boyunca empati ile ilgili çalışmalarda bulunan Rogers'ın 70'li yıllarda ulaştığı empati anlayışı günümüzde konuyla ilgili çalışan çoğu araştırmacının üzerinde uzlaştığı bir tanıma dönüşmüştür (Dökmen, 2003). Söz konusu tanıma göre empati, bir kişinin kendisini karşısındaki kişinin yerine koyması, olaylara onun gözüyle bakması ve o kişinin duygu ve düşüncelerini doğru olarak anlaması ve bu durumu iletmesi sürecidir (Rogers, 1970 ve 1983, akt. Dökmen, 2003). Başka bir ifadeyle empati; bir kişinin karşısındaki kişinin kişisel dünyasına girip onun deneyimlerine katılabilme kapasitesidir. Empati kurulduğu vakit kişi dünyayı karşısındaki kişinin gördüğü gibi görmeye başlar (Rogers, 1976, akt. Akkoyun, 1982). Empati bir kimsenin özel algı dünyasına girmek ve o kişiyle birlikte var olmaktır (Rogers, 1983, çev. Akkoyun, 1983) "*Empati her şeyden önce yalnızlığını*

çözmektir. En azından bir an için olsun empatik anlayış gören kimse kendinin insan ırkını bir parçası olduğunu hissetmektedir (Rogers, 1983, çev. Akkoyun, 1983).

Kişilerin iç dünyalarındaki duygu, düşünce, istek ve hayallerine dokunmak, onları görebilmek, koklayabilmek mümkün değildir. Bunlar fiziksel dünyada varlık göstermezler. Ancak, kişi kendi duygu, düşünce, istek ve hayallerini içgözlem, diğer kişilerin duygu, düşünce, istek ve hayallerini ise empati yoluyla öğrenir (Kohut, 1959, akt. Welker, 2005). Empati bir bakıma iletişimde bulunulan kişinin iç dünyasının gözlemlenmesidir (Welker, 2005). İnsanların diğerleri tarafından teoride kolayca anlaşılabilir deneyimleri vardır. Buna karşılık insanların kendileri dışındaki kişilerin bilinçleri tam olarak anlamaları oldukça güçtür. Ancak kişi başka birinin öznelliğini dikkate alıp onu anlamaya çalışır, karşısındaki kişiyi kendi öznel dünyasına dahil ederse hem karşısındaki kişinin bilincini anlamış hem de kendi dünyasını genişletmiş olur (Hakansson, 2003)

Empati, kişinin karşısındaki kişinin duygu ve düşüncelerini önemsemesini ve bu duygu ve düşüncelere ilgili olmasını öngörür (Stein ve Book, 2003: 137) İletişimde bulunulan kişiyle empati kurulabilmesi için kişinin karşısındaki kişinin ortaya koyduğu duygusal faaliyeti iyi gözlemlemesi, dışarıdan gözlemledikleri ile karşısındaki kişinin iç dünyası ile ilgili gözlemlerini birleştirmesi gereklidir (Welker, 2005). Bu 5 aşamada gerçekleştirilir. Bu aşamalar şunlardır;

- 1) Diğer kişinin bilinçdışı gerçekleştirdiği zihinsel aktivitelerini fark etme,
- 2) Diğer kişinin kendisi hakkındaki gözlemlerini ve deneyimlerini dikkate alma,
- 3) Diğer kişinin farkında olmadığı, çeşitli yollarla yansıttığı zihinsel aktivitelerini kavrama, iç dünyası ile ilgili ipuçlarını yakalama,
- 4) Kişinin bilinçdışı zihinsel aktivitelerini temsil eden simgeleri sezme,
- 5) Kişinin altta yatan, derin duygularını ve düşüncelerini kavrama (Welker, 2005).

Dökmen (2003)'e göre üç tür iletişim vardır. Bunlar: çatışmalı iletişim, çatışmasız iletişim ve empatik iletişim'dir. Çatışmalı iletişimde bilgi aktarımı bulunmaz, yalnızlık vardır. Çatışmasız iletişimde bilgi aktarımı gerçekleştirilir ancak yalnız da

vardır. Empatik iletişimde ise bilgi aktarımı varken yalnızlık bulunmamaktadır (Dökmen, 2003).

2.6.2. Empati Kurmada Etkili Olan Dinamikler

Empati kurmada etkili olan çeşitli dinamikler vardır. Bunlar;

1) Çıkarsama kuramı: İnsanları anlayabilmek için kişilerin ortaya koydukları fiziksel ifadeleri yorumlayarak kişilerin iç dünyaları ile ilgili çıkarımlarda bulunulması gerektiğini savunan görüştür. Kişi elde ettiği çıkarımları daha sonra benzer durumlar için de kullanabilir (Ünal, 1972, ak. Ataşalar, 1996).

2) Rol oynama kuramı: Kişinin diğer kişileri anlamasının yolunun onların bakış açılarını anlamakla mümkün olacağını savunan görüş. Bunu yolu da rol oynama yöntemiyle kendisinin başkalarının yerine koyarak karşısındaki kişinin olaylara bakış açısını, olaylar karşısında verebileceği tepkileri tahmin etmeye çalışmaktır (Ünal, 1972, ak. Ataşalar, 1996).

3) Heyecan yayılması olarak empati: Sullivan'ın ortaya attığı bu görüşe göre çocuk ile kendisine bakan kişi arasında heyecansal bir bağ bulunmaktadır. Çocuk bu heyecansal bağ sayesinde kendisine bakan kişiyle karşılıklı bildirimde bulunmaktadır (Ünal, 1972, ak. Ataşalar, 1996).

2.6.3. Empati Bileşenleri

Bazı araştırmacılara göre empatinin duygu ve düşünce boyutu olmak üzere iki temel bileşeni vardır (Aristu ve diğerleri, 2008; Dökmen, 2003; G.Ladstein, 1983 akt. Barut 2004). Bununla birlikte, empatinin dört bileşeni bulunmaktadır. Bunlar; bilişsel, duygusal, bildirimsel ve algısal bileşenlerdir.

Bilişsel bileşenler; Empatinin bilişsel bileşeni iletişimde bulunan kişinin düşüncelerini, niyetlerini ve ihtiyaçlarını tama olarak anlayabilme sürecidir (Akçalı, 1991, akt. Erkmen, 2007).

Duygusal bileşenleri; iletişimde bulunan kişinin duygularını, iç dünyasını anlayabilme, karşıdaki kişi ile paylaşımda bulunabile sürecidir (Akçalı, 1991, akt. Erkmen, 2007).

Bildirimsel bileşeni; Bilişsel ve duygusal bileşenlerin gerçekleştirilmesi sürecindeki yaşantıların karşıdaki kişiye aktarılması, karşıdaki kişinin duygu ve düşüncelerini tam olarak anlaşıldığının ona bildirilmesidir (Akçalı, 1991, akt. Erkmen, 2007).

Algısal bileşeni; karşıdaki kişinin duygularını anlama yolunda atılan ilk adımdır (Akçalı, 1991, akt. Erkmen, 2007).

2.6.4. Empati Kurulması Süreci

Empati kurabilmenin ön koşulu iki kişi arasında bir etkileşimin olmasıdır (Gülseren, 2001). Etkileşim başladıktan sonra bir insanın karşısındaki kişi ile empati kurabilmesi için 3 öge gereklidir;

a) Her insanın kendisini ve çevresini algılama biçimi kendine özgüdür. Herkes dünyaya, kendine özgü bir bakış tarzıyla bakar. Empati kuracak kişi kendisini etkileşimde olduğu kişinin yerine koymalı, olaylara onun bakış açısıyla bakmalıdır. Bunu gerçekleştirmenin yolu ise empati kurulmak istenen kişinin rolüne girmektir. Rolüne girilen kişi ile empati kurulduğunda kısa bir süre o kişinin rolünde kalmalı daha sonra ise kişi kendi rolüne dönmelidir (Dökmen, 2003). Çünkü, empati diğer kişinin dünyasını kendi dünyanmış gibi algılarken aynı zamanda kendin olarak kalabilmektir (Akkoyun, 1982). Aksi halde empati değil “sempati” kurulmuş olur (Dökmen, 2003).

b) Bir kişi ile empati kurmuş olmak için o kişinin duygu ve düşüncelerini doğru anlamak şarttır. Empatinin duygu ve düşünce olmak üzere iki temel bileşeni vardır (Aristu ve diğerleri, 2008; Dökmen, 2003; G.Ladstein, 1983 akt. Barut 2004). Karşıdaki kişinin sadece duygularını veya sadece düşüncelerini anlamak empati kurmuş olmak için yeterli değildir (Dökmen, 2003).

c) Empati kurulabilmesi için gerekli son öge ise empati kuran kişinin karşısındaki kişiye onun duygu ve düşüncelerini doğru olarak anlaması neticesinde zihninde oluşan empatik anlayışı iletmesidir (Dökmen, 2003). Kişinin zihninde oluşan düşüncenin karşıdaki kişiye iletilmesi davranışı empati öğelerinden biridir (Güngör, 2007). Karşıdaki kişinin duyguları ve düşünceleri net olarak anlaşılabilirse bile, o kişiye geri bildirimde bulunulmadığı, duygu ve düşüncelerinin anlaşıldığı ifade

edilmediği, empatik tepki verilmediği takdirde empati kurma süreci tamamlanmamış olur (Dökmen, 2003; Güngör, 2007).

Empatik tepki vermenin ise başlıca iki yolu vardır;

1) Yüzünü ve bedenini kullanarak onu anladığını karşıdaki kişiye ifade etmek.

2) Karşıdaki kişiye onu anladığını sözel olarak ifade etmek. Empatik tepkinin en etkili yolu ise her ikisini de bir arada kullanmaktır (Dökmen, 2003).

Kişiler birbirlerinden farklı iletişim araçları kullansalar bile, biri diğerine hak verse, onaylasa ya da tam tersi hak vermese hatta kızsalar bile birbirlerini anlıyorlarsa eğer problem yok demektir. Empati; tam olarak ötekinin duygu ve düşüncelerinin farkına varmak ve doğru olarak anlayıp karşıdaki kişiye aktarabilmektir (Soygür, 2007)

2.6.5. Aşamalı Empati Sınıflaması

Empati kurma bir “hep” ya da “hiç” sorunu değildir. Kişinin karşıdaki kişiye verdiği empatik tepkileri “tamamen başarılı” ya da “tamamen başarısız” olarak nitelendirmek yanlış olur (Dökmen, 1988). Bundan dolayı kişilerin empatik becerilerinin ve empatik eğilimlerinin ölçülmesine yönelik olarak yapılan araştırmalar genellikle belirli bir empatik tepki sıralamasına dayalı olarak gerçekleştirilmektedir (Dökmen, 2003).

Dökmen (1988) tarafından ortaya konan aşamalı empati sınıflamasına göre üç temel empati basamağı vardır. Bu basamaklar, onlar basamağı, ben basamağı ve sen basamağı’dır (Dökmen, 1988).

2.6.5.1. Onlar Basamağı

Onlar basamağında tepki veren kişi, karşıdaki kişinin duygu ve düşüncelerine dikkatini yoğunlaştırmazdan kendisinin duygu ve düşüncelerini içermeyen, toplumun o konuyla ilgili genel duygu ve düşüncelerini içeren bir geri bildirimde bulunur (Dökmen, 1988).

2.6.5.2. Ben Basamağı

Empati, iletişimde bulunulan diğer kişiye yönelik olarak verilen bir tepkidir. Kişinin odak noktası karşısındaki kişinin paylaştıkları değil de kendi yaşantıları ve deneyimleri olduğunda, kişi karşısındaki kişinin duygu ve düşüncelerini değil kendi duygu ve düşüncelerini dikkate aldığı anda verdiği tepki empatik tepki değildir (Bryant, 2003, akt. İkiz, 2006) Empati, diğerini anlamaya odaklanılıp gerçekleştirilen, “diğer kişiye verilen bir tepki”dir (Batson ve diğerleri, 1997; Bryant, 2003, akt. İkiz, 2006). Ben Basamağı’nda empatik tepki veren kişi, ben-merkezcidir. Karşısındaki kişinin duygu ve düşüncelerine eğilip onları anlamak yerine onu eleştirir, ona neler yapması, nasıl davranması gerektiğini söyler. Kimi zaman da karşısındaki kişiyi problemiyle baş başa bırakıp kendisinin problemlerinden söz etmeye başlar (Dökmen, 2003).

2.6.5.3. Sen Basamağı

Sen basamağında empati kuran kişi karşısındaki kişinin paylaştığı probleme eğilip kendisini onun yerine koyarak karşısındaki kişinin rolüne tam olarak girer ve onun düşüncelerini anlamayı ve duygularını hissetmeyi başarır, olaylara ve durumlara, o kişinin bakış açısıyla bakar (Dökmen, 1988).

2.6.6. Empati ile Anababa, Yetişkin ve Çocuk Ben Durumlarının İlişkisi

Bir kişinin diğer kişilerle iletişim kurarken empatik tepki verebilme potansiyeline sahip olabilmesi ve gerektiğinde o potansiyeli kullanıp empati kurmayı istemesi için, kişisel rolleri olan Anababa, yetişkin ve çocuk benlik durumlarını Yetişkin benlik durumunun denetiminde dengeli bir şekilde kullanabiliyor olması şarttır (Dökmen, 2003).

2.6.6.1. Yetişkin Benlik Durumu ve Empati

Yetişkin rolü sayesinde fiziksel gerçek karşısında akılcı davranma ve benmerkezci düşünce yapısından uzaklaşmak mümkün olmaktadır Yetişkin benlik durumunu yardımıyla fiziksel gerçeklerle ilgili objektif bilgilere ulaşılabilir (Dökmen, 2003).

2.6.6.2. Çocuk Benlik Durumu ve Empati

İnsanoğlu algı dünyası içinde yaşar. Aynı şey farklı insanlar tarafından farklı şekillerde algılanabilir. Olaylar kişilerin dışında, dış dünyada gerçekleşen fiziksel enerjilerdir. Kişi dış dünyada gerçekleşen bu enerjileri kendi zemininden geçirerek algılar, yorumlar ve anlamlandırır. Kişiler dış dünyada gerçekleşen olayların sadece algıladığı kadarını bilir, ancak fenomen dünyasının farkındadır (Cüceloğlu, 2002). Bununla birlikte, eğer bir insan, kendi iç dünyası ile karşısındaki insanların, iç dünyalarına/fenomenolojik alanlarına karşı duyduğu ilgi ve ettiği merak sayesinde o insanların rolüne girerek empati kurmaya çalışacaktır (Dökmen, 2003). Kendisinin ve karşısındaki kişinin olaylara hangi zeminden baktığını bilmek kişiye özgür bir şekilde algılama ve karşısındaki kişiyi anlama imkanını sunar (Cüceloğlu, 2002). Bu yüzden empati kuracak kişinin Yetişkin benlik durumu ile birlikte Çocuk benlik durumuna da sahip olması gereklidir (Dökmen, 2003).

2.6.6.3. Anababa Benlik Durumu ve Empati

Anababa benlik durumu kişiliğin diğer insanlara nerede nasıl davranmaları gerektiği konusunda onlara öğütler ve emirler veren, yol gösteren kısımdır. Özellikle koruyucu anababa benliğine sahip kişilerin empatik tepki vermeleri ve birtakım empatik uyarıların etkisiyle sıkıntıda olanlara yardım etme ihtimalleri artacaktır (Dökmen, 2003).

2.6.6.4. Empati Mekanizması

Bir kişinin karşısındaki kişi ile empati kurabilmesi kendisine ait üç benlik durumunu da yetişkin benlik durumunun denetiminde yeterli ve dengeli bir şekilde kullanmak zorundadır. Yetişkin, çocuk ve anababa benlik durumlarını Yetişkin benlik durumunun denetiminde yeterli ve dengeli/yerine ve zamanına uygun bir şekilde kullanabilen kişiler kişilerarası ilişkilerde empatik davranışlar sergileyebilirler (Dökmen, 2003).

2.6.7. Empati ile Benzer Kavramların Karşılaştırılması

Empati zaman zaman bazı başka kavramlarla karşılaştırıldığı için empati ile diğer kavramların karşılaştırılması faydalı olacaktır (Akkoyun,1982).

2.6.7.1. Empati ve Sempati

Birbirlerinden oldukça farklı yaşantılar olan empati ve sempati yaşantıları çoğu zaman birbirleri ile karıştırılmaktadır (Barnes ve Thagard, 1997; Rehber, 2007; Rogers, 1976, akt. Akkoyun, 1982; Vignemont ve Singer, 2006). Sempatinin tarihçesi oldukça eski olup Aristo'ya kadar dayanmaktadır (Barnes ve Thagard, 1997). Eski Yunancadaki “sympatheia” teriminden türeyen sempati teriminin anlamı “birisiyle birlikte acı çekmek”tir. 18. yüzyılın ortalarında ilk olarak inceleme inceleme konusu yapılan ve günümüzde daha çok sosyal psikoloji alanında ele alınan sempati özellikle empati kavramının yanlış anlaşılmasının önüne geçmek amacıyla inceleme konusu yapılmaktadır (Dökmen, 2003).

Sözlük anlamıyla sempati; “*Bir insanın bir başkasına karşı doğal ve içgüdüsel olarak bir eğilim, sevgi ve yakınlık duyması, cana yakınlık, sıcakkanlılık*” tır (Gülsevin ve diğ., 2007). Terim anlamıyla sempati; bir kişinin karşısındaki kişinin duygu ve düşüncelerinin aynısına sahip olması, karşısındaki kişinin duygularına ortak olması ve katılması demektir (Dökmen, 2003; Tarhan, 2010). Akkoyun'a (1982) göre sempati karşıdaki kişinin duygularına katılmaktır (Akkoyun, 1982). Diğer ifadeyle sempati, iletişim esnasında kişinin karşısındaki kişinin duygularına ve düşüncelerine ortak olmak, onunla aynı duygu ve düşünceleri paylaşma neticesinde tarafsızlığını yitirmesidir (Ataşalar, 1996).

Kişi karşısındaki kişiye sempati duyuyorsa onunla aynı duyguları hisseder, karşısındaki kişi üzgünse onunla birlikte üzüldür, karşısındaki kişi mutluyorsa eğer onunla birlikte mutlu olur, ona “yandaş” olur (Dökmen, 2003; Tarhan, 2010). Empati de ise karşıdaki kişinin duygusal yaşantısına katılmakla birlikte o kişinin duygularını ve düşüncelerini doğru olarak anlamak vardır (Akkoyun, 1982; Dökmen, 2003). Dolayısıyla, empati sempatiye göre çok daha geniş bir kavramdır (Akkoyun, 1982). Sempati duyduğunda kişinin kendisini sempati duyduğu kişinin yerine koyması,

onun duygu ve düşünceleri anlaması gerekmez, zira sempatide yandaş olmak esastır (Dökmen, 2003). Sempatide kurulduğu vakit kişi kendi duyguları ile karşısındaki kişinin duyguları arasındaki sınırı koruyamamış olmakta, bir bakıma duygusal okuryazarlığını yitirmektedir (Tarhan, 2010). Kişi sempati duyduğu kişinin yaşantılarını paylaşır. Mesela; bir kişi bir başka kişinin yaşadığı acıyı paylaşabilir, çünkü, o kişinin yaşadığı acı kendisine daha önceki yıllarda benzer acıları yaşadığı bazı olayları hatırlatmaktadır. Kişi diğer kişi ile empati kurduğunda ise kendi yaşantılarını bir kenara bırakıp karşısındaki kişinin yaşadığı acıyı anlamaya çalışır, o yaşantıyı onun bakış açısından görür. Empati kurarken mümkün olduğu kadar kendi duygu ve düşüncelerinden, değer, inanç ve yönelimlerinden sıyrılıp karşısındaki kişinin yaşantılarına katılır (Akkoyun, 1982). Empati kurulan kişiyle aynı duygu ve düşüncelere sahip olunabileceği gibi aynı duygu ve düşünceleri paylaşmak empati için şart değildir. Empatide esas olan karşısındaki kişinin duygu ve düşüncelerini doğru olarak anlamaktır. Empatide “anlamak”, sempati de ise “hak vermek” söz konusudur. Örneğin; bir ziyafet sofrasında bir yakını ile birlikte yemek yiyen kişi, yakını bir başkasının üstüne yemek döktüğünde yakınının utandığını fark ederse, onunla empati kurmuş demektir. Eğer yakını diğer kişinin üstüne yemek döktüğü için o da onunla birlikte utanırsa yakınına sempati duymuştur. Benzer bir durum aynı takımın taraftarı olan kişiler arasında da yaşanmaktadır. Aynı takımı tutan kişilerin takımları kazandığında birlikte sevinmeleri sempatidir. Aynı takımı tutan kişilerin tuttıkları takımla ilgili birbirlerinin neler hissettiklerini bilmeleri ise empatidir (Dökmen, 2003). Çünkü, empati başka birinin duygularını doğru olarak anlayabilmek ve o duyguları kendi duygularınmış gibi yaşabilmektir (Akkoyun, 1982).

Empati gibi sempati de efektif bir durumun paylaşımıdır ve çoğu zaman empati ile karıştırılmaktadır. empati kuran kişi karşısındaki kişinin duygularını anlar, paylaşır, ancak o duyguların kendisine ait olmadığını farkındadır. Örneğin; hastanede yatan bebeklerden biri ağladığında diğer bebekler de ağlamaya başlarlar, çünkü, henüz kendileri ile başkalarının ayrımını yapamamaktadırlar (Vignemont ve Singer, 2006).

2.6.7.2. Empati ve Özdeşleşme

Özdeşleşme; bir kişinin diğer kişilerin yaşantılarına ve duygularına “kişilik kaynaşması” gerçekleştirecek ölçüde katılması, aynı zamanda kişiyi bu yolla kendi

kimliğini tanıması ve tanımlaması sürecidir (Toplumbilim Terimleri, 1975). Özdeşleşmede karşıdaki kişi gibi olma, onun gibi hissetme, onun gibi düşünme ve onun gibi davranma vardır. Özdeşleşmedeki diğer kişi ya da kişilerin duygularını hissetme empati ile benzer gibi görünse de özdeşleşmede kişi kendi benliğinden tamamen uzaklaşırken diğer kişinin benliği kişiye yerleşmektedir (Akkoyun, 1982). Özdeşleşmede kişi kendisini karşıdaki kişinin yerine koymaktan çok onu kendisiyle bir tutmaktadır (Rehber, 2007). Bireyin kendi kimliğinden tamamen uzaklaşıp bambaşka bir kimliğe bürünmesi empatiyi ortadan kaldırmaktadır (Ataşalar, 1996). Özdeşleşmede aynı benliği iki kişi paylaşıırken, empati de iki ayrı benlik birlikte var olmakta, kişi geçici bir süreliğine karşıdaki kişinin rolüne bürünmektedir (Akkoyun, 1982). Yakınıyla birlikte katıldığı ziyafette başka birinin üstüne yemek döken yakınıyla birlikte kişinin de utanmasının ardında yatan nedenlerden birisi de kişinin yemek döken yakınıyla özdeşim kurmasıdır. Özdeşim kurmak empati kurmak için gerekli olmamakla birlikte bazı durumlarda empati kurmayı engelleyebilir (Dökmen, 2003).

2.6.7.3. Empati ve İçtenlik

Empati ve içtenlik empati ve sempati-empati ve özdeşim arasındaki ilişkide olduğu gibi birbirini dışlamamakta, çoğu durumda birbirini tamamlamaktadır. Empati kurabilmenin ön koşullarından biri de maskelerinden sıyrılmaktır. Kişi sahip olduğu çeşitli toplumsal ya da mesleki rollerden sıyrılıp savunma ve engellemeler olmaksızın içten bir şekilde karşıdaki kişiyle iletişim kurması empati kurmasını kolaylaştırır (Akkoyun, 1982).

2.6.7.4. Empati ve Sezgisel Tanı

Empati ve sezgisel tanı birbirinin zıttı iki kavramdır. Empatide her türlü değerlendirmeden kaçınılmaktayken sezgisel tanıda bir kimsenin ihtiyaç ve yönelimlerini ortaya çıkarma, problemlerini çözmek ve ihtiyaçlarını giderme amacıyla bir yaşantının gözlenmesi ve yorumlanması söz konusudur. Empati kurulurken olduğu gibi kişi doğrudan karşıdaki kişinin yaşantısına katılmak yerine yaşantıyı gözlemleme ve yorumlama yoluna gitmektedir (Akkoyun, 1982). Kişilerin duygu ve düşüncelerini anlayabilmek için gözlemde bulunmak ve gözlem neticesinde

elde ettiği verileri yorumlamak yeterli değildir. Sezgisel tanıda kişiyi etiketleme söz konusu olduğu için empati kurmaya yarar sağlamadığı gibi ilişkiyi engelleyici bir rol oynamaktadır (Ataşalar, 1996).

2.6.8. Günlük Yaşamda Empatinin Önemi ve Empati ile İlişkili Değişkenler

Toplumsal yaşam iletişim üzerine kuruludur (Bolat, 1996). Kişinin çevresiyle iletişim kurması kaçınılmazdır (Dinçyürek, 2004; Yüksel, 2004). Bireylerin toplum içerisinde, huzurlu bir şekilde yaşamlarını devam ettirebilmelerinin yolu birbirleri ile sağlıklı iletişim kurabilmelerinden geçer (Işık ve Akbaba, 2006). Empati ise iletişimin en temel bileşenlerindendir (Özcan 1996; Gülseren, 2001). Empati kurabilme günlük yaşantı için oldukça önemli bir yetidir (Alisinanoğlu ve Köksal, 2000). Empati kişilerin sağlıklı iletişim kurabilmeleri için gerekli koşullardandır (Akkoyun, 1982). Kişilerin empati kurma becerilerinin yüksek olması daha sağlıklı sosyal ilişkiler kurabilmelerini sağlar (Dökmen, 1987) Empatik anlayış insanları birbirine yakınlaştırır, daha kolay iletişim kurabilmelerini sağlar. İnsanlar kendileriyle empati kurulduğunu fark ettiklerinde, duygu ve düşüncelerinin doğru bir şekilde anlaşıldığını ve kendilerine önem verildiğini anladıkları için kendilerini daha iyi hisseder ve daha rahat iletişim kurarlar (Dökmen, 2003; Okvuran, 1995; Rogers, 1983, çev. Akkoyun). Çünkü, bir kişiye değer vermeden, onun paylaştıklarını önemsemeden, o kişinin duygularını ve düşüncelerini doğru anlamak mümkün değildir (Rogers, 1983, çev. Akkoyun). Ayrıca, empati sadece empati kurulan kişiye değil, iletişim becerileri ve empatik eğilimleri yüksek, diğer kişilere yardım eden insanların çevrelerinde sevilme ihtimalleri fazla olduğundan aynı zamanda empati kuran kişiye de yararı olan bir etkinliktir (Dökmen, 2003)

Doğru bir iletişim için etkin dinleme, anlama ve geribildirimde bulunmak gereklidir (G.Ladstein, 1983 akt. Barut 2004). Dolayısıyla, iyi empati kuran biri aynı zamanda iyi de bir dinleyicidir (Dökmen, 1987). Empatik iletişim bilişsel ve duygusal öğeler olmak üzere başlıca iki öğeden oluşur. Empatinin bilişsel yönünden kasıt “karşıdaki kişinin ne hissettiğini anlamak”, duyusal yönünden kasıt ise “karşıdaki kişinin ne hissettiğini hissetmektir” (G.Ladstein, 1983 akt. Barut 2004). Sağlıklı bir şekilde işleyen iletişim kanallarını kullanarak birbirlerinin duygu ve düşüncelerini doğru bir

şekilde algılayan kişiler bunlara uygun davranışları daha rahat sergilerler (Işık ve Akbaba, 2006). Ayrıca, empati yalnızca teke tek ilişkilerde sosyal hayatın hemen her alanında etkili bir iletişim becerisidir (Rogers, 1983, çev. Akkoyun). İnsanlar her alanda hoş ve etkili sosyal ilişkiler kurabilmek için diğer kişilerin duygularını, eylemlerini ve niyetlerini tahmin edebilmek durumundadır. Kişiler arası ilişkilerde empati kurmanın gereksiz olduğu düşünenler olabilir ancak empati kişilerin gerçekleştirdikleri eylemlerin karşısındaki kişiler üzerinde yol açacağı duygusal sonuçların farkına varıp birbirlerinin duygu ve düşüncelerini yanlış anlamalarını ve kırılmalarını engeller (Singer ve Lam, 2009). Empati kişiye daha hızlı ve daha doğru bir şekilde başkalarının ihtiyaç ve eylemlerini tahmin etme ve çevrenin belirgin yönlerini keşfetme imkanını sunar. Ayrıca, empati kurulan kişi karşısındaki kişinin kendisini anladığını hissettiği için o kişiyle ortak bir şekilde hareket etme, işbirliği sağlama noktasında motivasyonu artar (Vignemont ve Singer, 2006).

Empatinin istemli olarak ortaya konulan bir süreç olmakla beraber biyolojik yönleri de olan güdülenmiş bir süreç olduğuna dair görüşler de bulunmaktadır. Bazı araştırmacılar son yıllarda konuyla ilgili olarak çeşitli çalışmalar yapmışlardır (Altınbaş ve diğerleri, 2010).

Dökmen (1988) empatiyi empatik beceri ve empatik eğilim olarak iki boyutta değerlendirmiştir. Empatik beceri kişinin empati kurabilme becerisidir. Empatik eğilim ise; kişilerin günlük yaşamda empati kurabilme eğilimleri/potansiyelleridir (Dökmen, 1988). Bununla birlikte, empati kurabilme potansiyeline sahip kişiler bu potansiyeli her zaman davranışa dönüştüremeyebilirler. Ayrıca, empatik eğilim ile toplumsallaşma, sosyal duyarlılık, kaygı, depresyon, saldırganlık gibi çeşitli değişkenler arasında ilişkiler olmakla birlikte empatik eğilimin her zaman bir sebep diğer değişkenlerin ise sonuç olduğunu söylemek, birtakım genellemelere gitmek doğru değildir (Dökmen, 2003).

Empati kişilerin iletişimlerini daha iyi düzenlemelerine olanak veren bir yetidir (Güngör, 2007). Empati doğuştan getirilen bir tür sosyal beceri olmakla birlikte empati öğretilen bir beceri sürecidir. Kişilerin empatik eğilim düzeyleri ve empati becerileri yükseltilebilir (Ataşalar, 1996; Rogers, 1983, çev. Akkoyun). Yapılan

araştırmalar bu durumu doğrular niteliktedir (Dökmen, 1988; Cevahir ve ark. 2007; İkiz, 2006; Yıldırım, 1992).

Empati ile yaş, cinsiyet, medeni hal ve benlik algısı gibi değişkenler arasında ilişki bulunmaktadır. Bazı araştırmalar kadınların, evlilerin, benlik saygısı yüksek kişilerin empati düzeylerinin daha yüksek olduğunu ortaya koymuştur (Akgöz ve diğ., 2005; Atli, 2008; Ekinci ve Aybek, 2010; Sayar ve diğ., 1998). Bazı araştırmacılar ise cinsiyet değişkeninin kişilerin empati düzeylerini etkilemediğini belirtmektedir (Dinçyürek, 2004; Yılmaz ve Akyel, 2008)

Empati ile yardım etme davranışı arasında da doğrusal bir ilişki vardır. Empati düzeyi arttıkça kişilerin yardım etme düzeylerinde de artış gözlenmektedir (Duru, 2002; Duygulu, 2010).

İletişimde bulunan tarafı anlamaya dayanan empatinin geliştirilmesi, kişiler arasındaki ilişkilere olumlu yatırımlar sağlamaktadır. Böylece kişi empati ile karşısındaki kişiyle iyi ilişkiler, iletişimler gerçekleştirmek için sağlam temeller atmaktadır (Güngör, 2007).

2.6.9. Empati, Saldırganlık ve Zorbalık

Kişisel, toplumsal ve örgütsel problemlerin çoğunun temel kaynağı yetersiz ve yanlış iletişimdir (Bolat, 1996). Birçok nedene bağlı olarak ortaya çıkabilen, en büyük toplumsal problemlerden olan saldırgan davranışların sebepleri incelendiğinde, kişilerin kendilerine ve birbirlerine yönelik olarak gerçekleştirdikleri saldırgan davranışlarının ortaya çıkmasında öfkeyi kontrol edememe, çatışma ve problem çözme becerilerine sahip olmama ve empati duygusunun zayıflığı gibi unsurların etkili olduğu yadsınamaz bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır (Kızmaz, 2006).

Zorbalık özellikle okullarda görülebilen en önemli problemlerden biridir. Bu büyük problemle baş etme ve zorbalığı önlenme çalışmalarında empati ile zorbalık arasındaki ilişkinin belirlenmesi önemlidir. Zorbalık yapan kişiler bulundukları ortamlarda zorbalık yaparak varlıklarını ispat etme çabasına girmekte, kendilerini değerli ve önemli hissetme gibi bazı temel ihtiyaçlarını gidermeye çalışmakta, bir

nevi diğerk kişilere “ben de buradayım” mesajı vermektedirler (Kandemir ve Özbay, 2009). Empatik tepkide bulunulan kişi anlaşıldığını, kendisine değerk verildiğini hissederek, rahatlar, huzur duyar (Okvuran, 1995; Rogers, 1983, çev. Akkoyun). Kabul gören, değerkli olduğu hissettirilen, duygu ve düşüncelerinin önemsenip anlaşıldığını hisseden, ihtiyaçları giderilen kişi zorbalık yapmaktan kaçınmaktadır. Empati’nin bu noktada zorbalığı önleyici bir etkisinin olduğu söylenebilir (Kandemir ve Özbay, 2009).

Empati kurma becerisi ve eğilimi düşük olan kişilerin saldırgan davranışlar sergileme ihtimalleri empati kurma becerisi ve eğilimi yüksek olan kişilere göre daha fazladır (Dökmen, 2003). Empati kurmak kişinin, dünyaya ve olaylara karşısındaki kişinin penceresinden bakabilmesine imkan tanır (Işık ve Akbaba, 2006). Karşısındaki kişi ile empati kurulduğu vakit, diğerkinin hissededeceğı acıyı algılayabilen kişinin karşısındaki kişiye zarar verme ihtimali azalır. Empati ve suçluluk duygularının hissedilmesi; bir başkasına yardım edildiğinde ya da ona zarar verilmediğinde, söz konusu olan manevi tatminin yaşanmasını sağlar, ayrıca, bireyin, toplumun ne olduğunu anlaması ve karşılıklı saygıya dayanan doğru ve yanlış davranışları yargılaması empati yolu ile olmaktadır (Karakavak Çırak, 2006).

Empati eksiliğı kişinin saldırgan davranışlar sergilemesini kolaylaştırmaktadır (Dökmen, 2003; Jolliffe ve Farrington, 2004). Karşısındaki kişinin kendisinin gerçekleştirdiğı zorbalık davranışı karşısında yaşayacağı olumsuz duyguları ve karşı karşıya kalacağı fiziksel ve psikolojik zararı fark edebilen kişi zorbalık yapmaktan vazgeçebilir (Karakavak Çırak, 2006). Bu durum göz önünde bulundurulursa empatinin suç işlemeye, saldırgan davranışlar sergileme ve zorbalığa karşı koruyucu bir faktör olduğu söylenebilir (Jolliffe ve Farrington, 2004).

Antisosyal kişiler, antisosyal olmayan kişilere göre şiddet uygulamaya daha meyillidir (Jolliffe ve Farrington, 2004). Antisosyal kişilik bozukluğu teşhisi konulan hastaların empati düzeyleri incelendiğinde antisosyal kişilik bozukluğu teşhisi konulmayan hastalara göre daha düşük bir düzeyde empatiye sahip oldukları ortaya çıkmıştır. Bu sonuca dayanarak antisosyal kişilik bozukluğu teşhisi konulan hastaların normal insanlara göre empati düzeylerinin daha düşük olduğu söylenebilir (Sardoğan ve Kaygusuz, 2006). Antisosyal kişilerde göze çarpan düşük empati

düzeyi saldırgan davranışların açıklanmasında kullanılır (Jolliffe ve Farrington, 2004).

Empatik iletişim çatışmalı iletişimin alternatiflerinden biridir. İnsanlara karşı olumsuz tutum besleyen, çatışmaya meyilli kişilerin diğer kişi ya da kişilerle iletişim çatışmasına girmeleri ihtimali empati kurma ihtimallerinden daha düşüktür. Aynı şekilde empati kurabilen kişilerin kuramayanlara göre iletişim çatışması yaşama ihtimalleri daha düşüktür (Dökmen,1988). Empatik anlayış kişiler arasında yaşanması muhtemel iletişim çatışmalarının önüne geçerek daha yapıcı insan ilişkilerin kurulmasına yardımcı olur (Alisinanoğlu ve Köksal, 2000).

Konuyla ilgili olarak yapılan gerçekleştirilen araştırmalar empati ile saldırganlık ve zorbalık arasında ters yönde anlamlı bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Kişilerin empati düzeyleri arttıkça saldırgan ve zorbaca davranışlar sergilemeleri azalmaktadır (Banks, 1997, akt. Koç, 2006; Filiz, 2009; Rehber, 2007; Sardoğan ve Kaygusuz, 2006).

Sağlıklı iletişim kurabilmenin koşullarından olan empati kişinin sergileyeceği saldırgan davranış neticesinde karşısındaki kişinin hissedeceği acıyı anlamasını sağlayacağından kişilerin zorbalık gibi saldırgan davranışlar sergilemelerinin önüne geçmekte, saldırganca tutum ve davranışlardan uzak, daha sağlıklı insan ilişkilerinin kurulmasına yardımcı olmaktadır.

2.6.10. İlgili Araştırmalar

Aristu ve diğ. (2008) tarafından İspanya’da 2714 öğrenciyle Bryant Empati ölçeği kullanılarak gerçekleştirilen araştırma sonuçlarına göre ölçeğin, duyguları anlama, üzüntü duyma ve ağlama reaksiyonu gösterme olarak üç alt boyutunun bulunduğu tespit edilmiştir (Aristu ve diğ., 2008).

Charnley (2010) tarafından bir eğitim programının hemşirelerin empati kurabilme becerileri üzerinde etkili olup olmadığının belirlemek amacıyla A.B.D.’de gerçekleştirilen araştırma sonucunda katılımcıların empati düzeylerinin 5 hafta

boyunca dörder saatten toplam 20 saat süren program sonucunda yükselmediği belirlenmiştir (Charnley, 2010).

Zimmerman ve Doan (2005) tarafından ilk kez anne olacak olan, daha önce çocuk yetiştirmiş olan ve Down Sendromu hastası çocukları bulunan hamile kadınlardan oluşan üç ayrı grupta gerçekleştirilen araştırmanın sonucunda gruplar arasında doğum öncesi bağlanma, stres ve empati düzeyleri bakımından belirgin farklıklar olduğu belirlenmiştir (Zimmerman ve Doan, 2005).

İlköğretim ikinci kademe öğrencilerini çatışma çözme davranışlarıyla empatik eğilim düzeyleri arasındaki ilişkiyi belirlemek üzere 376 kız, 379 erkek, toplam 755 öğrenci ile gerçekleştirilen araştırmanın sonuçları göre empatik eğilim düzeyi düşük öğrencilerin empatik eğilim düzeyleri yüksek olan öğrencilere oranla saldırganlık düzeyleri daha yüksek çıkmıştır. Kendisini karşısındaki kişinin yerine koyup karşısındakini anlayabilme olarak tanımlanan empati kurma becerisine sahip olmayan öğrenciler çatışmaları olumlu bir şekilde çözmemektedir. Empatik eğilim düzeyi yüksek olan öğrencilerin empatik eğilim düzeyi düşük olan öğrencilere oranla problem çözme düzeyleri daha yüksek bulunmuştur (Rehber, 2007)

Yıldırım (1992) tarafından gerçekleştirilen bir araştırmanın sonuçlarına göre psikolojik danışmanlık ve rehberlik bölümü öğrencilerinin empatik eğilim düzeyleri psikoloji bölümü öğrencilerinin empatik eğilim düzeyinden yüksek çıkmıştır. Bu durumda öğrencilerin yerleştikleri yükseköğrenim programını kendi istekleri ile ilgi ve yeteneklerinin dikkate alarak tercihte bulunduklarını ortaya koymaktadır. Bununla birlikte öğrencilerin empatik eğilim düzeyleri öğrenim gördükleri sınıf düzeyine göre değişkenlik göstermemekte, öğrencilerin empatik eğilim düzeyleri arasında anlamlı bir fark bulunmamaktadır. Bundan yola çıkılarak empatik eğilimin bir kişilik özelliği olduğu, eğitimle çok fazla değiştirilemediği söylenebilir. Öğrencilerin empatik beceri düzeyleri arasında ise psikolojik danışmanlık ve rehberlik bölümü birinci sınıf öğrencileri ile psikolojik danışmanlık ve rehberlik bölümü dördüncü sınıf öğrencileri arasında, aynı zamanda psikolojik danışmanlık ve rehberlik bölümü dördüncü sınıf öğrencileri psikoloji bölümü dördüncü sınıf öğrencileri arasında anlamlı bir fark bulunmuştur. Araştırma bulguları empatik becerinin eğitim sonucunda kazanılıp geliştirilebileceği görüşünü destekler niteliktedir (Yıldırım, 1992).

Dökmen (1988) tarafından gerçekleştirilen ve psikodrama uygulamalarının öğrencilerin empatik beceri ve empatik eğilim düzeyleri üzerinde etkilerini inceleyen araştırmada psikodrama uygulamasının deneklerin empati kurma becerileri üzerinde etkili olduğu ve empatik beceriyi geliştirdiği ancak empatik eğilim düzeyleri üzerinde etkili olmadığı saptanmıştır. Bu durumda; doğrudan empati eğitimi verilmeyen, sadece rol alma çalışmaları yapılan ve grubu yöneten araştırmacının gerektiğinde uyarılarda bulunduğu ve davranışlarıyla nasıl empatik tepkilerde bulunulması gerektiği konusunda katılımcılara örnek olmaya çalıştığı psikodrama oturumları sırasında deneklerin hem rol oynama yoluyla birbirlerinin rollerini almaları ve bu yolla birbirlerinin duygularını anlamaya çalışmalarının, rol oynama üzerine temellenmiş bir grup yaşantısını geçirmelerinin hem de araştırmacının davranışlarını model alarak doğru empatik tepkide bulunmayı öğrenmiş olmalarının etkili olduğu söylenebilir (Dökmen, 1988).

Duru (2002) tarafından gerçekleştirilen araştırmanın sonuçlarına göre, empatik eğilim düzeyi ile yardım etme eğilimi arasında pozitif bir ilişki bulunmakta, yardım etme düzeyi empatik eğilim düzeyine göre farklılaşmakta, kişilerin empatik eğilim düzeyi arttıkça yardım etme eğilimlerinde de artış gözlenmektedir. Bulgulardan yola çıkılarak empatik eğilimin yardım etme davranışını olumlu yönde etkilediği söylenebilir (Duru, 2002).

Atli (2008) tarafından yetiştirme yurtlarında, çocuk yuvalarında çalışan personelin empatik eğilim düzeylerinin belirlemek amacıyla 8 ilde toplam 243 çalışanla gerçekleştirilen araştırmanın sonuçlarına göre çalışanların empatik eğilim düzeyleri cinsiyet değişkenlerine göre kadın çalışanların lehine anlamlı bir fark göstermektedir (Atli, 2008).

Cevahir ve arkadaşları'nın (2007) ebelik bölümü 1, 2, 3 ve dördüncü sınıfta öğrenim gören 110 öğrenci ile gerçekleştirdikleri çalışmada mesleki derslerinin yoğun olduğu 1. Sınıf ile ruh sağlığı dersinin verildiği dördüncü sınıf öğrencilerinin 2 ve 3. sınıf öğrencilerine göre empatik beceri düzeylerinin daha yüksek olduğu belirlenmiştir (Cevahir ve ark. 2007).

Akgöz ve diğerleri tarafından, 2004 yılında, empatik eğilimin cinsiyet, medeni hal gibi çeşitli demografik değişkenler ve kişilerin kendileri ve mesleklerine ilişkin görüşleri açısından değişkenlik gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla gerçekleştirilen araştırma bulgularına göre kadınların, evlilerin, duygularını daha kolay ifade edebilenlerin, mesleğini isteyerek seçip severek çalışanların, kendisini girişken ve atılgan olarak algılayanların empatik eğilim düzeyleri diğerlerine göre daha yüksektir (Akgöz ve diğerleri, 2005).

Dinçyürek (2004) tarafından Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde 200 öğrenciyle gerçekleştirilen araştırma sonuçlarına göre öğrencilerin empatik beceri düzeyleri cinsiyet değişkenine göre karşılaştırıldığı anlamlı bir fark olmadığı, ancak kızların ortalama puanlarının erkeklerin ortalama puanlarından yüksek olduğu belirlenmiştir (Dinçyürek, 2004).

Erkmen (2007) tarafından gerçekleştirilen araştırma sonucunda liderlik davranışını alt boyutlarından sosyal destek, pozitif geribildirim ve eğitim-öğretim alt boyutlarıyla empatik eğilim arasında anlamlı bir ilişki olduğu, empatik eğilim düzeyleri cinsiyet değişkeni açısından incelendiğinde kızlar ve erkekler arasında anlamlı bir fark olmadığı, ancak kız öğrencilerin empatik eğilim puan ortalamasını erkek öğrencilerden daha yüksek olduğu görülmüştür. empatik eğilim düzeyi branş değişkenine göre incelendiğinde takım sporlarıyla uğraşanların empatik eğilim toplam puanları en yüksek, bireysel sporlarla uğraşanların puanları ise en düşük çıkmıştır. Bu durumun takım sporlarında takım birlikteliği, grup üyeleriyle beraber hareket etmenin, üyeler arasındaki ilişkinin önemli olmasından kaynaklandığı düşünülebilir (Erkmen, 2007). Dorak ve Vurgun (2006) tarafından basketbol, futbol, hentbol ve voleybol branşlarından 405 sporcuyla gerçekleştirilen araştırmadan da benzer sonuçlar elde edilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre empati düzeyi arttıkça takım birlikteliği de artmaktadır (Dorak ve Vurgun, 2006).

Empatik tepki vermeyi geliştirici programlara katılan ve eğitim alan bireylerin empati düzeylerinin geliştiği görülmektedir. İkiz (2006) tarafından 90 psikolojik danışmanla gerçekleştirilen araştırmanın sonucu da bu durumu doğrular niteliktedir. Araştırmacı tarafından oluşturulan ve yürütülen temel danışma becerileri eğitiminin,

psikolojik danışmanların empatik beceri düzeylerini ve empatik eğilim düzeylerini geliştirdiği saptanmıştır.

Yapılan araştırmaların sonuçlarından yola çıkılarak, empatinin yaş, cinsiyet, medeni hal, özgüven gibi çeşitli değişkenlerle ilişkili olduğu, kişilerin empati düzeyleri arttıkça çatışma çözme becerilerinin de arttığı, empati düzeyi yüksek kişilerin çevrelerindeki kişilerle daha sağlıklı sosyal ilişkiler kurabildikleri, diğer kişilere yardım etme isteklerinin arttığı söylenebilir.

BÖLÜM III

YÖNTEM

3.1. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni, liselerde 2009–2010 öğretim yılında öğrenim gören toplam 11209 öğrenciden oluşmaktadır. Araştırmanın örneklemini Tokat il merkezindeki toplam 9 lisede amaçlı örnekleme yöntemi ile belirlenen ve çalışmaya gönüllü olarak katılan 474 lise öğrencisinden oluşmaktadır. Örneklem grubunun demografik özelliklerine ilişkin bilgiler Tablo 3.1’te sunulmuştur.

Tablo 3. 1.
Örneklem Grubunu Oluşturan Öğrencilerin Demografik Bilgilerine Ait Frekans ve Yüzde Dağılımları

Seçenekler	1	2	3	4	5	Toplam
Cinsiyet	Kız	Erkek				-
η	220	254				474
%	46.4	53.6				100
Okul Türü	Meslek	İmam hatip	Güzel Sanatlar	Genel	Anadolu- Öğretmen -Fen	-
η	107	56	22	126	163	474
%	22.6	11.8	4.6	26.6	34.4	100
Kardeş Sayısı	1	2	3			-
η	22	167	285			474
%	4.6	35.2	60.1			100
Anne Eğitim Düzeyi	İlkokul	Ortaokul	Lise	Üniversite	Diğer	-
η	277	60	83	33	21	474
%	58.4	12.7	17.5	7.0	4.4	100
Baba Eğitim Düzeyi	İlkokul	Ortaokul	Lise	Üniversite	Diğer	-
η	153	84	110	118	9	474
%	32.3	17.7	23.2	24.9	1.9	100
Yöneticilik	1-10	11-20	21-30	+31		-

Kıdemi	η	474
	%	100

	Ev					
Anne	hanımı	Memur	İşçi	Emekli	-	
Meslek	η	422	31	12	9	474
	%	89.0	6.5	2.5	1.9	100

							Serbest
Baba		Çiftçi	Memur	Emekli	işçi	Esnaf	meslek
Meslek	η	68	142	41	80	58	75
	%	14.3	30.0	8.6	16.9	12.2	15.8

3.2. Veri Toplama Araçları

Çalışmada, araştırma kapsamında geliştirilmiş Sanal Zorbalık Ölçeği ve Dökmen (1988) tarafından geliştirilmiş ve Gökler (2007) tarafından 8. sınıf öğrencilerine uyarlanmış olan Empatik Eğilim Ölçeği olmak üzere toplam iki veri toplama aracı kullanılmıştır. Veri toplama araçlarına ilişkin açıklamalar aşağıda verilmiştir.

3.2.1. Sanal Zorbalık Ölçeği

Ölçek lise öğrencilerin sanal zorbalık düzeylerini belirlemek üzere geliştirilmiştir. Taslak formun geliştirilmesinde, araştırma ile ilgili yerli ve yabancı kaynaklardan yararlanarak literatür taraması yapılmış, içerik açısından araştırmayla paralellik gösteren araştırmalar ve bunlara ait veri toplama araçları incelenmiştir. Yapılan incelemeler sonucunda 45 maddeden oluşan taslak form oluşturulmuştur. Taslak form, uzman kişilerin görüşleri doğrultusunda yeniden ele alınmış, taslak formdaki madde sayısı 36'ya indirilmiş, gerekli düzeltmeler yapıldıktan sonra geçerlik ve güvenirliği test edilmiştir. Formun yapısı hakkında fikir edinmek amacıyla *açımlayıcı faktör analizi* yapılmıştır.

Faktör analizi için korelasyon matrisi oluşturulmuştur. Faktör analizinin sonucunun yorumlanabilir olmasına *KMO* ve *Bartlett Testi* sonuçları dikkate alınarak karar verilmiştir. Ölçeğin yapı geçerliliği çalışması için ilk olarak toplanan verilerin Kaiser

Meyer Olkin=.88 ve Bartlett [$\chi^2 = 4047.73$; $p < .01$] test analizleri sonuçları ile faktör analizinin yapılabileceği anlaşılmıştır.

Varimax dik eksen döndürme tekniği kullanılarak yapılan faktör analizine 36 madde ile başlanmıştır. Yapılan faktör analizi sonucunda Taslak ölçekte yer alan 19 madde faktör yüklerinin .30'un altında olmasından, 4 madde ise birden fazla faktörde yüksek faktör yükü almaları nedeniyle, toplam 23 madde nihai ölçekten çıkartılmıştır. Faktör analizi sonucunda ölçeğin 13 maddesinin iki alt ölçekte ve alt ölçek değişkenlerinin üzerinde pozitif yüklere sahip olduğu belirlenmiştir. Tablo 3.2'de sunulduğu üzere ölçeğin alt ölçeklerdeki öz değer toplamı 8.303 ve açıklanan varyans yüzdesi toplamı 64.07 ve alt ölçek maddelerinin faktör yükleri ise 0.64 ile 0.86 arasında değişmektedir. Ayrıca, faktör analizi sonucunda kalan 13 maddeye faktör analizi tekrar edildiğinde de maddelere ait faktör yüklerinin sadece bir alt ölçekte yüksek faktör yüküne sahip olduğu görülmüştür. Bu alt ölçekler şunlardır:

(i) Sanal Taciz: 6 maddeden oluşmaktadır. Bu ölçekten alınan yüksek puan, öğrencilerin sanal ortamda taciz davranışı sergilemiş olduklarının göstergesidir.

Madde örnekleri:

(1) İnsanların değer verdikleri kavramları (din, vatan, bayrak, aile vs.) istismar edecek şekilde e-mailler gönderdim.

(2) Tanımadığım kişilere cinsel içerikli mailler attım.

(ii) Sanal Takipçilik: 7 maddeden oluşmaktadır. Bu ölçekten alınan yüksek puan, öğrencilerin sanal ortamda takipçilik sergilemiş olduklarının göstergesidir.

Madde örnekleri:

(1) Aslı olmayan konularla ilgili bilgileri gerçekmiş gibi başkalarına gönderdim.

(2) Başkalarına ait gizli bilgilere ulaşmaya çalıştım.

Tablo 3.2.

Ölçeğin Faktör Yükleri, Açıkladıkları Varyans Yüzdeleri ve Öz Değerleri

Faktörler	Sanal Taciz	Sanal Takipçilik
<i>Madde No</i>	<i>Faktör Yüğü</i>	<i>Faktör Yüğü</i>
Madde 33	.86	-
Madde 32	.82	-
Madde 34	.80	-
Madde 26	.75	-
Madde 27	.74	-
Madde 36	.69	-
Madde 3	-	.75
Madde 5	-	.75
Madde 6	-	.72
Madde 17	-	.70
Madde 16	-	.69
Madde 7	-	.67
Madde 2	-	.66
Öz değęer	4.289	4.041
Açıklanan varyans	32.992	31.083

Ölçeğin güvenirliği, iç tutarlılık yöntemi ile incelenmiştir. Ölçeğin Cronbach Alpha iç tutarlılık kat sayısı boyutlar bazında 0.86 ile 0.87 arasında değişmektedir. Tablo 6'da ölçeğin boyutlarının madde sayıları ve elde edilen Cronbach Alpha iç tutarlılık kat sayıları sunulmuştur.

Tablo 3.3.

Ölçek Boyutlarının Madde Sayıları ve Güvenirlik Kat Sayıları

Boyutlar	Madde Sayısı	n	Alpha
1-Sanal Taciz	6	474	0.86
2-Sanal Takipçilik	7	474	0.87
Toplam	13	474	0.91

Sonuç olarak Sanal Zorbalık Ölçeği yeterli güvenirlik katsayılarına sahip, kabul edilebilir düzeyde geçerlik göstergeleri bulunan bir ölçme aracı niteliğindedir. Ölçek 13 madde, (i) Sanal Taciz ve (ii) Sanal Takipçilik olmak üzere iki (2) boyuttan oluşmaktadır. Ölçekte yer alan maddelere ilişkin ifadeler; 1 (hiçbir zaman), 2 (1 ya da iki kez), 3 (3 ya da 4 kez), 4 (5 ya da 6 kez) ve 5 (7 kez ve üzeri) cevaplama çizelgesi olmak üzere 5'li Likert tipi derecelendirme çizelgesi yardımıyla değerlendirilmektedir. Ölçeğin boyutlar bazında alınan puanın yüksekliği, o boyutun ifade ettiği değişkenin sahip olunma düzeyini gösterir.

3.2.2. Empatik Eğilim Ölçeği

Aşamalı Empati Sınıflamasının teorik özünden yola çıkılarak kişilerin günlük yaşamda empati kurma potansiyellerini ölçmek amacıyla Dökmen (1988) tarafından geliştirilmiştir.

Orijinal geçerlik ve güvenirlik çalışmaları üniversite öğrencileri üzerinden yapılan Empatik Eğilim Ölçeğinin 8. sınıf öğrencilerine uygulanabilmek amacıyla ölçeğin geçerlik ve güvenirlik çalışmaları Gökler (2007) tarafından yeniden yapılmıştır. Ölçeğin deneme formu 8. sınıfta okuyan 100 öğrenciye uygulanmış, aracın madde-toplam puan korelasyonlarının hesaplanmış, toplam puanla anlamlı korelasyon göstermeyen 10 numaralı madde ölçekten çıkartılmıştır.

Aracın yapı geçerliğini test etmek üzere yapılan ön uygulamadan elde edilen verilerin faktör analizine uygunluğu değerlendirildiğinde ise, Kaiser-Meyer-Olkin değerinin 0.59 olduğu saptanmış, verilerin faktör analizine çok uygun olmadığına karar verilip asıl uygulamadan sağlanan veriler için faktör analizi uygulanmıştır. Empatik Eğilim Ölçeği faktör analizi sonucunda, ön uygulamanın ardından ölçekten çıkartılmış olan 10 numaralı maddeye ek olarak asıl uygulamanın ardından da 2, 7, 8, 11 ve 13 nolu maddelerin 0.30'un altında faktör yük değerine sahip olmasından dolayı çıkartıldıkları, ölçeğin 14 maddeden oluşup tek boyutlu bir yapı gösterdiği, Cronbach-Alpha güvenirlik katsayısının $\alpha=0,81$, eşit yarı güvenirliğinin ise $r=0.77$ olduğu görülmüştür. Ayrıca, yapılan *t* testi sonucunda ölçeğin düşük ve yüksek empatik eğilim puanlarına sahip bireyleri ayırmada başarılı olduğu saptanmış, 8. sınıf öğrencilerinin empatik eğilim düzeylerinin belirlenmesinde, aracın 14 maddelik

formunun kullanılması kararlaştırılmıştır. Ölçeğin 2, 5, 7 ve 9. maddeleri tersine puanlanmaktadır. Ölçekten alınan yüksek puan, empatik eğilim düzeyinin yüksek, düşük puan ise düşük olduğu anlamına gelmektedir (Gökler, 2007).

Bu araştırma için ölçeğin güvenirliği, iç tutarlılık yöntemi ile incelenmiştir. Empatik Eğilim Ölçeği Cronbach Alpha katsayısı .75 olarak saptanmıştır.

3.3. İşlem

Araştırmada veriler, veri toplama aracının örneklem grubundaki 9. sınıf öğrencilerine 2009–2010 öğretim yılında araştırmacı tarafından uygulanması yoluyla elde edilmiştir. Veri toplama araçlarının cevaplandırma süresinin yaklaşık 10-15 dakika sürdüğü gözlenmiştir. 9. sınıf öğrencilerin sanal zorbalık ve empatik eğilimleri arasındaki ilişkinin incelendiği araştırmada verilerin çözümlenmesi altı temel aşamada gerçekleştirilmiştir. Bu aşamalara ilişkin ayrıntılar aşağıda sunulmuştur:

- (i) Araştırmada istatistiksel çözümlemelere geçilmeden önce, demografik değişkenler gruplandırılmış, bunun ardından uygulanan veri toplama araçları 5’li Likert sistemiyle puanlandırılmıştır.
- (ii) Araştırma grubunu oluşturan lise 9. sınıf öğrencilerinin demografik özelliklerini belirleyici frekans (n) ve yüzde (%) değerleri çıkarılarak ölçeklerin tüm boyut puanları için ortalama ($\bar{X}$) ve standart sapma (SS) puanları hesaplanmıştır.
- (iii) Lise 9. sınıf öğrencilerin sanal zorbalık ve empatik eğilimlerine ilişkin algı puanlarının öğrencilerin çeşitli demografik değişkenlerine göre test etmeden önce araştırma verilerinin normal dağılım özelliği taşıyıp taşımadıkları *Kormogorov-Smirnov Testi* ile tespit edilmiştir (bkz. Tablo 3.4.). Tabloda sunulduğu üzere, ölçekten elde edilen puanların normal dağılım gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan tek örneklem Kolmogorov-Smirnov testi sonucunda dağılımların normal dağılmadığı saptanmıştır.

Tablo 3.4.

Ölçeklerden Elde Edilen Puanların Normal Dağılım Gösterip Göstermediğini Belirlemek Amacıyla Yapılan Tek Örneklem Kolmogorov-Smirnov Testi Sonuçları

Boyutlar	H	Z	P
1-Sanal Taciz	474	9.12	0.00
2-Sanal Takipçilik	474	7.86	0.00
3-Empatik Eğitim Ölçeği	474	1.85	0.00

Kolmogorov-Smirnov testi sonucunda verilerin normal dağılım özelliği göstermemesinden dolayı non-parametrik analiz teknikleri kullanılmıştır. Bu kapsamda;

- Örneklem grubunu oluşturan öğrencilerin sanal zorbalık düzeylerinin ve empatik eğitim puanlarının; *cinsiyet* değişkenine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için *Mann Whitney-U testi*;
- Örneklem grubunu oluşturan öğrencilerin sanal zorbalık düzeylerinin ve empatik eğitim puanlarının; *okul türü, kardeş sayısı, anne-baba eğitim düzeyi, anne-baba meslek, anne-baba birlikteliği, aylık gelir düzeyi, internet kullanım yılı, internete ulaşma yeri, internet kullanma sıklığı ve internet kullanım amaçları* değişkenlerine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için *Kruskal Wallis-H testi*;
- Kruskal Wallis-H testi sonrasında elde edilen farkın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek için *Mann Whitney-U testi*;
- Öğrencilerin sanal zorbalık ve empatik eğilimleri arasındaki ilişkiyi belirlemek için *Pearson Korelasyon Analizi* kullanılmıştır.

IV. BÖLÜM

BULGULAR VE YORUM

Araştırmanın bu bölümünde, araştırmada elde edilen verilerin araştırma amaçları kapsamındaki analiziyle elde edilen bulgular alt amaçlara göre sınıflandırılarak tablolar halinde sunulmuştur.

4.1. Öğrencilerin Sanal Zorbalık Düzeylerine ve Empatik Eğilimlerine İlişkin Tanımlayıcı İstatistikî Bulguları

Tablo 4.1’de 9. sınıf öğrencilerinin sanal zorbalık düzeyleri ve empatik eğilim düzeylerinin aritmetik ortalama ($\bar{X}$) ve standart sapma (SS) değerleri sunulmuştur.

Araştırmaya katılan öğrencilerin sanal zorbalık puanlarına ilişkin aritmetik ortalamaları incelendiği zaman *sanal taciz* ($\bar{X}=1.12$) en düşük boyut, *sanal takipçilik* ($\bar{X}=1.16$) faktörü ise en yüksek boyuttur. Ayrıca, öğrencilerin empatik eğilim puanlarına ilişkin aritmetik ortalama ise 3.46 olarak saptanmıştır.

Tablo 4.1.

9. Sınıf Öğrencilerinin Sanal Zorbalık Düzeyleri ve Empatik Eğilimlerine İlişkin Frekans, Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Boyutlar	<i>n</i>	$\bar{X}$	SS
1-Sanal Taciz	474	1.12	.48
2-Sanal Takipçilik	474	1.16	.45
3-Empatik Eğitim	474	3.46	.51

4.2. Öğrencilerin Sanal Zorbalık Düzeylerine ve Empatik Eğilimlerine İlişkin Puanlarının Öğrencilerin Demografik Değişkenlerine Göre Değerlendirilmesine İlişkin Bulgular

Tablo 4.2’de 9. sınıf öğrencilerinin sanal zorbalık düzeylerinin ve Empatik eğilimlerinin öğrencilerin cinsiyet değişkeni açısından farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek üzere yapılan Mann Whitney-U sonuçları sunulmuştur.

Tablo 4.2.

9. Sınıf Öğrencilerinin Sanal Zorbalık Düzeyleri ve Empatik Eğilimlerine İlişkin Puanlarının Öğrencilerin Cinsiyet Değişkenine Göre Mann Whitney-U Testi Sonuçları

Boyutlar	Cinsiyet	n	X	SS	Σ sıra	$x_{sıra}$	U	Z	p
1-Sanal Taciz	Kız	220	1.02	0.14	211.71	46576.00	22266.0	-5.68	.00
	Erkek	254	1.21	0.64	259.84	65999.00			
2-Sanal Takipçilik	Kız	220	1.09	0.34	213.07	46874.50	22564.0	-4.31	.00
	Erkek	254	1.22	0.53	258.66	65700.50			
3-Empatik Eğilim	Kız	220	3.58	0.46	270.79	59574.00	20616.0	-4.93	.00
	Erkek	254	3.35	0.54	208.67	53001.00			

9. sınıf öğrencilerinin sanal zorbalık düzeylerinin *sanal taciz* ve *sanal takipçilik* boyutlarında öğrencilerin cinsiyetleri açısından istatistiksel olarak erkek öğrenciler lehine anlamlı bir farklılaşma saptanmıştır [$p < .05$]. Buna karşın 9. sınıf öğrencilerinin empatik eğilimleri öğrencilerin cinsiyetleri açısından istatistiksel olarak kız öğrenciler lehine anlamlı bir farklılaşma saptanmıştır [$p < .05$].

Tablo 4.3'te 9. sınıf öğrencilerinin sanal zorbalık düzeylerinin ve empatik eğilimlerinin öğrencilerin okul türü değişkeni açısından farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek üzere yapılan Kruskal Wallis-H sonuçları sunulmuştur.

Tablo 4.3.

9. Sınıf Öğrencilerinin Sanal Zorbalık Düzeyleri ve Empatik Eğilimlerine İlişkin Puanlarının Öğrencilerin Okul Türü Değişkenine Göre Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları

Boyutlar	Okul Türü	n	X	SS	$X_{sıra}$	x^2	SD	p	Fark
1-Sanal taciz	1-Meslek	107	1.28	0.80	264.60	15.98	4	.00	1-2
	2-İmam hatip	56	1.04	0.15	220.32				1-5
	3-Güzel sanatlar	22	1.07	0.15	255.32				
	4-Genel	126	1.16	0.54	237.42				
	5-Anadolu-Öğretmen-Fen	163	1.03	0.08	223.27				
	Toplam	474	1.12	0.49					
2-Sanal takipçilik	1-Meslek	107	1.26	0.64	252.51	2.49	4	.64	-
	2-İmam hatip	56	1.09	0.17	230.30				
	3-Güzel sanatlar	22	1.08	0.14	236.00				
	4-Genel	126	1.19	0.56	231.30				
	5-Anadolu-Öğretmen-Fen	163	1.12	0.28	235.11				
	Toplam	474	1.16	0.46					

3-Empatik eğilim	1-Meslek	107	3.30	0.64	205.87	10.99	4	.02	2-1
	2-İmam hatip	56	3.46	0.42	223.52				5-1
	3-Güzel sanatlar	22	3.66	0.40	287.39				
	4-Genel	126	3.49	0.60	249.30				
	5-Anadolu- Öğretmen-Fen	163	3.52	0.36	247.21				
	Toplam	474	3.46	0.52					

9. sınıf öğrencilerinin sanal zorbalık düzeylerinin *sanal taciz* boyutunda öğrencilerin okul türleri açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşma saptanmıştır [$p < .05$]. Elde edilen farkın hangi gruplar arasında olduğunun saptanması amacıyla yapılan Mann Whitney-U testi sonucunda söz konusu farkın meslek lisesi öğrencileri ile imam hatip ve Anadolu-öğretmen-fen lisesi öğrencileri arasında meslek lisesi öğrencileri lehine olduğu saptanmıştır. Buna karşın 9. sınıf öğrencilerinin sanal zorbalık düzeylerinin *sanal takipçilik* boyutunda öğrencilerin okul türleri açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşma saptanmamıştır [$p > .05$].

9. sınıf öğrencilerinin empatik eğilimleri okul türleri açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşma saptanmıştır [$p < .05$]. Elde edilen farkın hangi gruplar arasında olduğunun saptanması amacıyla yapılan Mann Whitney-U testi sonucunda söz konusu farkın meslek lisesi öğrencileri ile imam hatip ve Anadolu-öğretmen-fen lisesi öğrencileri arasında meslek lisesi öğrencileri aleyhine olduğu saptanmıştır.

Tablo 4.4'te 9. sınıf öğrencilerinin sanal zorbalık düzeylerinin ve empatik eğilimlerinin öğrencilerin kardeş sayısı değişkeni açısından farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek üzere yapılan Kruskal Wallis-H sonuçları sunulmuştur.

Tablo 4.4.

9. Sınıf Öğrencilerinin Sanal Zorbalık Düzeyleri ve Empatik Eğilimlerine İlişkin Puanlarının Öğrencilerin Kardeş Sayısı Değişkenine Göre Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları

Boyutlar	Okul Türü	η	X	SS	$X_{sıra}$	X^2	SD	p	Fark
1-Sanal taciz	1 Kardeş	22	1.02	0.05	214.14	1.49	2	.47	-
	2 Kardeş	167	1.11	0.41	238.29				
	3 Kardeş	285	1.14	0.54	238.84				
	Toplam	474	1.12	0.49					
2-Sanal takipçilik	1 Kardeş	22	1.05	0.10	215.05	.90	2	.63	-
	2 Kardeş	167	1.22	0.61	239.71				
	3 Kardeş	285	1.14	0.36	237.94				
	Toplam	474	1.16	0.46					
3-Empatik eğilim	1 Kardeş	22	3.44	0.47	230.07	3.49	2	.17	-
	2 Kardeş	167	3.41	0.51	222.31				
	3 Kardeş	285	3.49	0.53	246.97				
	Toplam	474	3.46	0.52					

9. sınıf öğrencilerinin sanal zorbalık düzeylerinin *sanal taciz* ve *sanal takipçilik* boyutunda öğrencilerin kardeş sayıları açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşma saptanmamıştır [$p>.05$].

9. sınıf öğrencilerinin empatik eğilimleri öğrencilerin kardeş sayıları açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşma saptanmamıştır [$p>.05$].

Tablo 4.5'te 9. sınıf öğrencilerinin sanal zorbalık düzeylerinin ve empatik eğilimlerinin öğrencilerin anne eğitim düzeyi değişkeni açısından farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek üzere yapılan Kruskal Wallis-H sonuçları sunulmuştur.

Tablo 4.5.

9. Sınıf Öğrencilerinin Sanal Zorbalık Düzeyleri ve Empatik Eğilimlerine İlişkin Puanlarının Öğrencilerin Anne Eğitim Düzeyi Değişkenine Göre Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları

Boyutlar	Eğitim Düz.	n	X	SS	X _{sıra}	x ²	SD	p	Fark
1-Sanal taciz	1-İlkokul	277	1.12	0.43	239.58	2.16	4	.70	-
	2-Ortaokul	60	1.16	0.71	233.03				
	3-Lise	83	1.15	0.54	241.39				
	4-Üniversite	33	1.06	0.24	216.56				
	5-Diğer	21	1.14	0.45	240.31				
	Toplam	474	1.12	0.49					
2-Sanal takipçilik	1-İlkokul	277	1.13	0.37	232.93	10.30	4	.06	-
	2-Ortaokul	60	1.25	0.53	279.37				
	3-Lise	83	1.19	0.53	234.73				
	4-Üniversite	33	1.13	0.39	211.05				
	5-Diğer	21	1.29	0.89	230.74				
	Toplam	474	1.16	0.46					
3-Empatik eğilim	1-İlkokul	277	3.44	0.56	235.70	1.13	4	.88	-
	2-Ortaokul	60	3.50	0.47	238.03				
	3-Lise	83	3.45	0.42	231.66				
	4-Üniversite	33	3.55	0.39	258.02				
	5-Diğer	21	3.49	0.60	250.60				
	Toplam	474	3.46	0.52					

9. sınıf öğrencilerinin sanal zorbalık düzeylerinin *sanal taciz* ve *sanal takipçilik* boyutunda öğrencilerin anne eğitim düzeyleri açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşma saptanmamıştır [$p > .05$].

9. sınıf öğrencilerinin empatik eğilimlerinde öğrencilerin anne eğitim düzeyleri açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşma saptanmamıştır [$p > .05$].

Tablo 4.6'da 9. sınıf öğrencilerinin sanal zorbalık düzeylerinin ve empatik eğilimlerinin öğrencilerin baba eğitim düzeyi değişkeni açısından farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek üzere yapılan Kruskal Wallis-H sonuçları sunulmuştur.

Tablo 4.6.

9. Sınıf Öğrencilerinin Sanal Zorbalık Düzeyleri ve Empatik Eğilimlerine İlişkin Puanlarının Öğrencilerin Baba Eğitim Düzeyi Değişkenine Göre Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları

Boyutlar	Eğitim Düz.	n	X	SS	$X_{sıra}$	x^2	SD	p	Fark
1-Sanal taciz	1-İlkokul	153	1.14	0.52	242.92	5.18	4	.26	-
	2-Ortaokul	84	1.19	0.68	248.36				
	3-Lise	110	1.09	0.32	236.28				
	4-Üniversite	118	1.09	0.41	227.17				
	5-Diğer	9	1.00	0.00	194.50				
	Toplam	474	1.12	0.49					
2-Sanal takipçilik	1-İlkokul	153	1.16	0.49	228.23	2.72	4	.60	-
	2-Ortaokul	84	1.17	0.44	249.96				
	3-Lise	110	1.16	0.44	238.03				
	4-Üniversite	118	1.18	0.47	242.29				
	5-Diğer	9	1.06	0.14	209.67				
	Toplam	474	1.16	0.46					
3-Empatik eğilim	1-İlkokul	153	3.40	0.60	227.89	3.89	4	.42	-
	2-Ortaokul	84	3.52	0.55	258.41				
	3-Lise	110	3.44	0.50	226.62				
	4-Üniversite	118	3.51	0.38	243.46				
	5-Diğer	9	3.59	0.37	260.67				
	Toplam	474	3.46	0.52					

9. sınıf öğrencilerinin sanal zorbalık düzeylerinin *sanal taciz* ve *sanal takipçilik* boyutunda öğrencilerin baba eğitim düzeyleri açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşma saptanmamıştır [$p>.05$].

9. sınıf öğrencilerinin empatik eğilimleri öğrencilerin baba eğitim düzeyleri açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşma saptanmamıştır [$p>.05$].

Tablo 4.7’de 9. sınıf öğrencilerinin sanal zorbalık düzeylerinin ve empatik eğilimlerinin öğrencilerin ailelerinin aylık gelir düzeyi değişkeni açısından farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek üzere yapılan Kruskal Wallis-H sonuçları sunulmuştur.

Tablo 4.7.

9. Sınıf Öğrencilerinin Sanal Zorbalık Düzeyleri ve Empatik Eğilimlerine İlişkin Puanlarının Öğrencilerin Ailelerinin Aylık Gelir Düzeyi Değişkenine Göre Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları

Boyutlar	Gelir Düz.	n	X	SS	$X_{sıra}$	x^2	SD	p	Fark
1-Sanal taciz	1-500 TL altı	109	1.13	0.57	225.80	9.04	5	.10	-
	2-500-1000 TL	112	1.21	0.64	256.19				
	3-1000-1500 TL	120	1.09	0.40	235.10				
	4-1500-2000 TL	71	1.09	0.31	243.15				
	5-2000-2005 TL	29	1.06	0.26	212.43				
	6-2500 TL ve üzeri	33	1.07	0.20	231.30				
	Toplam	474	1.12	0.49					
2-Sanal takipçilik	1-500 TL altı	109	1.17	0.58	214.59	7.71	5	.17	-
	2-500-1000 TL	112	1.14	0.36	239.03				
	3-1000-1500 TL	120	1.16	0.46	246.67				
	4-1500-2000 TL	71	1.21	0.49	258.92				
	5-2000-2005 TL	29	1.14	0.34	232.38				
	6-2500 TL ve üzeri	33	1.13	0.26	233.06				
	Toplam	474	1.16	0.46					
3-Empatik eğilim	1-500 TL altı	109	3.36	0.63	217.46	7.30	5	.19	-
	2-500-1000 TL	112	3.52	0.50	252.68				
	3-1000-1500 TL	120	3.43	0.41	222.84				
	4-1500-2000 TL	71	3.51	0.56	256.04				
	5-2000-2500 TL	29	3.47	0.49	244.95				
	6-2500 TL ve üzeri	33	3.57	0.39	259.05				
	Toplam	474	3.46	0.52					

9. sınıf öğrencilerinin sanal zorbalık düzeylerinin *sanal taciz* ve *sanal takipçilik* boyutunda öğrencilerin ailelerinin aylık gelir düzeyleri açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşma saptanmamıştır [$p > .05$]

9. sınıf öğrencilerinin empatik eğilimleri öğrencilerin ailelerinin aylık gelir düzeyleri açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşma saptanmamıştır [$p > .05$].

Tablo 4.8’de 9. sınıf öğrencilerinin sanal zorbalık düzeylerinin ve empatik eğilimlerinin öğrencilerin anne meslek değişkeni açısından farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek üzere yapılan Kruskal Wallis-H sonuçları sunulmuştur.

Tablo 4.8.

9. Sınıf Öğrencilerinin Sanal Zorbalık Düzeyleri ve Empatik Eğilimlerine İlişkin Puanlarının Öğrencilerin Anne Meslek Değişkenine Göre Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları

Boyutlar	Meslek	n	X	SS	$X_{sıra}$	x^2	SD	p	Fark
1-Sanal taciz	1-Ev hanımı	422	1.13	0.51	234.57	1.54	2	.46	-
	2-Memur	31	1.04	0.10	221.11				
	3-İşçi	12	1.01	0.05	208.67				
	4-Emekli	9	1.17	0.44					
	Toplam	474	1.12	0.49					
2-Sanal takipçilik	1-Ev hanımı	422	1.17	0.48	236.34	5.14	2	.07	-
	2-Memur	31	1.07	0.15	211.65				
	3-İşçi	12	1.01	0.04	170.67				
	4-Emekli	9	1.14	0.34					
	Toplam	474	1.16	0.46					
3-Empatik eğilim	1-Ev hanımı	422	3.45	0.52	231.81	1.76	2	.41	-
	2-Memur	31	3.46	0.49	229.56				
	3-İşçi	12	3.73	0.52	283.67				
	4-Emekli	9	3.45	0.36					
	Toplam	474	3.46	0.52					

9. sınıf öğrencilerinin sanal zorbalık düzeylerinin *sanal taciz* ve *sanal takipçilik* boyutunda öğrencilerin anne meslekleri açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşma saptanmamıştır [$p>.05$].

9. sınıf öğrencilerinin empatik eğilimleri öğrencilerin anne meslekleri açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşma saptanmamıştır [$p>.05$].

Tablo 4.9’da 9. sınıf öğrencilerinin sanal zorbalık düzeylerinin ve empatik eğilimlerinin öğrencilerin baba meslek değişkeni açısından farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek üzere yapılan Kruskal Wallis-H sonuçları sunulmuştur.

Tablo 4.9.

9. Sınıf Öğrencilerinin Sanal Zorbalık Düzeyleri ve Empatik Eğilimlerine İlişkin Puanlarının Öğrencilerin Baba Meslek Değişkenine Göre Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları

Boyutlar	Meslek	n	X	SS	X _{sıra}	x ²	SD	p	Fark
1-Sanal taciz	1-Çiftçi	68	1.17	0.70	226.74	9.94	6	.12	-
	2-Memur	142	1.08	0.38	226.30				
	3-Emekli	41	1.08	0.27	244.61				
	4-İşçi	80	1.20	0.53	262.89				
	5-Esnaf	58	1.06	0.15	242.14				
	6-Serbest meslek	75	1.17	0.64	236.38				
	Toplam	474	1.12	0.49					
2-Sanal takipçilik	1-Çiftçi	68	1.17	0.53	217.91	7.61	6	.26	-
	2-Memur	142	1.16	0.42	240.25				
	3-Emekli	41	1.14	0.30	229.89				
	4-İşçi	80	1.21	0.58	248.86				
	5-Esnaf	58	1.16	0.34	260.21				
	6-Serbest meslek	75	1.14	0.50	231.57				
	Toplam	474	1.16	0.46					
3-Empatik eğilim	1-Çiftçi	68	3.36	0.54	215.17	5.10	6	.53	-
	2-Memur	142	3.45	0.46	230.76				
	3-Emekli	41	3.56	0.54	264.30				
	4-İşçi	80	3.49	0.49	249.79				
	5-Esnaf	58	3.42	0.55	231.66				
	6-Serbest meslek	75	3.47	0.56	243.23				
	Toplam	474	3.46	0.52					

9. sınıf öğrencilerinin sanal zorbalık düzeylerinin *sanal taciz* ve *sanal takipçilik* boyutunda öğrencilerin baba meslekleri açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşma saptanmamıştır [$p>.05$].

9. sınıf öğrencilerinin empatik eğilimleri öğrencilerin baba meslekleri açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşma saptanmamıştır [$p>.05$].

Tablo 4.10'da 9. sınıf öğrencilerinin sanal zorbalık düzeylerinin ve empatik eğilimlerinin öğrencilerin anne-babalarının birlikteliği değişkeni açısından farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek üzere yapılan Kruskal Wallis-H sonuçları sunulmuştur.

Tablo 4.10.

9. Sınıf Öğrencilerinin Sanal Zorbalık Düzeyleri ve Empatik Eğilimlerine İlişkin Puanlarının Öğrencilerin Anne-Babalarının Birlikteliği Değişkenine Göre Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları

Boyutlar	Durum	n	X	SS	X _{sıra}	x ²	SD	p	Fark
1-Sanal taciz	1-İkisi de sağ ve beraber	454	1.12	0.49	236.18	3.77	2	.43	-
	2-Babam öldü annem yaşıyor	10	1.22	0.52	267.45				
	3- İkisi de sağ ve ayrı	8	1.23	0.46	285.50				
	Toplam	474	1.12	0.49					
2-Sanal takipçilik	1-İkisi de sağ ve beraber	454	1.16	0.46	238.07	1.22	2	.87	-
	2-Babam öldü annem yaşıyor	10	1.20	0.35	242.90				
	3- İkisi de sağ ve ayrı	8	1.09	0.20	218.13				
	Toplam	474	1.16	0.46					
3-Empatik eğilim	1-İkisi de sağ ve beraber	454	3.45	0.51	236.30	6.14	2	.18	-
	2-Babam öldü annem yaşıyor	10	3.68	0.55	284.85				
	3- İkisi de sağ ve ayrı	8	3.37	0.37	197.75				
	Toplam	474	3.46	0.52					

*Not: Annem öldü babam yaşıyor ve ikisi de öldü seçeneklerini işaretleyen birer öğrenci olduğu için analize dâhil edilmemişlerdir.

9. sınıf öğrencilerinin sanal zorbalık düzeylerinin *sanal taciz* ve *sanal takipçilik* boyutunda öğrencilerin anne-babalarının birlikteliği açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşma saptanmamıştır [$p>.05$].

9. sınıf öğrencilerinin empatik eğilimleri öğrencilerin anne-babalarının birlikteliği açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşma saptanmamıştır [$p>.05$].

Tablo 4.11’de 9. sınıf öğrencilerinin sanal zorbalık düzeylerinin ve empatik eğilimlerinin öğrencilerin kaç yıldır internet kullanma değişkeni açısından farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek üzere yapılan Kruskal Wallis-H sonuçları sunulmuştur.

Tablo 4.11.

9. Sınıf Öğrencilerinin Sanal Zorbalık Düzeyleri ve Empatik Eğilimlerine İlişkin Puanlarının Öğrencilerin Kaç Yıldır İnternet Kullanma Değişkenine Göre Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları

Boyutlar	Durum	n	X	SS	$X_{sıra}$	x^2	SD	p	Fark
1-Sanal taciz	İkisi de sağ ve beraber	454	1.12	0.49	236.18	3.77	2	.43	-
	Babam öldü annem yaşıyor	10	1.22	0.52	267.45				
	İkisi de sağ ve ayrı	8	1.23	0.46	285.50				
	Toplam	474	1.12	0.49					
2-Sanal takipçilik	İkisi de sağ ve beraber	454	1.16	0.46	238.07	1.22	2	.87	-
	Babam öldü annem yaşıyor	10	1.20	0.35	242.90				
	İkisi de sağ ve ayrı	8	1.09	0.20	218.13				
	Toplam	474	1.16	0.46					
3-Empatik eğilim	İkisi de sağ ve beraber	454	3.45	0.51	236.30	6.14	2	.18	-
	Babam öldü annem yaşıyor	10	3.68	0.55	284.85				
	İkisi de sağ ve ayrı	8	3.37	0.37	197.75				
	Toplam	474	3.46	0.52					

*Not: Annem öldü babam yaşıyor ve ikisi de öldü seçeneklerini işaretleyen birer öğrenci olduğu için analize dâhil edilmemişlerdir.

9. sınıf öğrencilerinin sanal zorbalık düzeylerinin *sanal taciz* ve *sanal takipçilik* boyutunda öğrencilerin kaç yıldır internet kullanma açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşma saptanmıştır [$p < .05$]. Elde edilen farkın hangi gruplar arasında olduğunun saptanması amacıyla yapılan Mann Whitney-U testi sonucunda söz konusu farkın *sanal taciz* boyutunda 1-3 yıl arasında internet kullanıcıları ile 9 yıl ve üzerinde internet kullanıcısı olan öğrencileri arasında 9 yıl ve üzerinde internet kullanıcısı olan öğrenciler lehine olduğu saptanmıştır. Ayrıca, *sanal takipçilik* elde edilen fark ise 6-9 yıl arasında internet kullanıcıları ile 1-3 yıl, 3-6 yıl arasında internet kullanıcısı olan ve internet kullanmayan öğrencileri arasında 6-9 yıl arasında internet kullanıcısı olan öğrenciler lehine olduğu saptanmıştır. Buna karşın 9. sınıf öğrencilerinin empatik eğilimleri öğrencilerin kaç yıldır internet kullanma açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşma saptanmamıştır [$p > .05$].

Tablo 4.12’de 9. sınıf öğrencilerinin sanal zorbalık düzeylerinin ve empatik eğilimlerinin öğrencilerin internete erişim sağladıkları mekân değişkeni açısından farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek üzere yapılan Kruskal Wallis-H sonuçları sunulmuştur.

Tablo 4.12.

9. Sınıf Öğrencilerinin Sanal Zorbalık Düzeyleri ve Empatik Eğilimlerine İlişkin Puanlarının Öğrencilerin İnternete Erişim Sağladıkları Mekân Değişkenine Göre Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları

Boyutlar	Mekan	n	X	SS	X _{sıra}	x ²	SD	p	Fark
1-Sanal taciz	1-Ev	245	1.08	0.34	230.95	21.64	5	.00	1-3
	2-Okul-Kütüphane	29	1.01	0.03	201.95				
	3-İnternet kafe	130	1.25	0.70	266.61				
	4-İş yeri	8	1.00	0.00	194.50				
	5-Komşu-akraba	19	1.03	0.06	228.61				
	6-Bağlanmıyor	43	1.12	0.62	222.72				
	Toplam	474	1.12	0.49					
2-Sanal takipçilik	1-Ev	245	1.18	0.46	251.10	18.37	5	.00	3-6
	2-Okul-Kütüphane	29	1.05	0.10	209.81				
	3-İnternet kafe	130	1.21	0.59	240.81				
	4-İş yeri	8	1.05	0.07	232.06				
	5-Komşu-akraba	19	1.13	0.26	226.42				
	6-Bağlanmıyor	43	1.02	0.08	174.57				
	Toplam	474	1.16	0.46					
3-Empatik eğilim	1-Ev	245	3.51	0.47	251.58	15.06	5	.01	2-4
	2-Okul-Kütüphane	29	3.57	0.57	279.02				
	3-İnternet kafe	130	3.41	0.54	219.65				
	4-İş yeri	8	3.17	0.31	132.00				
	5-Komşu-akraba	19	3.49	0.40	238.42				
	6-Bağlanmıyor	43	3.28	0.67	202.45				
	Toplam	474	3.46	0.52					

9. sınıf öğrencilerinin sanal zorbalık düzeylerinin *sanal taciz* ve *sanal takipçilik* boyutunda öğrencilerin internete erişim sağladıkları mekân açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşma saptanmıştır [$p<.05$]. Elde edilen farkın hangi gruplar arasında olduğunun saptanması amacıyla yapılan Many Whitney-U testi sonucunda söz konusu farkın *sanal taciz* boyutunda evde internet kullanıcıları ile internet kafelerde internet kullanıcısı olan öğrencileri arasında internet kafelerde internet kullanıcısı olan öğrenciler lehine olduğu saptanmıştır. Ayrıca, *sanal takipçilik* elde edilen fark ise internet kafelerde internet kullanıcıları ile internet kullanıcısı olmayan öğrencileri arasında internet kafelerde internet kullanıcısı olan öğrenciler lehine olduğu saptanmıştır.

9. sınıf öğrencilerinin empatik eğilimleri öğrencilerin internete erişim sağladıkları mekân açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşma saptanmıştır [$p<.05$].

Elde edilen farkın hangi gruplar arasında olduğunun saptanması amacıyla yapılan Mann Whitney-U testi sonucunda söz konusu farkın okul-kütüphanede internet kullanıcıları ile işyerlerine internet kullanıcısı olan öğrencileri arasında okul-kütüphanede internet kullanıcısı olan öğrenciler lehine olduğu saptanmıştır.

Tablo 4.13'te 9. sınıf öğrencilerinin sanal zorbalık düzeylerinin ve empatik eğilimlerinin öğrencilerin günlük internet kullanma değişkeni açısından farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek üzere yapılan Kruskal Wallis-H sonuçları sunulmuştur.

Tablo 4.13.

9. Sınıf Öğrencilerinin Sanal Zorbalık Düzeyleri ve Empatik Eğilimlerine İlişkin Puanlarının Öğrencilerin Günlük İnternet Kullanma Değişkenine Göre Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları

Boyutlar	Kullanma	H	X	SS	$X_{sıra}$	x^2	SD	p	Fark
1-Sanal taciz	1. 1-3 saat	352	1.11	0.45	234.77	8.81	4	.06	-
	2. 3-6 saat	34	1.34	0.79	281.78				
	3. 6-9 saat	12	1.03	0.06	230.50				
	4. 9 saat ve üstü	5	1.80	1.79	250.20				
	5. Kullanmıyorum	71	1.06	0.24	230.13				
	Toplam	474	1.12	0.49					
2-Sanal takipçilik	1. 1-3 saat	352	1.16	0.45	237.32	28.34	4	.00	1-4
	2. 3-6 saat	34	1.37	0.56	316.00				4-5
	3. 6-9 saat	12	1.19	0.23	285.25				
	4. 9 saat ve üstü	5	1.74	1.66	220.90				
	5. Kullanmıyorum	71	1.06	0.20	193.92				
	Toplam	474	1.16	0.46					
3-Empatik eğilim	1. 1-3 saat	352	3.47	0.51	237.68	1.18	4	.88	-
	2. 3-6 saat	34	3.53	0.42	248.66				
	3. 6-9 saat	12	3.45	0.76	263.08				
	4. 9 saat ve üstü	5	3.44	0.61	250.30				
	5. Kullanmıyorum	71	3.40	0.56	226.05				
	Toplam	474	3.46	0.52					

9. sınıf öğrencilerinin sanal zorbalık düzeylerinin *sanal taciz* boyutunda öğrencilerin günlük internet kullanma açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşma saptanmamıştır [$p>.05$]. 9. sınıf öğrencilerinin sanal zorbalık düzeylerinin *sanal takipçilik* boyutunda öğrencilerin günlük internet kullanma açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşma saptanmıştır [$p<.05$]. Elde edilen farkın hangi gruplar

arasında olduğunun saptanması amacıyla yapılan Mann Whitney-U testi sonucunda söz konusu farkın 1-3 saat arasında internet kullanıcıları ve internet kullanmayanlar ile 9 saat ve üzerinde internet kullanıcısı olan öğrencileri arasında 9 saat ve üzerinde internet kullanıcısı olan öğrenciler lehine olduğu saptanmıştır. Buna karşın 9. sınıf öğrencilerinin empatik eğilimleri öğrencilerin günlük internet kullanma açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşma saptanmamıştır [$p>.05$].

Tablo 4.14'te 9. sınıf öğrencilerinin sanal zorbalık düzeylerinin ve empatik eğilimlerinin öğrencilerin internet kullanma amaçları değişkeni açısından farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek üzere yapılan Kruskal Wallis-H sonuçları sunulmuştur.

Tablo 4.14.

9. Sınıf Öğrencilerinin Sanal Zorbalık Düzeyleri ve Empatik Eğilimlerine İlişkin Puanlarının Öğrencilerin İnternet Kullanma Amaçları Değişkenine Göre Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları

Boyutlar	Amaç	n	X	SS	X _{sıra}	x ²	SD	p	Fark
1-Sanal taciz	1-Sohbet-görüşme	58	1.16	0.58	238.82	50.61	6	.00	5-1
	2-Eğlence	55	1.20	0.76	250.23				5-3
	3-Bilgi edinme	108	1.05	0.19	221.83				5-4
	4-Ödev yapma	160	1.05	0.21	218.33				
	5-Oyun	59	1.42	0.86	308.14				
	6-Vakit geçirme	7	1.05	0.13	228.64				
	7-Program indirme	24	1.01	0.03	202.94				
	Toplam	3	1.11	0.10					
2-Sanal takipçilik	1-Sohbet-görüşme	474	1.12	0.49	238.27	59.16	6	.00	5-1
	2-Eğlence	58	1.17	0.59	293.20				5-3
	3-Bilgi edinme	55	1.29	0.53	223.74				5-4
	4-Ödev yapma	108	1.11	0.28	205.97				
	5-Oyun	160	1.10	0.37	311.37				
	6-Vakit geçirme	59	1.37	0.70	213.79				
	7-Program indirme	7	1.04	0.07	176.00				
	Toplam	24	1.02	0.06					
3-Empatik eğilim	1-Sohbet-görüşme	3	1.43	0.38	253.78	12.34	6	.06	-
	2-Eğlence	474	1.16	0.46	215.34				
	3-Bilgi edinme	58	3.53	0.48	258.04				
	4-Ödev yapma	55	3.37	0.58	240.81				
	5-Oyun	108	3.53	0.53	208.92				
	6-Vakit geçirme	160	3.49	0.49	235.64				
	7-Program indirme	59	3.36	0.53	175.83				
	Toplam	7	3.48	0.41					

9. sınıf öğrencilerinin sanal zorbalık düzeylerinin *sanal taciz* ve *sanal takipçilik* boyutunda öğrencilerin internet kullanma amaçları açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşma saptanmıştır [$p < .05$]. Elde edilen farkın hangi gruplar arasında olduğunun saptanması amacıyla yapılan Mann Whitney-U testi sonucunda söz konusu farkın *sanal taciz* ve *sanal takipçilik* boyutlarında oyun amaçlı internet kullanıcıları ile sohbet, bilgi edinme ve ödev amaçlı internet kullanıcısı olan öğrencileri arasında oyun amaçlı internet kullanıcısı olan öğrenciler lehine olduğu saptanmıştır.

9. sınıf öğrencilerinin empatik eğilimleri öğrencilerin internet kullanma amaçları açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşma saptanmamıştır [$p > .05$].

4.3. Öğrencilerin Sanal Zorbalık Düzeylerine ve Empatik Eğilimlerine İlişkin Puanları Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesine İlişkin Bulgular

Tablo 4.15'te 9. sınıf öğrencilerinin sanal zorbalık düzeyleri ve empatik eğilimleri puanları arasındaki ilişkinin değerlendirilmesi için yapılan korelasyon analizi sonuçları sunulmuştur.

Tablo 4.15.

9. Sınıf Öğrencilerinin Sanal Zorbalık Düzeyleri ile Empatik Eğilimlerine İlişkin Puanları Arasındaki İlişkiye İlişkin Pearson Korelasyon Analizi Sonuçları

		Sanal taciz	Sanal takipçilik	Empatik eğilim
	r	1		
Sanal taciz	p	.000		
	N	474		
	r	.616*	1	
Sanal takipçilik	p	.000		
	N	474	474	
	r	-.049	-.090	1
Empatik eğilim	p	.289	.050	
	N	474	474	474

* <.01

9. sınıf öğrencilerinin sanal zorbalık alt boyut düzeyleri ile empatik eğilimleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki saptanmamıştır [$p > .05$].

BÖLÜM V

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu bölümde araştırmanın bulgu ve yorumlarına dayalı olarak ulaşılan sonuçlara ve bu sonuçlar doğrultusunda geliştirilen önerilere yer verilmiştir.

5.1. Sonuçlar ve Tartışma

Araştırma bulgularında 9. sınıf öğrencilerinin sanal zorbalık düzeyleri ile empatik eğilimleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olmadığı görülmüştür. Öğrencilerin sanal zorbalık düzeyleri ile empatik eğilim düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki olmaması sanal ortam ile çevrimdışı dünya arasındaki birtakım farklılıklardan kaynaklanmaktadır.

Empati, iletişimde bulunan kişiye anlayışla ve özenle yaklaşmayı öngörmektedir. İnsanların duygu ve sezisine dayalı bir iletişim kurulabilmek için onların güdülenişlerini ve geçmiş deneyimlerini, o anki duygu ve tutumlarını, gelecek için umutlarını ve beklentilerini daha iyi anlayacak bir ortamın yaratılması gerekmektedir. Bu durumda kişi kendisini karşısındakinin yerine koyacak ve kendisine yapılmasını istemediği bir şeyi karşısındaki kişi için de yapmayacak, kendisi için isteyebileceği her şeyi de karşısındakiler için isteyecektir (Güngör, 2007). İletişimin sağlıklı olabilmesi için hem kaynak, hem de alıcının; maske takmadan kendilerini olduğu gibi gösterebilmesi ve davranışlarında tutarlılık sergileyerek empatik yaklaşımları gereklidir (Ersever, 1996). Ancak sanal ortam gerek anonim olma özelliği, gerekse kişilerin gerçek kimliklerini bırakıp kendi seçtikleri yeni bir kimliğe bürünebilmeleri veya maskelerle dolaşmaları nedeniyle yukarıda belirtilen duygu ve sezgiye dayalı güven ortamını tam olarak karşılayamamaktadır. Sanal ortamda kişiler anonim oldukları için sanal ortam her türlü “oynamaya” sahne olabilir. Kişiler gerçekleştirdikleri olumsuz davranışların doğrudan kendilerine atfedilmeyeceğini fark ettiklerinde olumsuz davranış

sergilemelerinin önünde set vazifesi gören sosyal sınırlamalara ve kuralları daha kolay ihlal edebilmektedirler (Sayar, 2002).

Kişiler arasında empatik iletişimin kurulması bireylerin içinde bulundukları fiziksel, psikolojik, sosyal, ekonomik şartlarla doğrudan alakalıdır (Işık ve Akbaba, 2006). Sanal ortam fiziksel unsurların bulunmadığı, kişilerin fiziksel olarak değil psikolojik olarak bir arada olduğu yeni bir dünya'dır (Sayar, 2002). Kişiler sanal ortamda beden ve mekandan bağımsız olarak birbirleri ile iletişim kurmaktadır (Çetin, 2009). Fiziksel olarak bir arada olunmadığından zorba kurbanı üzerinde yol açtığı zararı, yaptığı davranışın olumsuz etkilerini doğrudan görmemektedir. Bu da daha kolay sanal zorbalık davranışını gerçekleştirmesini sağlar (Hackett, 2000). Aynı zamanda zorbanın kurbanı ile empati kurmasını zorlaştırır.

Kullanıcıların çoğu anonim bir kimlikle sanal ortamda yer almaktadır (Willard, 2007; Herring, 2002; Shariff ve Hoff, 2007). Kişi anonim bir kimlikle değil de gerçek kimliğiyle sanal ortamda yer alıyor olsa bile karşısındaki kişiyle arasındaki fiziksel mesafe, daha az sosyal mevcudiyet nedeniyle kişi kendisini daha az ketlenmiş, daha az süperego baskısı altındaymış gibi hissedebilir. Kişi sanal ortamın gerçeklikten uzak yapısı nedeniyle gerçek kişiliğinden uzaklaşıp bambaşka bir kimlikle karşısındaki kişi ya da kişilerle iletişim kurabilir (Sayar, 2002). Sanal ortamda, günlük yaşamda olduğundan oldukça farklı kişilik özellikleri sergileyebilir (Shiraldi, 2008). Sanal ortamda gerçekleştirdiği olumsuz davranışlar neticesinde bir takım problemler yaşamaya başladığında ise kolayca ortamı terk edebilme imkanının bulunması zorbalık yapmasında kişiye cesaret verir (Sayar, 2002).

Kişilerin sanal zorbalık davranışı yapmalarını tetikleyen bir diğer unsur ise sanal ortamda makine ile insan ayrımının tam olarak yapılamaması, bilgisayarın insan olarak algılanırken bilgisayarın ucundaki diğer kişinin ise tam olarak bir insan gibi algılanmamasıdır. Dolayısıyla, kişiler, günlük hayatta söyleyemeyeceklerini söyler, daha rahat davranır, kendilerine daha az sınır koyarlar (Sayar, 2002; Suler, 2004).

Kişilerin sanal zorbalık davranışını yapmamalarının bir diğer nedeni ise elektronik iletişim araçlarında insanların yüz yüze bir iletişim içerisinde bulunmamasıdır. Çevrimdışı ortamdaki yüz yüze ilişki, insanların davranışları üstündeki sosyal etkiyi

artırmakta, yalnızken ya da yüz yüze değilken insanlar yüz yüze olduklarından daha farklı davranabilmektedir (Kağıtçıbaşı, 2010).

Araştırma sonuçlarına göre sanal zorbalık düzeylerinin *sanal taciz* ve *sanal takipçilik* boyutlarında öğrencilerin cinsiyetleri açısından incelendiğinde erkek öğrencilerin lehine anlamlı bir farklılaşma olduğu görülmektedir. Konu ile ilgili literatür incelendiğinde cinsiyetin sanal zorbalık üzerindeki etkisi ile ilgili farklı araştırma bulgularının olduğu görülmektedir. Arıcak ve diğerleri (2008) tarafından gerçekleştirilen araştırmada farklılığın önemli ve bayanların lehine olduğu, bazı araştırmalarda ise farklılığın önemli ve erkeklerin lehine olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Aftab, 2004, Erşan 2009; Hinduja ve Patchin, 2010; Maxwell, 2001; Ponsford, 2007; Working to Halt Online Abuse, 2009; Wolak ve diğerleri, 2006; Ybarra ve Mitchell, 2007). Sanal zorbalık düzeyleri incelendiğinde erkek öğrenciler lehine farklılaşma olmasında etkili olan etmenlerin başında şiddet ve şiddet türevli davranışların bir cesaret, güç gösterimi ya da statüyü koruma aracı olarak görülmesi gelmektedir. Bir diğer önemli nedense toplumun kişilere biçtiği cinsiyet rolleridir. Çoğu alt kültürde şiddet ve zorbalık erkeklik vurgusunun yansıması olarak ortaya çıkmakta ve toplum tarafından öyle algılanmaktadır (Kızmaz, 2006). Dolayısıyla, erkek öğrencilerin hem çevrimdışı hem de çevrimiçi dünyada kız öğrencilere oranla daha rahat bir şekilde zorbalık davranışı sergiledikleri söylenebilir.

Araştırma sonuçlarında 9. sınıf öğrencilerinin sanal zorbalık düzeylerinin *sanal taciz* boyutunda öğrencilerin okul türleri açısından incelendiğinde meslek lisesi öğrencileri ile imam hatip ve Anadolu-öğretmen-fen lisesi öğrencileri arasında meslek lisesi öğrencileri lehine istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşma saptanmıştır. Sanal zorbalık davranışının sergilenmesinde kişilerin teknolojiyi kullanabilme becerileri önemli bir etkidir. Özellikle bilişim teknolojileri bölümünde öğrenim gören endüstri meslek lisesi ve ticaret meslek lisesi öğrencilerinin imam hatip ve Anadolu-öğretmen-fen lisesi öğrencilerinden farklı olarak kapsamlı bir şekilde bilgisayar eğitimi almaları ve kendilerini bu yönde geliştirebilme imkanına sahip olmaları sanal taciz davranışı sergileme ihtimallerinin kuvvetlendirebilir.

Araştırma sonuçlarına göre 9. sınıf öğrencilerinin empatik eğilimleri okul türleri açısından incelendiğinde meslek lisesi öğrencileri ile imam hatip ve Anadolu-

öğretmen-fen lisesi öğrencileri arasında meslek lisesi öğrencileri aleyhine istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşma olduğu saptanmıştır. Bu durumda meslek lisesi öğrencilerinin daha çok bir meslek edinmeye yönelik bir müfredata göre eğitim almalarının, özellikle imam hatip lisesi ve Anadolu öğretmen lisesi öğrencilerinin ise insan ilişkilerine ve iletişim becerilerine dayalı bir mesleki eğitim almalarının etkili olduğu söylenebilir (Filiz, 2009).

Araştırma sonuçlarına göre öğrencilerinin sanal zorbalık düzeylerinin *sanal taciz* ve *sanal takipçilik* boyutunda öğrencilerin ailelerinin aylık gelir düzeyleri açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşma saptanmamıştır. Bu durumda elektronik iletişim araçlarına ulaşılabilirliğin ve bu araçları edinebilmenin her geçen yıl daha da kolaylaşması, hemen her gelir düzeyindeki ailelerin günümüzde elektronik iletişim araçlarına sahip olmaları ve kullanabilmeleri etkilidir. Ülkemizde hanelerde bilişim teknolojilerine sahip olma oranları incelendiğinde durum daha net anlaşılabilir. 2004 yılında ülke genelinde kişisel bilgisayar bulunanların oranı %10 iken bu oran 2009 yılında %30,7'ye yükselmiştir. Yine 2004 yılında cep telefonuna sahip olanların oranı %53,6 iken bu oran 2009 yılında %87,6'ya ulaşmıştır (TÜİK, 2009).

Araştırma Sonuçlarına göre 9. sınıf öğrencilerinin sanal zorbalık düzeylerinin *sanal taciz* boyutunda öğrencilerin günlük internet kullanma açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşma saptanmıştır. Bulgularda 1-3 saat arasında internet kullanıcıları ve internet kullanmayanlar ile 9 saat ve üzerinde internet kullanıcısı olan öğrencileri arasında 9 saat ve üzerinde internet kullanıcısı olan öğrenciler lehine farklılaşma olduğu saptanmıştır. Sanal takipçilik bir kişinin elektronik iletişim araçları kullanılarak sanal ortamda takip edilmesidir. Fail kurbanını e-posta, sosyal paylaşım siteleri, forumlar ve kişisel internet sayfası gibi onun bulunduğu her türlü sanal ortamda izler, kurbanı ile ilgili bilgi toplar. Bu takip failin bilgisayar başında daha uzun süreler geçirmesine neden olabilir.

Araştırma sonuçlarına göre *sanal taciz* ve *sanal takipçilik* boyutlarında öğrencilerin kaç yıldır internet kullandıklarına göre anlamlı bir farklılaşma olduğu, *sanal taciz* boyutunda 1-3 yıl arasında internet kullanıcıları ile 9 yıl ve üzerinde internet kullanıcısı olan öğrencileri arasında 9 yıl ve üzerinde internet kullanıcısı olan öğrenciler lehine olduğu saptanmıştır. Ayrıca, *sanal takipçilik* elde edilen fark ise 6-9

yıl arasında internet kullanıcıları ile 1-3 yıl, 3-6 yıl arasında internet kullanıcısı olan ve internet kullanmayan öğrencileri arasında 6-9 yıl arasında internet kullanıcısı olan öğrenciler lehine olduğu saptanmıştır. Bu durumda interneti daha uzun zamandan beri kullanan öğrencilerin internetle ilgili bilgi ve deneyimlerinin fazla olmasının ve diğer kullanıcılara üstünlük sağlamalarının neden olduğu söylenebilir.

9. sınıf öğrencilerinin sanal zorbalık düzeylerinin *sanal taciz* ve *sanal takipçilik* boyutunda öğrencilerin internete erişim sağladıkları mekân açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşma saptanmıştır. söz konusu farkın *sanal taciz* boyutunda evde internet kullanıcıları ile internet kafelerde internet kullanıcısı olan öğrencileri arasında internet kafelerde internet kullanıcısı olan öğrenciler lehine olduğu saptanmıştır. Ayrıca, *sanal takipçilik* elde edilen fark ise internet kafelerde internet kullanıcıları ile internet kullanıcısı olmayan öğrencileri arasında internet kafelerde internet kullanıcısı olan öğrenciler lehine olduğu saptanmıştır. Bu durumda internet kafelerde internet kullanan öğrencilerin ebeveyn denetiminden uzak bir şekilde internet kullanmalarının, internet kafelerin ise yetkililer tarafından yeterince denetlenmemelerinin ve ticari kaygılarla işletilmelerinin etkili olduğu söylenebilir (Bal, 2004).

5.2. Öneriler

- 1- Öğrencilerin elektronik iletişim araçlarını daha güvenli bir şekilde kullanabilmeleri, kötüye kullanımların önlenmesi amacıyla elektronik iletişim araçları ve bu araçların kullanımı sırasında karşılaşılabilecek tehdit ve tehlikeler okullarda var olan “Medya Okuryazarlığı” dersi içinde daha detaylı bir şekilde öğrencilere aktarılabilir.
- 2- Çoğu sanal zorbalık kurbanı ergen zorbalığa uğradıklarını ebeveynlerine bildirmemekte, ebeveynler ise çocuklarını sanal ortamdaki tehditlerden nasıl koruyacaklarını bilmemektedir (Belsey, 2008; Shariff ve Hoff, 2007; Berarducci, 2009) Bu eksikliği gidermek için konunun uzmanlarınca velilere yönelik olarak “Güvenli İnternet Eğitimi” konulu programlar ve bilgilendirme çalışmaları gerçekleştirilebilir.

- 3- Çevrimiçi ortamlarda insanlar çevrimdışı dünyada olduklarından farklı şekilde davranabilmektedirler. Mevcut empati ölçekleri sanal ortamda kişilerin empati kurabilme becerilerini ve eğilimlerini ölçemeyebilir. Dolayısıyla, kişilerin sanal ortamda empati düzeylerini ölçebilen empati ölçeklerinin geliştirilmesi sanal zorbalığın önlenmesi ve azaltılması çalışmalarına katkı sağlayabilir.
- 4- Ülkemizde internet kafeler internete erişim için oldukça sık tercih edilen mekanlardır. İnternet kafelerin düzenli bir şekilde denetiminin sağlanması sanal zorbalığın önlenmesi noktasında fayda sağlayabilir.

KAYNAKÇA

- Adak, N. (2004). Bir sosyalizasyon aracı olarak televizyon ve şiddet. *Bilig "Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 30: 27–38
- Aftab, P. (2004). Understanding the cyberharassment problem <http://www.informationweek.com> (Erişim tarihi: 11.01.2009).
- Alisinanoğlu, F. ve Köksal, A. (2000). Gençlerin ben durumları (ego state) ve empatik becerilerinin incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18:11–16.
- Akkoyun, F. (1982). Empatik anlayış üzerine. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 15 (2): 63–69.
- Alper, D. (2007). Psikolojik danışmanlar ve sınıf öğretmenlerinin duygusal zekâ düzeyleri-iletişim ve empati becerilerinin karşılaştırılması. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Alper-İlhan, S. (2008). İlköğretimde zorbalık. Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Altınbaş, K. , Gülöksüz, S., Özçetinkaya, S. ve Oral E.T. (2010). Empatinin biyolojik yönleri. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 2 (1): 15-25.
- Arıcak, T. ve diğ. (2008). Cyberbullying among turkish adolescents. *Cyberpsychology & Behavior*, 11 (3): 253–261.
- Aristu, L. A ve diğ. (2008). The Structure of bryant's empathy index for children: A cross- validation study. *The Spanish Journal of Psychology*, 11 (2): 670-677.
- Arslan, S., Savaşer, S. (2009). Akran zorbalığını önlemede okul hemşiresinin rolü. *Maltepe Üniversitesi Hemşirelik Bilim ve Sanatı Dergisi*, 2 (3).

- Ataseven, F. (1991). Teknolojik gelişme, kitle iletişim araçları ve okul. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6: 87-109.
- Ataşalar, J. (1996). Üniversite öğrencilerinin empatik eğilim düzeylerine, cinsiyet ve yaşlarına göre kendini açma düzeyleri. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Atli, A. (2008). Çocuk yuvaları ve yetiştirme yurtlarında çalışan personelin empatik eğilim düzeylerinin incelenmesi. Bilim Uzmanlığı Tezi, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Atman, Ü. C. (2003). Kadına yönelik şiddet; cinsel taciz / ırza geçme. *Türk Tabipler Birliği Sürekli Tıp Eğitim Dergisi (STED)*, 12 (9): 333-335.
- Ayas, T., Torzum, M. B. (2010), Sanal zorba/kurban ölçek geliştirme çalışması. *Akademik Bakış Dergisi* , 19.
- Ayan, S. (2007). Aile içinde şiddete uğrayan çocukların saldırganlık eğilimleri. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 8: 206-214.
- Bal G. (2004). İnternet kafelerin çocuklar üzerine etkileri. *Çağın Polisi Dergisi*, 3 (33): 45-47.
- Bamford, A. (2004). Cyber-bullying. AHISA Pastoral Care National Conference Melbourne, Australia, September 2004.
- Barak, A (2005). Sexual harassment on the internet. *Social Science Computer Review*, 23 (1): 77-92.
- Barnes, A., Thagard, P. (1997). Empathy and analogy. *Dialogue: Canadian Philosophical Review*, 36 (4):705-720.

- Barut, Y. (2004). Ortaöğretim kurumlarında çalışan öğretmenlerin empatik eğilim düzeyleri ile çatışma eğilimi düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. XIII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı, 6–9 Temmuz 2004, İnönü Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Malatya.
- Batson C.D. ve diğerleri (1997). Empathy and attitudes: can feeling for a member of a stigmatized group improve feelings toward the group? *Journal of Personality and Social Psychology*, 72 (1): 105–118.
- Basu, S., Jones, R. (2007). Regulating cyberstalking. *Journal of Information, Law and Technology*, 2.
- Başaran, E. (2010). Bu durumda çok kadın var davamdan vazgeçmeyeceğim. *Hürriyet Pazar*, 21 Mart 2010, <http://www.hurriyet.com.tr/pazar/14161411.asp> (Erişim Tarihi: 24.03.2010)
- Bhat, C. S. (2008). Cyber bullying: overview and strategies for school counsellors, guidance officers, and all school personel. *Australian Journal of Guidance & Counselling*, 18 (1): 53–66.
- Belsey, B (2008). Cyberbullying an emerging threat to the “always on” generation. *Canadian Teacher Magazine*, Spring 2008: 18–19.
- Beran, T, Li, Q. (2007). The Relationship between cyberbullying and school bullying. *Journal of Student Wellbeing*, December 2007, 1(2): 15–33.
- Berarducci, L. R. (2009). Traditional bullying victimization and new cyberbullying behaviors. Yüksek Lisans Tezi, The College of Arts and Sciences, The University of Dayton, Mayıs, 2009, Dayton, Ohio.
- Budak, S. (2003). Psikoloji Sözlüğü, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.

- Bocij, P. (2004). Cyberstalking: harrassment in the internet age and how to protect your family, 2004, Greenwood Publishing Group, Westport
- Bolat, S. (1996). Eğitim örgütlerinde iletişim: h.ü. eğitim fakültesi uygulaması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12: 75-80.
- Bosworth, K. , Espelage, D. L. ve Simon, T. R., (1999). Factors associated with bullying behavior in middle school students. *The Journal of Early Adolescence*, 19: 341.
- Bowditch, P.(2002). A different internet security problem - harassment, stalking and identity theft. Australian Computer Society (ACS), Western Sydney Chapter, 3 Eylül 2002,
- Campbell, M. A. (2007). Cyber bullying and young people: treatment principles not simplistic advice. In www.scientist-practitioner.com, Paper Of The Week 23rd February 2007, <http://eprints.qut.edu.au/14903/1/14903.pdf>
- Canbek,G. ve Sağiroğlu, Ş. (2007). Çocukların ve gençlerin bilgisayar ve internet güvenliği. *Politeknik Dergisi*, 10 (1): 33-39.
- Cevahir, R ve ark. (2007). Ebelik öğrencilerinin devam ettikleri sınıflara göre empatik becerilerinin değerlendirilmesi. 1.Ulusal Ebelik Sempozyumu, 3-4 Mayıs 2007, İzmir.
- Charnley, D.K. (2010). The effect of a planned instructional program on the empathy levels of registered nurses at a metropolitan hospital in Southern Louisiana. Doctoral Dissertation, Louisiana State University, The School of Human Resource Education and Workforce Development, 2010.

- Citron, D. K. (2009). Law's expressive value in combating cyber gender harassment. *Michigan Law Review*, 108: 373-416.
- Corey G. (2005). Psikolojik danışma, psikoterapi kuram ve uygulamaları (7. Baskı). 2005, İstanbul: Mentis Yayıncılık.
- Coşkun, G. (2008). İlköğretim ikinci kademe öğrencilerinin zorbalık eğilimleri ile problemli internet kullanımları arasındaki ilişki. Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Çelebi, C. (2006). Şiddet kavramı. *MEB Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim Dergisi*, 7 (76): 66-69.
- Çetin, E. (2009). Sosyal iletişim ağları ve gençlik: Facebook örneği. 1. Uluslararası Davraz Kongresi, 24-27 Eylül, Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Isparta.
- Dağlar, M. ve Demir, İ. (2008). Kadınlara karşı işlenen suçlara genel bir bakış: Şiddetin sebepleri ve çözüm yolları. *Çağın Polisi Dergisi*, 77: 42-44.
- Dahlberg, L. L. ve Krug, E. G. (2002). Violence - a global public health problem. Krug, E. G., Dahlberg, L. L., Mercy, J. A., Zwi, A.B., & Lozano, R. (Eds.), *World report on violence and health* (1-21). World Health Organization, Geneva.
- Davis, C. (2000). Cyberstalking: An interview with Jayne Hitchcock, (09 Kasım 2000), <http://www.suite101.com/article.cfm/stalking/52537> (Erişim Tarihi: 22.08.2009).
- David-Ferdon, C., Hertz, M.F. (2007). Electronic media, violence, and adolescents: An emerging public health problem. *Journal of Adolescent Health*, 41: 1-5.
- Demirci, U. ve diğ. (2005). Polis okulundan ve polis meslek yüksekokulundan mezun polis memurlarının kişilerarası ilişki tarzlarının ve anormal davranış

- (saldırganlık) durumlarının karşılaştırılması. *Polis ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(3): 1-8.
- Dichter, M.S., Burkhardt, M.S. (2001). Electronic interaction in the workplace: Monitoring, retrieving and storing employee communications in the internet age. *Legal Focus on Property and General Liability Insurance*, 5 (7/8): 42-59.
- Dilmaç, B. (2009). Psychological needs as a predictor of cyber bullying: A preliminary report on college students. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri / Educational Sciences: Theory & Practice*, 9 (3): 1307-1325.
- Dinçyürek, S. (2004). Üniversite öğrencilerinin empatik becerilerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 10: 95–116.
- Dorak, F., Vurgun, N. (2006). Takım sporları açısından empati ve takım birlikteliği ilişkisi. *Spormetre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 4 (2) 73-77.
- Dökmen Ü. (1987). Empati kurma becerisi ile sosyometrik statü arasındaki ilişki. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 20 (1): 183–207.
- Dökmen Ü. (1988). Empatinin yeni bir modele dayanılarak ölçülmesi ve psikodrama ile geliştirilmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 21 (1): 155– 190.
- Dökmen Ü. (2003). İletişim çatışmaları ve empati (22.Baskı). Mart 2003, İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Drahokoupilová, J. (2007). Cyberstalking. *Masaryk University Journal of Law and Technology*, 2007/2: 145–155.

- Durmuş, E. (2004). Cinsel taciz: Üniversite öğrencilerinin algı ve tepkileri. XIII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı, 6–9 Temmuz 2004 İnönü Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Malatya.
- Ekinci, Ö., Aybek, B.(2010). Öğretmen adaylarının empatik ve eleştirel düşünme eğilimlerinin incelenmesi. *İlköğretim Online Elektronik Dergi*, 9(2): 816-827.
- Ellison, L. (1999). Cyberstalking: Tackling Harassment on the Internet 14th BILETA Conference: "Cyberspace 1999: Crime, Criminal Justice and the Internet, 1999, York. England.
- Ellison, L. ve Akdeniz, Y. (1998). Cyber-stalking: the regulation of harassment on the internet, criminal law review, december special edition: crime. *Criminal Justice and the Internet*, 29: 29-48.
- Erdur-Baker, Ö. ve Kavşut, F. (2007). Akran zorbalığının yeni yüzü: siber zorbalık. *Eurasian Journal of Educational Research*, 27: 31–42.
- Ergur, A. (2009). İnsan ve şiddet, A- Sağlık ortamında şiddet durum saptaması. Hekime Yönelik Şiddet Çalıştayı (14 Şubat 2009), İstanbul Tabip Odası, Türk Tabipleri Birliği, www.ttb.org.tr.
- Erkmen, G. (2007). Selçuk üniversitesi beden eğitimi ve spor yüksek okulunda öğrenim gören öğrencilerin empatik eğilimlerinin sporda tercih ettikleri lider davranışları ile karşılaştırılması. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Erşan, M (2009). Yeni baş belamız: takipçi tacizciler. *Hürriyet Pazar*, <http://www.hurriyet.com.tr/pazar/13059886.asp> (Erişim Tarihi: 11.01.2010).
- European Tread Union Committee For Education (ETUCE) (2009). Report on The Etuce Survey on Cyber-Harassment: How Teacher Trade Unions Address Violence and Cyber-Harassment at National Level, 2009, Brussels.

- Fein, R., Vossekuil, B, and Holden, G. (1995), Threat assessment: An approach to prevent targeted violence. National Institute of Justice: Research in Action (July 1995), <http://www.ncjrs.gov/pdffiles/threat.pdf>
- Filiz, A. (2009). Farklı lise türlerindeki öğrencilerin empatik eğilimleri ve saldırganlık düzeylerinin incelenmesi (kartal ilçesi örneği). Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Franks, M. A. (2009), Unwilling avatars: Sexual harassment in cyberspace. *Columbia Journal of Gender and Law*, (February 2010 Forthcoming). http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1374533 (Erişim Tarihi: 21.03.2010).
- Furnell, S.M. (2001). The problem of categorising cybercrime and cybercriminals. 2nd Australian Information Warfare and Security Conference, Perth, Western Australia, 29-30 November, 2001.
- Garret, A.,C. (2003). Bullying in american schools: Causes, preventions, interventions, 2003, Jefferson, North Carolina: McFarland Company Inc.
- Gençtan, E. (2000). Psikanaliz ve sonrası (9. Basım). Ağustos 2000, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Goodman, M.D., Brenner, S.W. (2002). The Emerging consensus on criminal conduct in cyberspace. *International Journal of Law and Information Technology*, 10 (2): 139-223.
- Göka, E. (2005). Gençlik ve şiddet. www.erolgoka.com (Erişim Tarihi; 10.02.2010).
- Gökler, R. (2009). Okullarda akran zorbalığı. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 6 (2): 511-537.

- Gökler, R. (2007). İlköğretim öğrencilerinde akran zorbalığının bazı değişkenler açısından incelenmesi. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Güler, N. , Tel, H. ve Özkan Tuncay, F. (2005). Kadının aile içinde yaşanan şiddete bakışı. *C. Ü. Tıp Fakültesi Dergisi*, 27 (2): 51–56.
- Gülseren, Ş. (2001). Eşduyum (empati): Tanımı ve kullanımı üzerine bir gözden geçirme. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 12(2):133–145.
- Gülsevin, G., Öner, M., Boz, E., Öztekten, Ö., User, H.Ş, Kaya, M.Y. , Ay, Ö. (2007). Türkçede batı kökenli kelimeler sözlüğü. Türk Dil Kurumu, <http://www.tdkterim.gov.tr/bati/?kategori=bakdetay2&sozid=BTS> (Erişim Tarihi: 03.05.2010).
- Güngör Z. (2007). Diplomatik etkileşim ve empati . <http://www.indeksiletisim.com/images/Makale/D%C4%B0PLOMAT%C4%B0K%20%20ETK%C4%B0LE%C5%9E%C4%B0M%20VE%20EMPAT%C4%B0.pdf> (Erişim Tarihi: 18.04. 2008).
- Hackett, K. (2000). Criminal harassment. Juristat “Canadian Centre For Justice Statistics” - Statistics Canada [Online], Catalogue No. 85–002-XPE, 20 (11): <http://www.statcan.gc.ca/preview-aperçu/85-002-x/8108326-eng.pdf> (Erişim Tarihi: 15.06.2009).
- Hakansson, J. (2003). Exploring the phenomenon of empathy. Doctoral Dissertation, Department of Pyscology, Stockholm University, Stockholm.
- Hanewald, R. (2008). Confronting the pedagogical challenge of cyber safety. *Australian Journal of Teacher Education*, 33 (3).
- Harrinton, A. (2001). Diltthey, empathy and verstehen. *European Journal of Social Theory*, 4 (3): 311–329.

- Harvey, D. (2003). Cyberstalking and internet harassment: What the law can do. NetSafe II: SocieSafety and the Internet Conference Proceedings.
- Herring, S. C. (2002). Cyber violence: recognizing and resisting abuse in online environments. *Asian Women*, 14: 187-212.
- Hilooğlu, S. (2009). İlköğretim ikinci kademe öğrencilerinin zorbaca davranışlarını yordamada sosyal beceri ve yaşam doyumunun rolü. Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Hinduja, S., Patchin, J.W. (2010). Cyberbullying victimization. Cyberbullying Research Center. <http://www.cyberbullying.us/research.php> (Erişim Tarihi: 03.04. 2010).
- Işık, M. ve Akbaba, E. (2006). Polis vatandaş ilişkilerinde empatik iletişim: bilginin ilgiye, antipatinin sempatiye dönüştürülmesi sanatı. *Polis Dergisi*, 47: 152-156.
- İkiz, F.E. (2006). Danışma becerileri eğitiminin danışmanların empatik eğilim, empatik beceri ve tükenmişlik düzeyleri üzerindeki etkisi. Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- İkizler, C., Balcıoğlu, İ., Atay, S. (1996). Birden fazla sakatlanma geçiren bireysel mücadele sporcularında sakatlığın saldırganlık ve düşmanlık duygularıyla ilişkisi. *Yeni Symposium*, 34(1-2): 40-42.
- İ-Safe (2004). National i-SAFE survey finds over half of students are being harassed online. http://www.isafe.org/imgs/pdf/outreach_press/internet_bullying.pdf (Erişim Tarihi: 28.05.2009).

- Jameson, S. (2008). Cyberharassment: Striking a balance between free speech and privacy. *CommLaw Conspectus*, 17: 231–266.
- Jolliffe, D., Farrington, D. P. (2004). Empathy and offending: A systematic review and meta-analysis. *Aggression and Violent Behavior*, 9: 441–476.
- Juvonen, J., Gross E. F. (2008). Extending the school grounds?—Bullying experiences in cyberspace, american school health association. *Journal of School Health*, 78 (9): 496-S505.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2010). Günümüzde insan ve insanlar (12. Baskı). Şubat 2010, İstanbul: Evrim Yayınevi.
- Kandemir, M., Özbay, Y. (2009). Sınıf içinde algılanan empatik atmosfer ile benlik saygısı arasındaki etkileşimin zorbalıkla ilişkisi. *İlköğretim Online*, 8(2): 322-333.
- Kapçı, E.G. (2004). İlköğretim öğrencilerinin zorbalığa maruz kalma türünün ve sıklığının depresyon, kaygı ve benlik saygısıyla ilişkisi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 37 (1): 1–13.
- Kaplan, J.E., Moss, M.P (2003). Investigating hate crimes on the internet, technical assistance brief, partners against hate, September 2003, http://www.partnersagainsthate.org/publications/investigating_hc.pdf (Erişim Tarihi: 30.12. 2008).
- Karahan T. F., Sardoğan M. E. (2004). Psikolojik danışma ve psikoterapide kuramlar. 2004, Samsun: Deniz Kültür Yayınları.
- Karakavak-Çırak, G. (2006). Üniversite öğrencilerinin ahlaki yargı yetenekler ahlaki yargı yetenekleri ile kendini gerçekleştirme düzeylerinin karşılaştırılması. Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Adana.

- Kartal, H. ve Bilgin, A. (2007). İlköğretim öğrencilerine yönelik bir zorbalık karşıtı program uygulaması: Okulu zorbalıktan arındırma programı. *Eğitimde Kuram ve Uygulama/Journal of Theory and Practice in Education*, 3 (2): 207–227.
- Keith, S. ve Martin, M-E. (2005). Cyberbullying: Creating a new culture of respect in a cyber world. *Reclaiming Children and Youth*, 13 (4): 224–228.
- Kızmaz, Z. (2006), Okullardaki şiddet davranışının kaynakları üzerine kuramsal bir yaklaşım. *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 30 (1): 47–70.
- Kocacık, F. (2001). Şiddet olgusu üzerine. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2 (1): 1–7.
- Koç, G. (2003). Sosyal öğrenme kuramı. 13. Ünite, *Gelişim ve Öğrenme*, Ed. Ulusoy, A., 2003, Ankara: Anı Yayıncılık.
- Koç, Z. (2006). Lise öğrencilerinin zorbalık düzeylerinin yordanması. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Korkut, F. (2004). Okul temelli önleyici rehberlik ve psikolojik danışma, psikolojik danışman eğitimcileri, uygulayıcıları ve öğrencileri için (1.Baskı). 2004, Ankara: Anı Yayıncılık.
- Kowalski, R. M., Limber S.P. (2007). Electronic bullying among middle school students. *Journal of Adolescent Health*, 41: 22-30.
- Kılıçarslan, S. (2009). İlköğretim 7. ve 8. sınıf öğrencilerinin akılcı olmayan inançları ile saldırganlık düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

- Li, Q. (2005). Cyberbullying in schools: Nature and extent of canadian adolescents' experience. The Annual Conference Of The American Educational Research Association (AERA), Nisan 2005, Montreal.
- Li, Q. (2006). Cyberbullying in schools: A research of gender differences. *School Psychology International*, 27(2) :157–170
- Livingstone, S. , Haddon, L. (2009). EU kids online: Final report. LSE, London: EU Kids Online (EC Safer Internet Plus Programme Deliverable D6.5), <http://www.lse.ac.uk/collections/EUKidsOnline/Reports> (Erişim Tarihi: 13.04.2010).
- Maxwell, A. (2001). Cyberstalking. Department of Psychology, Auckland University - Australia , June 2001, <http://www.netsafe.org>. (Erişim Tarihi: 14.05.2008).
- McCall, R (2003). Online harassment and cyberstalking: Victim access to crisis, referral and support services in Canada concepts and recommendations, victim assistance online resources. <http://www.vaonline.org> (Erişim Tarihi: 12.02.2008).
- Meloy, J.R. (2001). The psychology of stalking: Clinical and forensic perspectives. 2001, San Diego, California: Academic Press.
- Meyers, C., Carl, G. ve Diğerleri (2006). Adolescent development in east asia and the pacific: Realizing their potential. Adolescent Development And Participation Unit Programme Division, United Nations Children's Fund (UNICEF), Newyork, November 2006.
- Microsoft (2009). 29% of European Teenagers are Victims of Online Bullying, Microsoft Europe, Middle East and Africa (EMEA), <http://www.microsoft.com> (Erişim Tarihi: 03.02.2010).

- Mitchell, J. K., Wolak, J., ve Finkelhor, D. (2008). Are blogs putting youth at risk for online sexual solicitation or harassment?, *Child Abuse & Neglect*, 32: 277–294.
- National Consultative Committee on Racism and Interculturalism (2007). Reported Incidents Relating to Racism and Strategic response from the NCCRI, Ju.l-Dec. 2007.
- Newbern, K., Khoury, T ve Diğerleri (2010). Cyberbullying/cyber-harassment/cyberstalking. Pennsylvania PTA Position Paper, Pennsylvania PTA Legislative and Advocacy Committee, Adopted by the Pennsylvania PTA State Board of Managers, January 24, 2010.
- Norşenli, F. (2009). Ortaöğretim kurumlarında öğrenciler arasında yaşanan şiddetin türü, yaşanma sıklığı ve nedenleri (Ankara İli Örneği).Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Ogilvie, E. (2000). Cyberstalking, trends and issues in crime and criminal justice, 166. <http://www.aic.gov.au> (Erişim Tarihi: 02.03.2009).
- Ogilvie, E. (2000). The internet and cyberstalking. Stalking: Criminal Justice Responses Conference Convened By The Australian Institute Of Criminology And Held, Sydney 7-8 Aralık 2000.
- Okvuran, A. (1995). Çağdaş insanı yaratmada yaratıcı drama eğitiminin önemi ve empatik eğilim düzeylerine etkisi. *Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, s27(1): 185–194.
- Oldenkamp, E. (1997). Pornography, the internet, and student-to-student sexual harassment: A dilemma resolved with title VII and title IX. *Duke Journal of Gender Law & Policy*, 4: 159–180.
- Olweus, D. (1993). Bullying at school: What we know and what we can do. 1993, Cambridge: Malden: MA Blackwell Publishers Ltd.

- Ören N. ve Gençdoğan B. (1998). Psikolojik danışma ve rehberlik anabilim dalı öğrencilerinin aile ve arkadaşlardan algılanan sosyal destek düzeyleri ile empatik becerileri arasındaki ilişkiler. VII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi, 9-11 Eylül 1998, Selçuk Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Konya.
- Özbay, M.H. ve Canpolat, B.I. (2003). Psikoterapide empati-nesnellik ikilemi. *Klinik Psikiyatri*, 6: 39-45.
- Petherick, W. (2003). Cyber-stalking: Obsessional pursuit and the digital criminal, crime library, <http://www.trutv.com> (Erişim Tarihi: 12.08. 2009).
- Pitner; S. (2008). What is cyberbullying? The growing threat of electronic bullying and harassment (http://medialiteracy.suite101.com/article.cfm/what_is_cyberbullying) (Erişim Tarihi:18.10.2009).
- Pittaro, M.L. (2007). Cyber stalking: an analysis of online harassment and intimidation. *International Journal of Cyber Criminology*, 1(2): 180-197.
- Ponsford, J. (2007). The future of adolescent female cyber-bullying: Electronic media's effect on aggressive female communication, Honour Thesis, Texas State University, Texas.
- Rehber, E. (2007). İlköğretim ikinci kademe öğrencilerinin empatik eğilim düzeylerine göre çatışma çözme davranışlarının incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Richard, A ve Belmont, G. (2009). Harassment in the virtual world calls for sanctions in the "real" world. *İchay & Mullenex Advocats*, May 2009: 1-2.

- Riebel, J., Jäger, R., Fischer, U.C. (2009). Cyberbullying in Germany—An exploration of prevalence, overlapping with real life bullying and coping strategies. *Psychology Science Quarterly*, 51 (3): 298-314.
- Rogers, C. (1983). Empatik olmak değeri anlaşılamamış bir varoluş şeklidir, çev. Akkoyun, F.. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 16 (1): 103–124.
- Sardoğan, M.E. ve Kaygusuz, C. (2006). Antisosyal kişilik bozukluğu tanısı almış ve almamış olan bireylerin duygusal zeka düzeyleri açısından incelenmesi. *Ege Eğitim Dergisi*, 7 (1): 85–102.
- Sayar, K. (2002). Psikolojik mekan olarak siberalan. *Yeni Symposium*, 40 (2): 60–67.
- Sayar, K. ve diğ. (1998). Sağlık çalışanlarında empati becerisinin değerlendirilmesi. *Yeni Symposium*, 36(1-2): 19-28.
- Schreiber, M.E. (2000). Employer e-mail and internet risks, policy guidelines and investigations. *Massachusetts Law Review / Fall*, 2000: 74–93.
- Shariff, S. ve Hoff, D. (2007). Cyber bullying: Clarifying legal boundaries for school supervision in cyberspace. *International Journal of Cyber Criminology*, 1 (1): 76-118.
- Shiraldi, K. (2008). Cyber-bullying: The new generation of mean. *College of Saint Elizabeth Journal of The Behavioral Sciences*, 2: 17-24.
- Singer, T., Lamm, C. (2009). The social neuroscience of empathy. *Annals of the New York Academy of Sciences*, 1156: 81–96.
- Smith, A. M. (2008). Protection of children online: Federal and state laws addressing cyberstalking, cyberharassment, and cyberbullying. CRS Report For Congress, 5 Eylül, 2008.

http://assets.opencrs.com/rpts/RL34651_20080905.pdf (Erişim Tarihi: 01.11.2009).

Smith, P., Mahdavi, J. ve Diğerleri (2006). An investigation into cyberbullying, its forms, awareness and impact, and the relationship between age and gender in cyberbullying. A Report to the Anti-Bullying Alliance, Unit for School and Family Studies, Goldsmiths College, University of London.

<http://www.antibullyingweek.org.uk> (Erişim Tarihi: 11.11.2008).

Stein, S. J., Book, H.E. (2003). Duygusal zeka ve başarının sırrı (1. Baskı). Çev. Işık, M., Ekim 2003, İstanbul: Özgür Yayınları.

Suler, J. (2004). The online disinhibition effect. *Cyberpsychology & Behavior*, 7 (3): 321-326.

Rouhani, A. (2008). An investigation into emotional intelligence, foreign language anxiety and empathy through a cognitive-affective course in an efl context. *Linguistik Online*, 34 (2): 41-57.

Southworth, C., Dawson, S.ve Diğerleri (2005). A high-tech twist on abuse: Technology, intimate partner stalking, and advocacy. Safety Net: National Safe & Strategic Technology Project of National Network to End Domestic Violence, Haziran 2005.

Soygür H. (2007). Birbirimizi anlamamanın biricik yolu: empati (eşduyum). Gerçekler Maskelenmesin Projesi, <http://www.gerceklermaskelenmesin.com/empati.pdf> (Erişim Tarihi: 21.03.2009).

Soykan, Ç. (2003). Öfke ve öfke yönetimi. *Kriz Dergisi*, 11 (2): 19-27.

Subrahmanyam, K. ve Greenfeld, P. (2008). Online communication and adolescent relationships. *The Future Of Children*, 18 (1): 119-146.

- Tarhan, N. (2010). Toplum psikolojisi: Sosyal şizofreniden toplumsal empatiye (1. Baskı). Ocak, 2010, İstanbul: Timaş Yayınları.
- TC Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Müdürlüğü (2006). Şiddeti önleme platformu medya ve şiddet çalışma grubu raporu. (<http://www.aile.gov.tr>) (Erişim Tarihi: 10.12.2010).
- TC Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü (2008). Türkiye’de kadına yönelik aile içi şiddet araştırması. <http://www.ksgm.gov.tr/tdvaw/istatistikler.htm>, (Erişim Tarihi: 25.12.2009).
- Türk Tabipleri Birliği, , (2008). Türkiye’de toplumsal cinsiyet, kadın ve sağlık. Kadın Hekimlik ve Kadın Sağlığı Kolu Raporu, 2008.
- Topçu, Ç.(2008). The relationship of cyber bullying to empathy, gender, traditional bullying, internet use and adult monitoring. A Thesis Submitted To The Graduate School Of Social Sciences, Middle East Technical University, Ankara.
- Toplumbilim Terimleri (1975). Bilim ve Sanat Terimleri Sözlüğü, Türk Dil Kurumu.
- Totan, T. (2007). Okulda zorbalığı önlemede eğitimcilere ve ebeveynlere öneriler, aibü. *Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7 (2):190–202.
- Totan, T. ve Yöndem Z.-D. (2007). Ergenlerde zorbalığın anne, baba ve akran ilişkileri açısından incelenmesi. *Ege Eğitim Dergisi*, (8) 2: 53–68.
- Vignemont, F. , Singer, T. (2006). The empathic brain: how, when and why?, *Trends in Cognitive Sciences*, 10(10): 435-441.
- UK Department for Children, Schools and Families (DCSF), (2007). Cyberbullying, safe to learn: Embedding anti-bullying work in schools. www.teachernet.gov.uk/publications (Erişim Tarihi: 03.02.2010).

- US Department of Justice, (1999). 1999 Report on cyberstalking: A new challenge for law enforcement and industry. A report from the attorney general to the vice president. <http://www.justice.gov/criminal/cybercrime/cyberstalking.htm> (Erişim Tarihi:19.02.2010).
- Wakefield, M. A. ve Rice, C. J. (2008). The Impact Of Cyber-Communication On Today's Youth, (ACAPCD-14), Alexandria, VA: American Counseling Association.
- Wallace, B. (2000). Stalkers find a new tool -the internet/e-mail is increasingly used to threaten and harass, authorities say. http://articles.sfgate.com/2000-07-10/news/17652781_1_e-mail-messages-suicide-attempt-extortion-scheme (Erişim Tarihi:21.08.2009).
- Warner, R. (2008). Empathy and compassion. *Minnesota Journal of Law, Science & Technology*, 9 (2): 813-826.
- Welker, R.L.(2005). The fundamental importance of simple operational definitions of introspection and empathy. *The Psychoanalytic Quarterly, Inc.*, 64 (3): 767-799
- Willard, N. (2007). Educator's guide to cyberbullying and cyberthreats, center for safe and responsible use of the internet. <http://www.cyberbully.org/cyberbully/docs/cbcteducator.pdf> (Erişim Tarihi: 21.05.2008) .
- Willard, N. (2007). Cyberbullying legislation and school policies: Where are the boundaries the "schoolhouse gate" in the new virtual world?, *CSRIU*, March 2007.
- Willard, N. (2005). Cyberbullying and cyber threats. *Us Deparment Of Education 2005 Osdfs National Conference*, August 2005, Washington.

- Wolak, J., Mitchell, J. K. ve Finkelhor, D. (2007). Does online harassment constitute bullying? An exploration of online harassment by known peers and online-only contacts. *Journal of Adolescent Health*, 41: 51–58.
- Wolak, J., Mitchell, K. ve Finkelhor, D. (2006). Online victimization of youth: five years later. *National Center for Missing and Exploited Children Bulletin*, 2006, <http://www.unh.edu/ccrc/pdf/CV138.pdf> (Erişim Tarihi: 21.07.2009).
- Wolak, J., Mitchell, K., Finkelhor, D. ve Ybarra, M.L.(2008). Online “predators” and their victims: Myths, realities and implications for prevention and treatment. *American Psychologist*, 63: 111-128.
- Wolfe, D.A, Chiodo, D. (2008). Sexual harassment and related behaviours reported among youth from grade 9 to grade 11. http://www.camh.net/News_events/Media_centre/CAMH%20harassment%20paper.pdf (Erişim Tarihi: 16.04.2009).
- Working to Halt Online Abuse (WHO@) (2009). Cyberstalking statistics. <http://www.haltabuse.org/resources/stats/index.shtml> (Erişim Tarihi: 08.05.2010).
- Yalçın,C. (2003). Sosyolojik bir bakış açısıyla internet. *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 27 (1): 77-89
- Ybarra M.L. ve Diğerleri (2007). Examining the overlap in internet harassment and school bullying: Implications for school intervention. *Journal of Adolescent Health*, 41: 42–50.
- Ybarra, M.L., Alexander, C. ve Mitchell, K.J. (2005). Depressive symptomatology, youth internet use, and online interactions: A national survey. *Journal of Adolescent Health*, 36: 9–18.
- Ybarra M.L., Espelage, D. L., Mitchell, K.J. (2007). The co-occurrence of internet harassment and unwanted sexualsolicitation victimization and

- perpetration: Associations with psychosocial indicators. *Journal of Adolescent Health*, 41: 31–41.
- Ybarra, M.L., Mitchell, K.J. ve Diğerleri, (2006). Examining characteristics and associated distress related to internet harassment: Findings from the second youth internet safety survey. *Pediatrics*, 118 (4): 1169-1178.
- Ybarra, M.L., Mitchell, K.J.(2007). Prevalence and frequency of internet harassment instigation: Implications for adolescent health. *Journal of Adolescent Health*, 41: 189–195.
- Yeşildal, N. (2005). Sağlık hizmetlerinde iş kazaları ve şiddetin değerlendirilmesi. *TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni*, 4 (5).
- Yıldız, M. Cengiz (2003). Bazı sosyal değişkenler açısından chat olgusu. İnternet ve Toplum Sempozyumu. *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi-Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* (www.e-sosder.com), 18 Nisan 2003, Diyarbakır.
- Yıldız M.C. ve Bölükbaş K. (2003) . İnternet kafeler, gençlik ve sosyal sapma. *Çağın Polisi Dergisi*, 2 (24): 4–9
- Yılmaz, İ., Akyel, Y. (2008). Beden eğitimi öğretmen adaylarının empatik eğilim düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*, 9 (3):27-33.
- Yiğitalp, G., Ertem, M. ve Özkaynak, V. (2007). Üniversite öğrencilerinin şiddet konusunda deneyimleri ve bu konudaki görüşleri. *TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni*, 6 (2).

Younes, W. (2007). Cyberbullying: A workshop by educators for students in middle and high schools, Carnegie Mellon University . <http://www.qcert.org> (Erişim Tarihi: 17.04.2008).

Yüksel, A. (2004). Empati eğitim programının ilköğretim öğrencilerinin empatik becerilerine etkisi. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17 (2): 341–354.

Zimmerman, A., Doan, H. (2005). Antenatal attachment, empathy, depression and coping with stress in three groups of pregnant women. International conference of the society of prenatal and perinatal psychology and medicine, Heidelberg, Germany, June 2005.

EKLER

Ek-I

Sanal Zorbalık Ölçeği

Sevgili Gençler;

Bu anket lise öğrencilerinin internet kullanma alışkanlıklarını belirlemek amacıyla hazırlanmıştır. Anket 2 bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde sizinle ilgili genel bilgileri içeren 12 soru, ikinci bölümde internet kullanma alışkanlıklarınızı belirlemek için hazırlanan 13 madde yer almaktadır. Sizden istenen ankette yer alan soruları boş madde bırakmadan ve içtenlikle cevaplamanızdır. Ankete verdiğiniz cevaplar kesinlikle gizli tutulacak ve araştırma dışında bir amaçla kullanılmayacaktır.

Gönüllü katkılarınız için teşekkür ederim!

Süleyman ÇİFÇİ
GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
YÜKSEK LİSANS ÖĞRENCİSİ

I. BÖLÜM

Öğrenci Bilgileri

1. Cinsiyetiniz : ☐ Kız ☐ Erkek
2. Kaç kardeşiniz var? : ☐ Hiç ☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ve daha fazla
3. Anne eğitim durumu: ☐ İlkokul ☐ Ortaokul ☐ Lise ☐ Üniversite
☐ Diğer:.....
4. Baba eğitim durumu: ☐ İlkokul ☐ Ortaokul ☐ Lise ☐ Üniversite
☐ Diğer:.....
5. Ailenizin aylık gelir durumu
☐ 500 TL ve altı ☐ 500 TL -1000 TL ☐ 1000 TL -1500 ☐ 1500 TL -2000 TL
☐ 2000 TL -2500 TL ☐ 2500 TL ve üzeri
6. Annenizin mesleği :
7. Babanızın mesleği :
8. Anne-babanızın beraberlik durumu nedir?
☐ İkisi de sağ ve beraber ☐ Annem öldü, babam yaşıyor
☐ Babam öldü, annem yaşıyor ☐ İkisi de öldü ☐ İkisi de sağ ve ayrı
9. Kaç yıldır internet kullanıyorsunuz?.....
10. İnternete nerden bağlanıyorsunuz?
11. Günde yaklaşık kaç saat internet kullanıyorsunuz?
12. İnterneti daha çok hangi amaçla kullanıyorsunuz?

II. BÖLÜM

1'den 13'e kadar sıralanan cümleleri okuyunuz. Son bir ay içinde aşağıdaki listede belirtilen davranışları internet ortamı üzerinden ne sıklıkla yaptığınızı belirtiniz.

	Hiçbir zaman	1 ya da 2 kez	3 ya da 4 kez	5 ya da 6 kez	7 Kez ve Üstü
1. İzinsiz olarak bir kişiye ait fotoğrafı veya belgeyi internet ortamında yayınladım.	a	b	c	d	e
2. Alay etmek amacıyla kişilerle ilgili bilgileri diğer kişilere yolladım.	a	b	c	d	e
3. Aslı olmayan konularla ilgili bilgileri gerçekmiş gibi başkalarına gönderdim.	a	b	c	d	e
4. Başkalarına ait gizli bilgilere ulaşmaya çalıştım.	a	b	c	d	e
5. Alışveriş sitelerinde başkalarına ait kredi kartı numaralarını kullanmaya çalıştım.	a	b	c	d	e
6. Kişilerin resimlerine hoşlarına gitmeyecek şekilde fotomontaj yaptım.	a	b	c	d	e
7. Kişilerin resimlerine hoşlarına gitmeyecek şekilde fotomontaj yapıp internette yayınladım.	a	b	c	d	e
8. Bilinçli olarak tanımadığım telefon numaralarına video yolladım.	a	b	c	d	e
9. Bilinçli olarak tanımadığım telefon numaralarına resim gönderdim.	a	b	c	d	e
10. İnsanların değer verdikleri kavramları (din, vatan, bayarak, aile vs.) istismar edecek şekilde e-mailler gönderdim.	a	b	c	d	e
11. Tanımadığım kişilere cinsel içerikli mailler attım.	a	b	c	d	e
12. İnternette, kişilerin izni olmadan kaydedilen cinsel içerikli video ya da fotoğraf indirdim.	a	b	c	d	e
13. İnternet ortamında kendi fikirlerimi başkalarına zorla kabul ettirmeye çalıştım.	a	b	c	d	e

Ek-II

(EEÖ)

Sevgili Öğrenciler;

Aşağıdaki cümleleri okuduktan sonra, her bir cümleye ilişkin yargınızı, cümlelerin sağındaki sayılardan birisini işaretleyerek belirteceksiniz. Eğer bir cümledeki fikir size **tamamen uygun ise 5'in, oldukça uygun ise 4'ün**, üzerine bir çarpı (X) işareti koyun, eğer bir cümleye ilişkin olarak **kararsızsınız 3'ün** üzerine (X) koyun, cümledeki fikir size **oldukça aykırı ise 2'nin, tamamen aykırı ise 1'in** üzerine (X) işareti koyunuz.

Teşekkürler.

Kız : ()

Erkek : ()

	Tamamen Aykırı	Oldukça Aykırı	Kararsızım	Oldukça Uygun	Tamamen Uygun
1- Çok sayıda dostum var.	1	2	3	4	5
2- Sıklıkla kendimi yalnız hissedirim	1	2	3	4	5
3- Bana dertlerini anlatanlar, yanımdan ferahlamış olarak ayrılırlar	1	2	3	4	5
4- Başkalarının problemleri, beni kendi problemlerim kadar ilgilendirir.	1	2	3	4	5
5- Duygularımı başkalarına iletmekte güçlük çekerim.	1	2	3	4	5
6- Çevremde çok sevilen bir insanım.	1	2	3	4	5
7- İnsanların çoğu bencildir.	1	2	3	4	5
8- Genellikle insanlara güvenirim.	1	2	3	4	5
9- İnsanlar beni tam olarak anlayamıyorlar.	1	2	3	4	5
10- Girişken bir insanım.	1	2	3	4	5
11- Bir yakınıma derdimi anlatmak beni rahatlatır.	1	2	3	4	5
12- Genellikle hayatımdan memnunum.	1	2	3	4	5
13- Yakınlarım bana sık sık dertlerini anlatırlar.	1	2	3	4	5
14- Genellikle keyfim yerindedir.	1	2	3	4	5

ÖZGEÇMİŞ

Doğum yeri ve yılı: Sivas, 1984.

Öğrenim Bilgileri

İlkokul: Haydarlı Köyü Birleştirilmiş Sınıflı İlkokulu.

Ortaokul: Halil Rıfat Paşa Lisesi Ortaokul Kısım

Lise: Yabancı Dil Ağırlıklı. Halil Rıfat Paşa Lisesi

Üniversite: Ondokuzmayıs Üniversitesi

İş Bilgileri

İstanbul/Bağcılar/A.T.L., T.L., E.M.L.'de Rehber Öğretmenlik.

Sivas / Yıldızeli / Yıldızeli İ.H.L.'de Rehber Öğretmenlik..

Sivas / Merkez/ Fatihİ.Ö.O.'nda Rehber Öğretmenlik.